

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

Εκπαίδευση και Τεχνολογίες σε συστήματα εξ αποστάσεως
διδασκαλίας και μάθησης

Διπλωματική Εργασία

Η Συμβολή της Ηλεκτρονικής Μάθησης στην Εκπαιδευτική
Ένταξη Προσφύγων Μαθητών/Μαθητριών Πρωτοβάθμιας
Εκπαίδευσης: Συστηματική Βιβλιογραφική Επισκόπηση

Αγγελική Χουλιάρα

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Μαρία Νιάρη

Πάτρα, Ιούνιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας Αγγελικής Χουλιάρα που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Η Συμβολή της Ηλεκτρονικής Μάθησης στην Εκπαιδευτική
Ένταξη Προσφύγων Μαθητών/Μαθητριών Πρωτοβάθμιας
Εκπαίδευσης: Συστηματική Βιβλιογραφική Επισκόπηση

Αγγελική Χουλιάρα

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Μαρία Νιάρη

ΣΕΠ Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Ηλίας Μαυροειδής

ΣΕΠ Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Πάτρα, Ιούνιος 2026

*Στην κόρη μου, Λυδία, που με την υπομονή, την αγάπη και τη δύναμή της στάθηκε δίπλα μου
σε όλη αυτή τη διαδρομή.*

*Είναι ο λόγος που ξεκίνησα τις μεταπτυχιακές μου σπουδές και η έμπνευσή μου για να τις
ολοκληρώσω.*

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κυρία Μαρία Νιάρη, για την καθοδήγηση, την εμπιστοσύνη και την ελευθερία που μου παρείχε σε όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας εργασίας. Η συμβολή της υπήρξε καθοριστική τόσο επιστημονικά όσο και υποστηρικτικά.

Θα ήθελα ακόμη να ευχαριστήσω όλους τους διδάσκοντες του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου για την αφοσίωση, τη συνέπεια και την επιστημονική τους καθοδήγηση. Η συμβολή τους υπήρξε καθοριστική στη διαμόρφωση της ακαδημαϊκής μου πορείας και στη στήριξή μου καθ' όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

Ευχαριστώ από καρδιάς τους γονείς μου και την αδερφή μου για τη συνεχή υποστήριξη, την κατανόηση και την ενθάρρυνση που μου προσέφεραν σε κάθε στάδιο αυτής της προσπάθειας.

Ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη οφείλω στον σύζυγό μου, για την αστείρευτη υπομονή, τη βοήθεια, την αφοσίωση και τη σταθερή υποστήριξη που μου έδειξε καθ' όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

Περίληψη

Η παρούσα συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση διερευνά τον τρόπο με τον οποίο η ηλεκτρονική μάθηση συμβάλλει στην εκπαιδευτική ένταξη προσφύγων μαθητών και μαθητριών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η ένταξη προσεγγίζεται ως μια πολυδιάστατη διαδικασία που περιλαμβάνει την πρόσβαση, τη συμμετοχή, την αίσθηση του ανήκειν και την άρση των εμποδίων που περιορίζουν τη μάθηση. Ακολουθώντας το πρωτόκολλο PRISMA 2020, πραγματοποιήθηκε συστηματική αναζήτηση στις βάσεις δεδομένων ERIC, Scopus και Google Scholar για την περίοδο 2017–2026, με σαφώς καθορισμένα κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού. Μετά την αφαίρεση διπλοεγγραφών και τη διαδικασία ελέγχου τίτλου, περίληψης και πλήρους κειμένου, έξι μελέτες πληρούσαν τα κριτήρια και συμπεριλήφθηκαν στην τελική ανάλυση. Η αξιολόγηση της ποιότητάς τους πραγματοποιήθηκε με το Εργαλείο Αξιολόγησης Μικτών Μεθόδων (Mixed Methods Appraisal Tool–MMAT), με όλες τις μελέτες να χαρακτηρίζονται υψηλής μεθοδολογικής ποιότητας.

Τα ευρήματα δείχνουν ότι η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να λειτουργήσει ως σημαντικός μηχανισμός υποστήριξης της εκπαιδευτικής ένταξης προσφύγων μαθητών και μαθητριών, προσφέροντας ευελιξία, πρόσβαση σε πολυτροπικό υλικό και δυνατότητες εξατομικευμένης μάθησης. Παράλληλα, αναδεικνύονται σημαντικοί ανασταλτικοί παράγοντες, όπως ο περιορισμένος τεχνολογικός εξοπλισμός, η ασταθής πρόσβαση στο διαδίκτυο, οι γλωσσικές και πολιτισμικές δυσκολίες, καθώς και ο ανεπαρκής ψηφιακός γραμματισμός μαθητών/μαθητριών και οικογενειών. Οι εμπειρίες των μαθητών και των μαθητριών καταδεικνύουν ότι η συμμετοχή σε ψηφιακά περιβάλλοντα μάθησης επηρεάζεται από ψυχοκοινωνικούς παράγοντες, την ποιότητα της παιδαγωγικής υποστήριξης και τη διαθεσιμότητα κατάλληλων ψηφιακών εργαλείων.

Η σύνθεση των ευρημάτων υπογραμμίζει ότι η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να ενισχύσει την εκπαιδευτική ένταξη, υπό την προϋπόθεση ότι συνοδεύεται από επαρκείς υποδομές, παιδαγωγικά κατάλληλο σχεδιασμό και θεσμική υποστήριξη. Ωστόσο, ο μικρός αριθμός διαθέσιμων μελετών και η ετερογένεια των μεθοδολογικών προσεγγίσεων αποτελούν σημαντικούς περιορισμούς. Συμπερασματικά, απαιτείται περαιτέρω έρευνα με εστίαση

στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και στις ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών προσφυγικού υπόβαθρου, ώστε να διαμορφωθούν αποτελεσματικές και βιώσιμες ψηφιακές παρεμβάσεις.

Λέξεις – Κλειδιά

εξ αποστάσεως ηλεκτρονική μάθηση, ψηφιακή εκπαίδευση, εκπαιδευτική ένταξη, πρόσφυγες μαθητές/μαθήτριες, πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ψηφιακός αποκλεισμός, εκπαίδευση προσφύγων

The Contribution of e-Learning to the Educational Inclusion of Refugee Students in Primary Education: A Systematic Review

Aggeliki Chouliara

Abstract

This systematic literature review examines how e-learning contributes to the educational inclusion of refugee students in primary education. Educational inclusion is conceptualized as a multidimensional process encompassing access, participation, sense of belonging, and the removal of learning barriers. Following the PRISMA 2020 protocol, a systematic search was conducted in ERIC, Scopus, and Google Scholar for the period 2017–2026, using predefined inclusion and exclusion criteria. After removing duplicates and screening titles, abstracts, and full texts, six studies met the eligibility criteria and were included in the final synthesis. Their methodological quality was assessed using the Mixed Methods Appraisal Tool (MMAT), with all studies rated as high quality.

The findings indicate that e-learning can serve as a significant mechanism for supporting the educational inclusion of refugee students by providing flexibility, access to multimodal learning resources, and opportunities for individualized learning pathways. At the same time, several barriers were identified, including limited technological equipment, unstable internet connectivity, linguistic and cultural challenges, and insufficient digital literacy among students and their families. The reviewed studies highlight that students' experiences in digital learning environments are shaped by psychosocial factors, the quality of pedagogical support, and the availability of appropriate digital tools.

The synthesis of evidence suggests that e-learning can enhance educational inclusion when supported by adequate infrastructure, pedagogically sound design, and institutional commitment. However, the small number of available studies and the heterogeneity of methodological approaches constitute important limitations. The review concludes that

further research is needed, particularly focusing on primary education and the specific needs of refugee children, in order to develop effective and sustainable digital learning interventions.

Keywords

distance e-learning, digital education, educational inclusion, refugee students, primary education, digital divide, refugee education

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	vi
Abstract	viii
Περιεχόμενα	x
Κατάλογος Σχημάτων	xii
Κατάλογος Πινάκων	xiii
Εισαγωγή.....	1
1.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα.....	3
1.2 Δομή της εργασίας	5
2. Θεωρητικό πλαίσιο	7
2.1 Ευάλωτες Κοινωνικές Ομάδες: Ορισμοί και θεωρητικές προσεγγίσεις	8
2.1.1 Ορισμοί διεθνών οργανισμών	9
2.1.2 Επιλογή και Σύνθεση Ορισμών Ευαλωτότητας.....	10
2.2 Εκπαιδευτική Ένταξη και Προσφυγική Εκπαίδευση: Εννοιολογικό πλαίσιο	11
2.2.1 Εκπαιδευτική ένταξη (educational inclusion).....	13
2.2.2 Προσφυγική εκπαίδευση (refugee education).....	14
2.2.3 Θεωρητική Σύνθεση.....	15
2.3 Εισαγωγή στις έννοιες της ηλεκτρονικής και εξ αποστάσεως μάθησης.....	17
2.3.1 Θεωρητική Σύνθεση.....	22
3. Μεθοδολογία Συστηματικής Βιβλιογραφικής Επισκόπησης.....	25
3.1 Τύπος έρευνας.....	26
3.2 Στρατηγική αναζήτησης.....	27
3.2.1 Αναζήτηση στη βάση δεδομένων ERIC	29
3.2.2 Αναζήτηση στη βάση δεδομένων Scopus	30
3.2.3 Αναζήτηση μέσω Google Scholar.....	31
3.2.4 Διαδικασία εντοπισμού και αφαίρεσης διπλοεγγραφών	32
3.3 Κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού των μελετών	33
3.3.1 Κριτήρια ένταξης των μελετών.....	34
3.3.2 Κριτήρια αποκλεισμού των μελετών	34
3.4 Διαδικασία επιλογής των μελετών	35
3.4.1 Έλεγχος τίτλου (Title Screening).....	36
3.4.2 Έλεγχος περίληψης (Abstract Screening)	37
3.4.3 Έλεγχος πλήρους κειμένου (Full-Text Screening).....	38
3.5 Παρουσίαση Διαγράμματος PRISMA (PRISMA Flow Diagram)	41
4. Αποτελέσματα της Συστηματικής Βιβλιογραφικής Επισκόπησης	45
4.1 Αξιολόγηση κινδύνου μεροληψίας των μελετών.....	46
4.2 Παρουσίαση των ευρημάτων των επιμέρους μελετών	47
4.3 Σύνθεση Ευρημάτων	52
4.3.1 Παράγοντες που διευκολύνουν ή εμποδίζουν τη συμμετοχή (Ερευνητικό Ερώτημα 1)	52
4.3.2 Εμπειρία των μαθητών/μαθητριών και αναδυόμενες ανάγκες/δυσκολίες (Ερευνητικό Ερώτημα 2)	53

4.3.3 Συμβολή της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική ένταξη (Ερευνητικό Ερώτημα 3)	54
5. Συζήτηση.....	56
5.1 Ερμηνεία και σύνδεση με τη διεθνή βιβλιογραφία	56
5.2 Περιορισμοί της συστηματικής επισκόπησης	63
6. Συμπεράσματα	66
6.1 Απάντηση στα ερευνητικά ερωτήματα	66
6.2 Συνοπτική αποτίμηση των βασικών ευρημάτων.....	68
6.3 Συμβολή της εργασίας.....	71
6.4 Επιπτώσεις για την εκπαιδευτική πρακτική.....	73
6.5 Επιπτώσεις για την εκπαιδευτική πολιτική	75
6.6 Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.....	76
Βιβλιογραφικές Αναφορές	79
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: «Αναλυτική Στρατηγική Αναζήτησης (Search Strategy)».....	87
A.1 Αναζήτηση στη βάση δεδομένων ERIC.....	87
A.2 Αναζήτηση στη βάση δεδομένων Scopus	88
A.3 Αναζήτηση μέσω Google Scholar	88
A.4 Web of Science – Αδυναμία πρόσβασης	89
A.5 Αφαίρεση διπλοεγγραφών και τελικός αριθμός μελετών	89
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: «Πίνακας Ελέγχου Τίτλου, Περίληψης και Πλήρους Κειμένου»	90
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ: «Πλήρης Λίστα Τίτλων (1-196 μελετών)»	149
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ: «Πίνακας Εξαγωγής Δεδομένων των Τελικών Μελετών».....	155
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε: «Αξιολόγηση Κινδύνου Μεροληψίας των Τελικών Μελετών (MMAT)».....	170

Κατάλογος Σχημάτων

Σχήμα 1. Διάγραμμα ροής PRISMA 2020 της διαδικασίας αναζήτησης, ελέγχου και τελικής ένταξης των μελετών στην παρούσα συστηματική επισκόπηση.....44

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1. Αριθμητική αποτύπωση της διαδικασίας PRISMA	42
Πίνακας 2. Πλήρης πίνακας ελέγχου τίτλου, περίληψης και πλήρους κειμένου	90
Πίνακας 3. Πλήρης Λίστα Εντοπισμένων Μελετών (N=196)	149
Πίνακας 4. Πίνακας Εξαγωγής Δεδομένων των Τελικών Μελετών	155
Πίνακας 5. Αξιολόγηση Ποιότητας των Τελικών Μελετών με το MMAT	170

Εισαγωγή

Η εκπαίδευση των παιδιών προσφυγικού υπόβαθρου αποτελεί μία από τις πλέον σύνθετες και επείγουσες προκλήσεις των σύγχρονων εκπαιδευτικών συστημάτων, καθώς συνδέεται άμεσα με ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης, ισότητας ευκαιριών και προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η αναγκαστική μετακίνηση, οι διακοπές στη σχολική φοίτηση, οι ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις του εκτοπισμού και οι δυσκολίες πρόσβασης σε σταθερές εκπαιδευτικές δομές δημιουργούν ένα περιβάλλον πολλαπλής ευαλωτότητας για τα παιδιά πρόσφυγες (UNHCR, 2022). Παράλληλα, η διεθνής βιβλιογραφία αναδεικνύει ότι η εκπαιδευτική ένταξη δεν περιορίζεται στη φυσική παρουσία στο σχολείο, αλλά αποτελεί μια πολυδιάστατη διαδικασία που περιλαμβάνει την πρόσβαση, τη συμμετοχή, την αίσθηση του ανήκειν και την άρση των εμποδίων που περιορίζουν τη μάθηση (UNESCO, 2020).

Σε αυτό το πλαίσιο, η ηλεκτρονική μάθηση (e-learning) έχει αναδειχθεί ως μια σημαντική παιδαγωγική και τεχνολογική δυνατότητα για την υποστήριξη της εκπαίδευσης ευάλωτων πληθυσμών, ιδιαίτερα σε συνθήκες κρίσης, μετακίνησης ή περιορισμένης πρόσβασης σε φυσικές σχολικές δομές. Η εμπειρία της πανδημίας COVID-19 ανέδειξε σε παγκόσμιο επίπεδο τον ρόλο των ψηφιακών τεχνολογιών ως μέσου διατήρησης της εκπαιδευτικής συνέχειας, αλλά ταυτόχρονα αποκάλυψε τις βαθιές ανισότητες που σχετίζονται με τον ψηφιακό αποκλεισμό (Muñoz-Najar et al., 2021). Όπως επισημαίνει ο Van Dijk (2005), η ψηφιακή ανισότητα δεν αφορά μόνο την πρόσβαση στον εξοπλισμό, αλλά και τις δεξιότητες, τα κίνητρα και τις πραγματικές δυνατότητες χρήσης της τεχνολογίας – ένα εύρημα που αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τους πρόσφυγες μαθητές και τις πρόσφυγες μαθήτριες, οι οποίοι συχνά στερούνται σταθερής συνδεσιμότητας, κατάλληλων συσκευών και ψηφιακής υποστήριξης.

Παράλληλα, η τεχνολογία δεν αποτελεί ουδέτερο εργαλείο, αλλά εντάσσεται σε ευρύτερα κοινωνικοτεχνικά, πολιτικά και υλικά πλαίσια που διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται και τις δυνατότητές της να ενισχύσει ή να περιορίσει την εκπαιδευτική ένταξη (Selwyn, 2022). Οι ανισότητες στην πρόσβαση, στις δεξιότητες και στη δυνατότητα ουσιαστικής αξιοποίησης των ψηφιακών εργαλείων –όπως αναδεικνύει και το μοντέλο των διαδοχικών μορφών πρόσβασης του Van Dijk (2005)– καθιστούν σαφές ότι η τεχνολογία

μπορεί να λειτουργήσει τόσο ως μοχλός ενδυνάμωσης όσο και ως παράγοντας αναπαραγωγής αποκλεισμού, ιδιαίτερα για μαθητές και μαθήτριες προσφυγικού υπόβαθρου.

Ωστόσο, η διεθνής βιβλιογραφία αναδεικνύει ότι η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να λειτουργήσει ως σημαντικός μηχανισμός υποστήριξης της εκπαιδευτικής ένταξης προσφύγων μαθητών/μαθητριών, προσφέροντας ευελιξία, πρόσβαση σε πολυτροπικό υλικό, δυνατότητες εξατομικευμένης μάθησης και συνέχιση της εκπαίδευσης ακόμη και σε συνθήκες μετακίνησης (Joynes & James, 2018; UNESCO, 2018). Ταυτόχρονα, η αποτελεσματικότητα των ψηφιακών παρεμβάσεων εξαρτάται από κρίσιμες προϋποθέσεις, όπως η παιδαγωγική καταλληλότητα του ψηφιακού περιεχομένου, η ύπαρξη κατάλληλης υποστήριξης από εκπαιδευτικούς και η ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων στους μαθητές/μαθήτριες και τις οικογένειές τους (Muñoz-Najar et al., 2021).

Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση, καθώς οι μικρότεροι μαθητές και οι μικρότερες μαθήτριες εξαρτώνται σε μεγαλύτερο βαθμό από την οικογενειακή υποστήριξη, παρουσιάζουν αυξημένες γλωσσικές ανάγκες και απαιτούν παιδαγωγικές προσεγγίσεις που λαμβάνουν υπόψη τα αναπτυξιακά τους χαρακτηριστικά. Παρά τη διεθνή αναγνώριση της σημασίας της ηλεκτρονικής μάθησης για ευάλωτες ομάδες, η βιβλιογραφία που αφορά ειδικά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση προσφύγων μαθητών και μαθητριών παραμένει περιορισμένη και αποσπασματική. Οι περισσότερες μελέτες επικεντρώνονται στη δευτεροβάθμια ή τριτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ η παιδαγωγική πραγματικότητα των μικρότερων παιδιών, οι ανάγκες τους και οι ιδιαίτερες συνθήκες συμμετοχής τους σε ψηφιακά περιβάλλοντα δεν έχουν μελετηθεί συστηματικά (UNESCO, 2018; UNHCR, 2022). Η έλλειψη ερευνών που εστιάζουν ειδικά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση καθιστά αναγκαία μια συστηματική προσέγγιση που θα αποτυπώσει τις ιδιαίτερες ανάγκες και προκλήσεις των μικρότερων μαθητών/μαθητριών.

Σε αυτό το πλαίσιο, η παρούσα συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση επιχειρεί να καλύψει το κενό της διεθνούς έρευνας, διερευνώντας τον τρόπο με τον οποίο η ηλεκτρονική μάθηση συμβάλλει στην εκπαιδευτική ένταξη προσφύγων μαθητών και μαθητριών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η ανάλυση επικεντρώνεται τόσο στους διευκολυντικούς και ανασταλτικούς παράγοντες συμμετοχής των μαθητών και των μαθητριών σε ψηφιακά

περιβάλλοντα, όσο και στις εμπειρίες, τις ανάγκες και τις δυσκολίες που αναδεικνύονται μέσα από την εφαρμογή προγραμμάτων ηλεκτρονικής μάθησης. Για τον σκοπό αυτό, επιλέχθηκε η συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση βάσει του πρωτοκόλλου PRISMA 2020, καθώς αποτελεί διεθνώς αναγνωρισμένη μεθοδολογική προσέγγιση που διασφαλίζει διαφάνεια, αναπαραγωγικότητα και αυστηρότητα σε όλα τα στάδια εντοπισμού, επιλογής και αξιολόγησης των μελετών. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, τα ερευνητικά ερωτήματα που διαμορφώνονται καθοδηγούν τη συστηματική διερεύνηση που ακολουθεί και οριοθετούν το πλαίσιο της παρούσας μελέτης.

1.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Ο σκοπός της παρούσας συστηματικής βιβλιογραφικής επισκόπησης είναι να διερευνήσει σε βάθος τον τρόπο με τον οποίο η ηλεκτρονική μάθηση συμβάλλει στην εκπαιδευτική ένταξη προσφύγων μαθητών και μαθητριών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η εργασία επιδιώκει να αποτυπώσει συστηματικά το εύρος και τη φύση των διαθέσιμων ερευνητικών δεδομένων, αναλύοντας τόσο τις παιδαγωγικές όσο και τις τεχνολογικές διαστάσεις που επηρεάζουν τη συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών σε ψηφιακά περιβάλλοντα μάθησης. Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζονται οι διευκολυντικοί και ανασταλτικοί παράγοντες που αναδεικνύονται στη διεθνή βιβλιογραφία, καθώς και οι εμπειρίες, οι ανάγκες και οι δυσκολίες που καταγράφονται σε μελέτες που αφορούν παιδιά προσφυγικού υπόβαθρου.

Παράλληλα, η εργασία αποσκοπεί στη χαρτογράφηση των προϋποθέσεων που απαιτούνται για την αποτελεσματική εφαρμογή της ηλεκτρονικής μάθησης σε πληθυσμούς που βιώνουν πολλαπλές μορφές ευαλωτότητας. Η συστηματική σύνθεση των ευρημάτων επιτρέπει την κατανόηση των δυνατοτήτων των ψηφιακών τεχνολογιών ως εργαλείων εκπαιδευτικής ένταξης, αλλά και των περιορισμών που εξακολουθούν να υφίστανται σε επίπεδο πρόσβασης, υποδομών, παιδαγωγικού σχεδιασμού και θεσμικής υποστήριξης. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, η εργασία επιδιώκει να συμβάλει στη διαμόρφωση ενός συνεκτικού πλαισίου κατανόησης του πεδίου, αναδεικνύοντας τα κενά της υπάρχουσας γνώσης και τις κατευθύνσεις για μελλοντική έρευνα και εκπαιδευτική πρακτική.

Με βάση τα παραπάνω, η παρούσα επισκόπηση διαμορφώνει και εξετάζει τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία προέκυψαν από τα κενά της διεθνούς βιβλιογραφίας και την ανάγκη κατανόησης των παραγόντων που επηρεάζουν τη συμμετοχή των παιδιών προσφυγικού υπόβαθρου σε ψηφιακά περιβάλλοντα μάθησης. Η διατύπωσή τους αντανακλά την πολυδιάστατη φύση της εκπαιδευτικής ένταξης, η οποία δεν περιορίζεται στη σχολική φοίτηση, αλλά περιλαμβάνει την πρόσβαση, τη συμμετοχή, την αίσθηση του ανήκειν, την ψυχοκοινωνική υποστήριξη και την άρση των εμποδίων που περιορίζουν τη μάθηση.

1. Ποιοι παράγοντες αναδεικνύονται ως διευκολυντικοί ή ανασταλτικοί για τη συμμετοχή προσφύγων μαθητών/μαθητριών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε προγράμματα εξ αποστάσεως ηλεκτρονικής μάθησης;
2. Πώς περιγράφεται η εμπειρία των μαθητών/μαθητριών από τη συμμετοχή τους σε περιβάλλοντα εξ αποστάσεως ηλεκτρονικής μάθησης και ποιες ανάγκες ή δυσκολίες αναδεικνύονται μέσα από τις σχετικές μελέτες;
3. Πώς συμβάλλει η εξ αποστάσεως ηλεκτρονική μάθηση στην εκπαιδευτική ένταξη των προσφύγων μαθητών/μαθητριών, όπως αυτή αποτυπώνεται στη διεθνή ερευνητική βιβλιογραφία;

Συνολικά, τα τρία ερευνητικά ερωτήματα συγκροτούν ένα συνεκτικό πλαίσιο διερεύνησης που επιτρέπει την πολυεπίπεδη κατανόηση της σχέσης μεταξύ ηλεκτρονικής μάθησης και εκπαιδευτικής ένταξης προσφύγων μαθητών και μαθητριών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η ανάλυσή τους συμβάλλει στη συστηματική αποτύπωση της υπάρχουσας γνώσης, στην ανάδειξη των κενών της βιβλιογραφίας και στη διαμόρφωση κατευθύνσεων για μελλοντική έρευνα και εκπαιδευτική πρακτική.

1.2 Δομή της εργασίας

Η παρούσα διπλωματική εργασία οργανώνεται σε έξι κεφάλαια, τα οποία αναπτύσσονται με τρόπο που επιτρέπει τη σταδιακή, συστηματική και σε βάθος κατανόηση του θεωρητικού, μεθοδολογικού και ερευνητικού πλαισίου της μελέτης. Η δομή της εργασίας έχει σχεδιαστεί ώστε να αντανακλά τη λογική ακολουθία της επιστημονικής διερεύνησης, από τη θεωρητική θεμελίωση έως την ανάλυση και ερμηνεία των ευρημάτων, διασφαλίζοντας συνοχή και σαφήνεια σε όλα τα στάδια.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το γενικό πλαίσιο της έρευνας. Περιλαμβάνει την «Εισαγωγή», όπου αναλύεται η σημασία της εκπαίδευσης των παιδιών προσφυγικού υπόβαθρου και η συμβολή της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική ένταξη. Ακολουθούν ο σκοπός της μελέτης, τα ερευνητικά ερωτήματα, καθώς και η δομή της εργασίας, τα οποία οριοθετούν το πεδίο και την κατεύθυνση της συστηματικής επισκόπησης.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσει το θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο αποτελεί τη βάση για την κατανόηση των εννοιών που διερευνώνται. Εξετάζονται οι έννοιες της ευαλωτότητας, της εκπαιδευτικής ένταξης, της προσφυγικής εκπαίδευσης και της ηλεκτρονικής μάθησης, ενώ παράλληλα παρουσιάζονται οι θεωρητικές προσεγγίσεις και οι ορισμοί διεθνών οργανισμών. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη θεωρητική σύνθεση των εννοιών, η οποία αναδεικνύει τις μεταξύ τους συνδέσεις και θέτει το εννοιολογικό υπόβαθρο της έρευνας.

Το τρίτο κεφάλαιο περιγράφει αναλυτικά τη μεθοδολογία της συστηματικής βιβλιογραφικής επισκόπησης, η οποία βασίζεται στο πρωτόκολλο PRISMA 2020. Παρουσιάζονται ο τύπος έρευνας, η στρατηγική αναζήτησης, τα κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού, η διαδικασία επιλογής των μελετών και η αφαίρεση διπλοεγγραφών. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση του διαγράμματος ροής PRISMA, το οποίο αποτυπώνει με διαφάνεια όλα τα στάδια της μεθοδολογικής διαδικασίας και ενισχύει την αξιοπιστία της έρευνας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της συστηματικής επισκόπησης. Αρχικά περιγράφονται τα χαρακτηριστικά των τελικών μελετών και η αξιολόγηση του κινδύνου μεροληψίας μέσω του Εργαλείου Αξιολόγησης Μικτών Μεθόδων (Mixed Methods Appraisal Tool–MMAT). Στη συνέχεια, τα ευρήματα οργανώνονται και συντίθενται σε άμεση συνάρτηση με τα τρία ερευνητικά ερωτήματα, αναδεικνύοντας τους παράγοντες που διευκολύνουν ή εμποδίζουν τη συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών, τις εμπειρίες και ανάγκες τους, καθώς και τη συμβολή της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική ένταξη.

Το πέμπτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τη συζήτηση των αποτελεσμάτων, όπου τα ευρήματα ερμηνεύονται σε σχέση με τη διεθνή βιβλιογραφία. Παρουσιάζονται οι περιορισμοί της συστηματικής επισκόπησης και εξετάζονται οι επιπτώσεις των αποτελεσμάτων για την εκπαιδευτική πρακτική, τον σχεδιασμό πολιτικών και τη μελλοντική έρευνα. Το κεφάλαιο αυτό λειτουργεί ως γέφυρα ανάμεσα στα εμπειρικά δεδομένα και τις θεωρητικές και πρακτικές προεκτάσεις τους.

Τέλος, το έκτο κεφάλαιο συνοψίζει τα βασικά συμπεράσματα της μελέτης, παρέχει σαφείς απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα και αναδεικνύει τη συμβολή της εργασίας στο επιστημονικό πεδίο της προσφυγικής εκπαίδευσης και της ηλεκτρονικής μάθησης. Επιπλέον, διατυπώνονται προτάσεις για αξιοποίηση των αποτελεσμάτων και κατευθύνσεις για μελλοντική έρευνα, οι οποίες μπορούν να υποστηρίξουν την ανάπτυξη αποτελεσματικών και βιώσιμων ψηφιακών παρεμβάσεων.

Στο τέλος της εργασίας παρατίθενται οι βιβλιογραφικές αναφορές και τα παραρτήματα, τα οποία περιλαμβάνουν τη στρατηγική αναζήτησης, τους πίνακες ελέγχου και εξαγωγής δεδομένων, καθώς και την αξιολόγηση ποιότητας των τελικών μελετών, ενισχύοντας τη διαφάνεια και την αναπαραγωγιμότητα της έρευνας. Τα παραρτήματα λειτουργούν συμπληρωματικά προς το κύριο κείμενο, παρέχοντας αναλυτικές πληροφορίες για τη μεθοδολογική διαδικασία και επιτρέποντας στον αναγνώστη να κατανοήσει σε βάθος τα στάδια της συστηματικής επισκόπησης και την τεκμηρίωση των ευρημάτων.

2. Θεωρητικό πλαίσιο

Το θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας συστηματικής βιβλιογραφικής επισκόπησης αποσκοπεί στη διαμόρφωση ενός συνεκτικού και επιστημονικά τεκμηριωμένου υπόβαθρου για την κατανόηση της συμβολής της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική ένταξη των προσφύγων μαθητών και μαθητριών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η διερεύνηση του θέματος απαιτεί την ανάλυση και σύνθεση τριών βασικών εννοιολογικών πεδίων: της ευαλωτότητας, της προσφυγικής εκπαίδευσης και της ηλεκτρονικής μάθησης. Τα τρία αυτά πεδία δεν λειτουργούν ανεξάρτητα, αλλά αλληλοσυμπληρώνονται, διαμορφώνοντας ένα ενιαίο πλαίσιο κατανόησης των κοινωνικών, εκπαιδευτικών και τεχνολογικών παραγόντων που επηρεάζουν τη μαθησιακή εμπειρία των παιδιών προσφυγικού υπόβαθρου.

Αρχικά, εξετάζεται η έννοια της ευαλωτότητας, όπως ορίζεται από διεθνείς οργανισμούς, με στόχο να αποσαφηνιστούν οι παράγοντες που καθιστούν ορισμένες κοινωνικές ομάδες –και ειδικότερα τους/τις πρόσφυγες μαθητές/μαθήτριες– περισσότερο εκτεθειμένες σε κινδύνους και εμπόδια. Η ευαλωτότητα αποτελεί μια πολυδιάστατη κατάσταση που διαμορφώνεται από φυσικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς και θεσμικούς παράγοντες (Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, 2022· Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, 2015), και συνδέεται άμεσα με τις κοινωνικές ανισότητες και την πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες. Η ανάλυση αυτή είναι κρίσιμη, καθώς η ευαλωτότητα αποτελεί το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσεται η εκπαιδευτική πορεία των παιδιών που έχουν βιώσει εκτοπισμό, αστάθεια ή κοινωνικοοικονομικές δυσκολίες.

Στη συνέχεια, το θεωρητικό πλαίσιο εστιάζει στην προσφυγική εκπαίδευση και στην εκπαιδευτική ένταξη, αναδεικνύοντας τις παιδαγωγικές, ψυχοκοινωνικές και θεσμικές διαστάσεις που επηρεάζουν τη συμμετοχή των προσφύγων μαθητών/μαθητριών στο σχολείο. Η εκπαιδευτική ένταξη, όπως ορίζεται από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό (2017), και η προσφυγική εκπαίδευση, όπως προσεγγίζεται από την Ύπατη Αρμοστεία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (2023), αποτελούν θεμελιώδεις έννοιες για την κατανόηση των αναγκών, των δικαιωμάτων και των προϋποθέσεων που απαιτούνται για την ουσιαστική συμμετοχή των μαθητών και μαθητριών αυτών στη μαθησιακή διαδικασία.

Τέλος, παρουσιάζονται οι βασικοί όροι και οι μορφές της ηλεκτρονικής μάθησης, όπως προκύπτουν από τη σύγχρονη βιβλιογραφία (Νιάρη, 2023). Η αποσαφήνιση των όρων ηλεκτρονική μάθηση (e-learning), διαδικτυακή μάθηση (online learning), μάθηση από απόσταση (distance learning), μεικτή/υβριδική μάθηση (blended learning), κινητή μάθηση (mobile learning) και άλλων συναφών εννοιών είναι απαραίτητη, καθώς η διεθνής βιβλιογραφία συχνά τους χρησιμοποιεί αλληλοεπικαλυπτόμενα. Η κατανόηση των διαφορών και των αλληλεπιδράσεων μεταξύ αυτών των μορφών μάθησης επιτρέπει την ορθή ερμηνεία των ερευνητικών ευρημάτων και τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο οι ψηφιακές τεχνολογίες μπορούν να λειτουργήσουν ως μηχανισμοί άρσης εμποδίων για τους πρόσφυγες μαθητές και τις πρόσφυγες μαθήτριες.

Η δομή του κεφαλαίου ακολουθεί μια λογική προοδευτικής εξειδίκευσης: από το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο της ευαλωτότητας, στο ειδικότερο πλαίσιο της προσφυγικής εκπαίδευσης, και τέλος στο τεχνολογικό και παιδαγωγικό πλαίσιο της ηλεκτρονικής μάθησης. Με αυτόν τον τρόπο, το θεωρητικό πλαίσιο δημιουργεί μια συνεκτική βάση για την ανάλυση της συμβολής της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική ένταξη των προσφύγων μαθητών και μαθητριών, προετοιμάζοντας το έδαφος για τη μεθοδολογική προσέγγιση και την ερμηνεία των ευρημάτων της παρούσας επισκόπησης.

2.1 Ευάλωτες Κοινωνικές Ομάδες: Ορισμοί και θεωρητικές προσεγγίσεις

Η έννοια της ευαλωτότητας αποτελεί θεμελιώδη παράμετρο στην ανάλυση κοινωνικών ανισοτήτων, της πρόσβασης σε υπηρεσίες και της κοινωνικής ένταξης. Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, η κατανόηση του όρου είναι κρίσιμη, καθώς οι πρόσφυγες μαθητές και μαθήτριες της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης συνιστούν μια ομάδα που εκτίθεται σε πολλαπλούς κινδύνους και εμπόδια, τα οποία επηρεάζουν άμεσα τη μαθησιακή τους πορεία και τη δυνατότητα συμμετοχής τους σε περιβάλλοντα ηλεκτρονικής μάθησης. Παρότι ο όρος χρησιμοποιείται ευρέως στη διεθνή βιβλιογραφία, δεν υπάρχει ένας ενιαίος ορισμός· αντίθετα, διαφορετικοί οργανισμοί τον προσεγγίζουν μέσα από το δικό τους θεσμικό και επιστημονικό πλαίσιο.

2.1.1 Ορισμοί διεθνών οργανισμών

Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ)

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας παρέχει έναν από τους πιο ολοκληρωμένους και πολυδιάστατους ορισμούς της ευαλωτότητας. Σύμφωνα με τον οργανισμό:

«Οι συνθήκες που καθορίζονται από φυσικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες ή διαδικασίες αυξάνουν την ευπάθεια ενός ατόμου, μιας κοινότητας, περιουσιακών στοιχείων ή συστημάτων στις επιπτώσεις κινδύνων» (ΠΟΥ, 2022, σ. 157).

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας υπογραμμίζει ότι η ευαλωτότητα δεν είναι στατική, αλλά διαμορφώνεται από ένα σύνολο παραγόντων, όπως η ποιότητα των υποδομών, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση, η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, η προηγούμενη έκθεση σε κινδύνους και οι θεσμικές συνθήκες (ΠΟΥ, 2022, Κεφάλαιο 3.2.5). Επιπλέον, αναγνωρίζει συγκεκριμένες ομάδες ως συστηματικά πιο ευάλωτες, όπως παιδιά, γυναίκες, άτομα με αναπηρίες, ηλικιωμένοι, μετανάστες και πρόσφυγες.

Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ)

Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης προσεγγίζει την ευαλωτότητα μέσα από το πρίσμα της κοινωνικής πολιτικής και της πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες, ορίζοντας τις ευάλωτες ομάδες ως «πληθυσμούς που χρειάζονται πολλαπλές κοινωνικές υπηρεσίες και υποστήριξη» (ΟΟΣΑ, 2015). Ο οργανισμός επισημαίνει ότι οι ευάλωτοι πληθυσμοί συχνά αντιμετωπίζουν πολλαπλές και αλληλοενισχυόμενες μειονεξίες, όπως φτώχεια, χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, επισφαλή στέγαση, περιορισμένη πρόσβαση σε υγειονομικές υπηρεσίες και κοινωνικό αποκλεισμό. Η προσέγγιση αυτή εστιάζει ιδιαίτερα στη διασύνδεση κοινωνικών υπηρεσιών και στην ανάγκη συντονισμένων παρεμβάσεων για την υποστήριξη των ευάλωτων ομάδων.

2.1.2 Επιλογή και Σύνθεση Ορισμών Ευαλωτότητας

Για τους σκοπούς της παρούσας συστηματικής βιβλιογραφικής επισκόπησης υιοθετείται ο ορισμός του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, καθώς προσφέρει την πιο ολοκληρωμένη και πολυδιάστατη προσέγγιση της ευαλωτότητας. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας ενσωματώνει φυσικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς, περιβαλλοντικούς και θεσμικούς παράγοντες, επιτρέποντας μια ολιστική κατανόηση των συνθηκών που αυξάνουν την έκθεση των ατόμων σε κινδύνους (ΠΟΥ, 2022, σ. 157). Η προσέγγιση αυτή είναι ιδιαίτερα κατάλληλη για την παρούσα μελέτη, καθώς οι πρόσφυγες μαθητές/μαθήτριες βιώνουν ταυτόχρονα πολλαπλές μορφές ευαλωτότητας, οι οποίες σχετίζονται με την υγεία, την ψυχοκοινωνική τους κατάσταση, τις εμπειρίες μετακίνησης και τις κοινωνικοοικονομικές δυσκολίες. Επιπλέον, ο ΠΟΥ αναγνωρίζει ρητά τους πρόσφυγες και τους μετανάστες ως ομάδες που αντιμετωπίζουν αυξημένους κινδύνους και περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες, γεγονός που καθιστά τον ορισμό του ιδιαίτερα συναφή με το αντικείμενο της εκπαιδευτικής ένταξης.

Συμπληρωματικά, ο ορισμός του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης συμβάλλει στην κατανόηση της ευαλωτότητας, εστιάζοντας στις κοινωνικές μειονεξίες και στην ανάγκη πρόσβασης σε πολλαπλές υπηρεσίες υποστήριξης (ΟΟΣΑ, 2015). Η προσέγγιση του ΟΟΣΑ αναδεικνύει ότι οι ευάλωτες ομάδες συχνά αντιμετωπίζουν αλληλοεπικαλυπτόμενα εμπόδια, όπως φτώχεια, χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, επισφαλή στέγαση και κοινωνικό αποκλεισμό. Αυτές οι συνθήκες δεν λειτουργούν μεμονωμένα, αλλά συνδυαστικά, ενισχύοντας την έκθεση των ατόμων σε κινδύνους και περιορίζοντας τις δυνατότητές τους για κοινωνική συμμετοχή και πρόσβαση σε υπηρεσίες.

Η σύνθεση των δύο προσεγγίσεων αναδεικνύει ότι η ευαλωτότητα των προσφύγων μαθητών και των μαθητριών δεν μπορεί να κατανοηθεί μόνο μέσα από κοινωνικούς ή μόνο μέσα από θεσμικούς παράγοντες. Αντίθετα, αποτελεί αποτέλεσμα της ταυτόχρονης επίδρασης πολλαπλών διαστάσεων: των εμπειριών μετακίνησης και αστάθειας, των ψυχοκοινωνικών επιπτώσεων του εκτοπισμού, των κοινωνικοοικονομικών δυσκολιών, της περιορισμένης πρόσβασης σε υπηρεσίες και των θεσμικών εμποδίων που συχνά συναντούν στα εκπαιδευτικά συστήματα. Η ολιστική προσέγγιση του ΠΟΥ, σε συνδυασμό με την

κοινωνικοπολιτική οπτική του ΟΟΣΑ, προσφέρει ένα ολοκληρωμένο θεωρητικό πλαίσιο κατανόησης των εμποδίων και των αναγκών των προσφύγων μαθητών/μαθητριών.

Η θεωρητική αυτή σύνθεση αποκτά ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής μάθησης. Οι πρόσφυγες μαθητές και μαθήτριες συχνά αντιμετωπίζουν εμπόδια που σχετίζονται με την πρόσβαση σε τεχνολογικό εξοπλισμό, τη σταθερότητα της σύνδεσης στο διαδίκτυο, την ψηφιακή επάρκεια και την ψυχοκοινωνική τους κατάσταση. Η ευαλωτότητα, επομένως, δεν επηρεάζει μόνο τη γενική εκπαιδευτική τους πορεία, αλλά και τη δυνατότητά τους να συμμετέχουν ουσιαστικά σε περιβάλλοντα ηλεκτρονικής μάθησης. Η κατανόηση αυτών των παραγόντων είναι κρίσιμη για τον σχεδιασμό παρεμβάσεων που δεν περιορίζονται στην παροχή τεχνολογικών εργαλείων, αλλά λαμβάνουν υπόψη τις ευρύτερες κοινωνικές και θεσμικές συνθήκες που διαμορφώνουν την εκπαιδευτική εμπειρία των μαθητών και των μαθητριών.

2.2 Εκπαιδευτική Ένταξη και Προσφυγική Εκπαίδευση:

Εννοιολογικό πλαίσιο

Η κατανόηση της εκπαιδευτικής ένταξης και της προσφυγικής εκπαίδευσης αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο για την ανάλυση της συμμετοχής των προσφύγων μαθητών/μαθητριών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και, ειδικότερα, για τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να συμβάλει στη μαθησιακή τους πορεία. Οι δύο έννοιες είναι στενά συνδεδεμένες, καθώς η εκπαιδευτική ένταξη θέτει το γενικό πλαίσιο των αρχών ισότητας, πρόσβασης και συμμετοχής, ενώ η προσφυγική εκπαίδευση εξειδικεύει αυτές τις αρχές στις ιδιαίτερες συνθήκες που βιώνουν τα παιδιά προσφυγικού υπόβαθρου.

Ένα κρίσιμο στοιχείο της εκπαιδευτικής ένταξης, το οποίο αναδεικνύεται στη διεθνή βιβλιογραφία, είναι η αίσθηση του ανήκειν (sense of belonging). Η έννοια αυτή αναφέρεται στο βαθμό στον οποίο οι μαθητές και οι μαθήτριες αισθάνονται αποδεκτοί, ασφαλείς και συνδεδεμένοι με το σχολικό περιβάλλον τους (Goodenow, 1993). Η αίσθηση του ανήκειν αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση για τη συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία, καθώς επηρεάζει την αυτοαντίληψη, τα κίνητρα και τη σχολική εμπλοκή των μαθητών και των

μαθητριών. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (OECD, 2018), οι μαθητές και οι μαθήτριες που νιώθουν ότι ανήκουν στο σχολείο παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα συμμετοχής, καλύτερες μαθησιακές επιδόσεις και μεγαλύτερη ανθεκτικότητα απέναντι σε κοινωνικές και ακαδημαϊκές προκλήσεις.

Η σημασία της αίσθησης του ανήκειν ενισχύεται περαιτέρω μέσα από την κοινωνικοπολιτισμική θεωρία του Vygotsky, η οποία υποστηρίζει ότι η μάθηση είναι μια βαθιά κοινωνική διαδικασία που διαμορφώνεται μέσα από την αλληλεπίδραση με άλλους (Vygotsky, 1978). Για τους μαθητές και τις μαθήτριες προσφυγικού υπόβαθρου, οι οποίοι συχνά βιώνουν γλωσσική, πολιτισμική και κοινωνική απόσταση, η ύπαρξη υποστηρικτικών σχέσεων και η συμμετοχή σε κοινότητες μάθησης αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την εκπαιδευτική τους ένταξη.

Στο ίδιο πλαίσιο, η θεωρία των Κοινοτήτων Πρακτικής (Communities of Practice) του Wenger (1998) προσφέρει μια επιπλέον διάσταση, υπογραμμίζοντας ότι η συμμετοχή σε μια κοινότητα δεν αφορά μόνο την απόκτηση γνώσεων, αλλά και την ανάπτυξη ταυτότητας μέσα από τη συλλογική δράση. Η ένταξη, επομένως, δεν είναι απλώς μια διαδικασία πρόσβασης στη μάθηση, αλλά μια διαδικασία συμμετοχής σε κοινωνικές πρακτικές που επιτρέπουν στους μαθητές και στις μαθήτριες να αναγνωρίζονται και να αναγνωρίζουν τον εαυτό τους ως μέλη της σχολικής κοινότητας. Για τους πρόσφυγες μαθητές και μαθήτριες, η δημιουργία τέτοιων κοινοτήτων αποτελεί βασικό μηχανισμό ενδυνάμωσης και σταθερότητας, ιδιαίτερα όταν έχουν βιώσει διακοπές στη φοίτηση ή μετακινήσεις.

Η εκπαιδευτική ένταξη, όπως ορίζεται από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό (2017), αφορά τη δημιουργία σχολικών περιβαλλόντων που προάγουν την ισότιμη συμμετοχή όλων των μαθητών και των μαθητριών, ανεξαρτήτως γλωσσικών, πολιτισμικών ή κοινωνικών διαφορών. Η ένταξη δεν περιορίζεται στη φυσική παρουσία στο σχολείο, αλλά περιλαμβάνει την ουσιαστική συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία, την προσαρμογή της διδασκαλίας στις ανάγκες των μαθητών/μαθητριών και την άρση των εμποδίων που περιορίζουν τη μάθηση και τη συμμετοχή.

Παράλληλα, η προσφυγική εκπαίδευση, όπως ορίζεται από την Ύπατη Αρμοστεία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (2023), αναφέρεται στο σύνολο των πολιτικών και πρακτικών που στοχεύουν στη διασφάλιση ποιοτικής, ασφαλούς και προστατευμένης εκπαίδευσης για παιδιά που έχουν βιώσει εκτοπισμό, αστάθεια ή τραυματικές εμπειρίες. Η εκπαίδευση για τους μαθητές και τις μαθήτριες πρόσφυγες δεν αποτελεί μόνο μέσο μάθησης, αλλά και μηχανισμό προστασίας, σταθερότητας και κοινωνικής επανένταξης.

Η ενότητα αυτή παρουσιάζει αρχικά τους θεσμικούς ορισμούς της εκπαιδευτικής ένταξης και της προσφυγικής εκπαίδευσης, όπως διατυπώνονται από διεθνείς οργανισμούς (ΟΥΝΕΣΚΟ, Ύπατη Αρμοστεία), και στη συνέχεια προχωρά σε μια θεωρητική σύνθεση που αναδεικνύει τη μεταξύ τους σχέση. Η σύνθεση αυτή είναι απαραίτητη για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι δύο έννοιες αλληλοσυμπληρώνονται και διαμορφώνουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο εξετάζεται η συμβολή της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική ένταξη των προσφύγων μαθητών και μαθητριών.

2.2.1 Εκπαιδευτική ένταξη (educational inclusion)

Η εκπαιδευτική ένταξη αναφέρεται στη διασφάλιση ισότιμης πρόσβασης, συμμετοχής και μάθησης για όλους τους μαθητές και τις μαθήτριες, ανεξαρτήτως γλωσσικών, κοινωνικών, πολιτισμικών ή άλλων διαφορών (ΟΥΝΕΣΚΟ, 2017). Σύμφωνα με τον επίσημο οδηγό του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό, η ένταξη προϋποθέτει την άρση των εμποδίων που περιορίζουν τη συμμετοχή των μαθητών/μαθητριών, την προσαρμογή της διδασκαλίας στις ανάγκες τους και τη δημιουργία ενός σχολικού περιβάλλοντος που ενισχύει την αίσθηση του ανήκειν και της ασφάλειας.

Πέρα όμως από τον θεσμικό ορισμό, η ένταξη αποτελεί μια δυναμική διαδικασία που απαιτεί συνεχή αναστοχασμό και αναπροσαρμογή των σχολικών πρακτικών. Δεν περιορίζεται στη φυσική παρουσία στο σχολείο, αλλά αφορά την ουσιαστική συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία, την παροχή κατάλληλων υποστηρικτικών δομών και την

καλλιέργεια θετικών στάσεων απέναντι στη διαφορετικότητα (ΟΥΝΕΣΚΟ, 2017). Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι τα σχολεία καλούνται να μετασχηματίσουν τις παιδαγωγικές τους προσεγγίσεις, ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες όλων των μαθητών/μαθητριών και όχι να περιμένουν από τους μαθητές και τις μαθήτριες να προσαρμοστούν σε ένα άκαμπτο σύστημα.

Για τους/τις πρόσφυγες μαθητές/μαθήτριες, η εκπαιδευτική ένταξη συνδέεται με τη γλωσσική υποστήριξη, την ψυχοκοινωνική ενδυνάμωση και την αντιμετώπιση θεσμικών και κοινωνικών εμποδίων που επηρεάζουν την πρόσβαση και τη συμμετοχή τους στην εκπαίδευση (Υπατη Αρμοστεία, 2023). Επιπλέον, η ένταξή τους αποκτά και μια διάσταση προστασίας, καθώς το σχολείο συχνά λειτουργεί ως ασφαλές περιβάλλον σταθερότητας, συνέχειας και κοινωνικής σύνδεσης μετά από εμπειρίες αστάθειας ή μετακίνησης.

2.2.2 Προσφυγική εκπαίδευση (refugee education)

Η προσφυγική εκπαίδευση αναφέρεται στο σύνολο των πολιτικών, πρακτικών και παρεμβάσεων που στοχεύουν στη διασφάλιση ποιοτικής, ασφαλούς και ισότιμης εκπαίδευσης για παιδιά προσφυγικού υπόβαθρου (Υπατη Αρμοστεία, 2023). Σύμφωνα με την Υπατη Αρμοστεία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, η προσφυγική εκπαίδευση περιλαμβάνει τη διασφάλιση πρόσβασης στο σχολείο, την παροχή γλωσσικής και μαθησιακής υποστήριξης, την ψυχοκοινωνική ενδυνάμωση και τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που προάγει την κοινωνική ένταξη και την προστασία των παιδιών.

Πέρα από τον θεσμικό ορισμό, η προσφυγική εκπαίδευση αποτελεί μια πολύπλοκη και πολυεπίπεδη διαδικασία, καθώς οι πρόσφυγες μαθητές και μαθήτριες συχνά έχουν βιώσει μετακίνηση, αστάθεια ή τραυματικές εμπειρίες και, επομένως, απαιτούν στοχευμένες παιδαγωγικές και κοινωνικές παρεμβάσεις (Υπατη Αρμοστεία, 2023). Η εκπαίδευση για αυτούς τους μαθητές και αυτές τις μαθήτριες δεν περιορίζεται στη μετάδοση γνώσεων· λειτουργεί επίσης ως μέσο προστασίας, σταθερότητας και επανασύνδεσης με μια αίσθηση κανονικότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, το σχολείο καλείται να ανταποκριθεί όχι μόνο σε

μαθησιακές ανάγκες, αλλά και σε ανάγκες ασφάλειας, συναισθηματικής υποστήριξης και κοινωνικής ένταξης.

Η ψηφιακή μάθηση αποτελεί κρίσιμο εργαλείο στο πλαίσιο αυτό, καθώς μπορεί να άρει εμπόδια πρόσβασης, να προσφέρει ευελιξία και να υποστηρίξει τη μαθησιακή συνέχεια σε συνθήκες κινητικότητας ή περιορισμένης φυσικής παρουσίας στο σχολείο (ΟΥΝΕΣΚΟ, 2020). Επιπλέον, οι ψηφιακές τεχνολογίες διευκολύνουν την εκμάθηση της γλώσσας, την εξατομίκευση της διδασκαλίας και τη διατήρηση της εκπαιδευτικής συνέχειας, στοιχεία που είναι ιδιαίτερα σημαντικά για μαθητές και μαθήτριες που συχνά διακόπτουν ή μεταβάλλουν τη σχολική τους φοίτηση λόγω μετακινήσεων ή ασταθών συνθηκών διαβίωσης.

2.2.3 Θεωρητική Σύνθεση

Η εκπαιδευτική ένταξη και η προσφυγική εκπαίδευση αποτελούν δύο αλληλένδετες και αλληλοσυμπληρούμενες έννοιες, οι οποίες συγκροτούν το θεωρητικό υπόβαθρο για την κατανόηση των εκπαιδευτικών αναγκών και δικαιωμάτων των μαθητών/μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου. Η ΟΥΝΕΣΚΟ (2017) ορίζει την ένταξη ως μια διαδικασία που στοχεύει στη διασφάλιση ισότιμης πρόσβασης, συμμετοχής και μάθησης για όλους τους μαθητές και τις μαθήτριες, ανεξαρτήτως των γλωσσικών, πολιτισμικών ή κοινωνικών διαφορών τους. Η ένταξη, επομένως, δεν αποτελεί μια στατική κατάσταση, αλλά μια συνεχή προσπάθεια άρσης των εμποδίων που περιορίζουν τη συμμετοχή και τη μάθηση, καθώς και αναπροσαρμογής των παιδαγωγικών πρακτικών ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες όλων των μαθητών και των μαθητριών.

Στο πλαίσιο αυτό, η προσφυγική εκπαίδευση, όπως ορίζεται από την Ύπατη Αρμοστεία (2023), επεκτείνει και εξειδικεύει την έννοια της ένταξης, εστιάζοντας στις ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών που έχουν βιώσει μετακίνηση, αστάθεια ή τραυματικές εμπειρίες. Η προσφυγική εκπαίδευση δεν περιορίζεται στη διασφάλιση πρόσβασης στο σχολείο, αλλά περιλαμβάνει ένα σύνολο παρεμβάσεων που αφορούν τη γλωσσική υποστήριξη, την ψυχοκοινωνική ενδυνάμωση, την προστασία και τη δημιουργία ενός ασφαλούς μαθησιακού περιβάλλοντος. Έτσι, η εκπαίδευση για τους πρόσφυγες μαθητές και τις πρόσφυγες

μαθήτριες λειτουργεί ταυτόχρονα ως μέσο μάθησης και ως μηχανισμός σταθερότητας, ασφάλειας και κοινωνικής επανένταξης.

Η σύνθεση των δύο εννοιών αναδεικνύει ότι η εκπαιδευτική ένταξη αποτελεί το ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσεται η προσφυγική εκπαίδευση. Η ένταξη θέτει τις θεμελιώδεις αρχές της ισότητας, της συμμετοχής και της προσαρμογής του σχολείου στις ανάγκες των μαθητών και των μαθητριών, ενώ η προσφυγική εκπαίδευση εξειδικεύει αυτές τις αρχές σε συνθήκες αναγκαστικής μετακίνησης και κοινωνικής ευαλωτότητας. Η ανάγκη για γλωσσική υποστήριξη, η αντιμετώπιση των ψυχοκοινωνικών επιπτώσεων του εκτοπισμού και η διασφάλιση ενός περιβάλλοντος προστασίας αποτελούν κρίσιμες διαστάσεις που συνδέουν τις δύο έννοιες και καθιστούν την εκπαιδευτική ένταξη απαραίτητη προϋπόθεση για την ουσιαστική συμμετοχή των μαθητών/μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου.

Στο σύγχρονο εκπαιδευτικό περιβάλλον, η ψηφιακή μάθηση προσθέτει μια ακόμη διάσταση στη θεωρητική σύνθεση. Σύμφωνα με την ΟΥΝΕΣΚΟ (2020), οι ψηφιακές τεχνολογίες μπορούν να λειτουργήσουν ως εργαλείο άρσης εμποδίων, προσφέροντας ευελιξία, συνέχιση της μάθησης και εξατομίκευση της διδασκαλίας. Για τους/τις πρόσφυγες μαθητές και μαθήτριες, οι οποίοι συχνά αντιμετωπίζουν διακοπές στη φοίτηση ή περιορισμένη πρόσβαση σε εκπαιδευτικές δομές, η ψηφιακή μάθηση μπορεί να αποτελέσει κρίσιμο μέσο διατήρησης της εκπαιδευτικής συνέχειας και ενίσχυσης της συμμετοχής τους.

Συνολικά, η θεωρητική σύνθεση δείχνει ότι η εκπαιδευτική ένταξη, η προσφυγική εκπαίδευση και η ψηφιακή μάθηση δεν αποτελούν απομονωμένες έννοιες, αλλά αλληλοσυνδεόμενα στοιχεία ενός ενιαίου πλαισίου που στοχεύει στη διασφάλιση ποιοτικής, ισότιμης και προστατευμένης εκπαίδευσης για όλους τους μαθητές και τις μαθήτριες, και ιδιαίτερα για εκείνους που βρίσκονται σε συνθήκες εκτοπισμού. Η κατανόηση αυτής της αλληλεπίδρασης είναι κρίσιμη για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών πολιτικών και πρακτικών που ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες των μαθητών/μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου και προάγουν την κοινωνική δικαιοσύνη στο σχολικό περιβάλλον.

Η ανάλυση της εκπαιδευτικής ένταξης και της προσφυγικής εκπαίδευσης ανέδειξε ότι οι πρόσφυγες μαθητές και μαθήτριες αντιμετωπίζουν σημαντικά εμπόδια πρόσβασης, συμμετοχής και μαθησιακής συνέχειας, τα οποία συνδέονται τόσο με τις εμπειρίες εκτοπισμού όσο και με τις κοινωνικές και θεσμικές συνθήκες φοίτησης. Στο πλαίσιο αυτό, η ηλεκτρονική μάθηση αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο άρσης εμποδίων, ενίσχυσης της ευελιξίας και υποστήριξης της εκπαιδευτικής συνέχειας σε συνθήκες κινητικότητας ή περιορισμένης πρόσβασης σε σχολικές δομές. Το επόμενο υποκεφάλαιο παρουσιάζει τους βασικούς όρους και τις μορφές της ηλεκτρονικής μάθησης, προκειμένου να διαμορφωθεί ένα συνεκτικό εννοιολογικό υπόβαθρο για την ανάλυση της συμβολής της στην εκπαιδευτική ένταξη των προσφύγων μαθητών και μαθητριών.

2.3 Εισαγωγή στις έννοιες της ηλεκτρονικής και εξ αποστάσεως μάθησης

Η κατανόηση των βασικών όρων που σχετίζονται με την ηλεκτρονική και εξ αποστάσεως μάθηση αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάλυση της συμβολής των ψηφιακών τεχνολογιών στην εκπαιδευτική ένταξη των προσφύγων μαθητών/μαθητριών. Η διεθνής βιβλιογραφία χρησιμοποιεί συχνά τους όρους *e-learning*, *online learning*, *distance learning*, *blended learning*, *mobile learning* και άλλους συναφείς όρους με τρόπο αλληλοεπικαλυπτόμενο, γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει ασάφειες ως προς το θεωρητικό πλαίσιο και την ερμηνεία των ερευνητικών ευρημάτων. Για τον λόγο αυτό, η αποσαφήνιση των εννοιών αυτών είναι κρίσιμη, ιδιαίτερα σε μια συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση που εξετάζει τον ρόλο της ψηφιακής μάθησης σε έναν πληθυσμό με ιδιαίτερες ανάγκες και συνθήκες φοίτησης.

Η ενότητα αυτή παρουσιάζει τους βασικούς ορισμούς που προκύπτουν από τη σύγχρονη βιβλιογραφία (Νιάρη, 2023), αναδεικνύοντας τις διαφορές, τις ομοιότητες και τις μεταξύ τους σχέσεις. Παράλληλα, εξετάζονται ειδικές μορφές ψηφιακής μάθησης, όπως η δικτυωμένη μάθηση, η μεικτή μάθηση και η κινητή μάθηση, οι οποίες αποκτούν ιδιαίτερη σημασία για μαθητές και μαθήτριες που βρίσκονται σε συνθήκες κινητικότητας ή

περιορισμένης πρόσβασης σε εκπαιδευτικές δομές. Η κατανόηση αυτών των εννοιών επιτρέπει τη διαμόρφωση ενός συνεκτικού εννοιολογικού πλαισίου, απαραίτητου για την ερμηνεία των ερευνητικών δεδομένων και για την αξιολόγηση του τρόπου με τον οποίο η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να λειτουργήσει ως μηχανισμός άρσης εμποδίων και ενίσχυσης της συμμετοχής των προσφύγων μαθητών και μαθητριών.

Τέλος, δεδομένου ότι η παρούσα συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση εξετάζει τη συμβολή της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική ένταξη προσφύγων μαθητών/μαθητριών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, κρίνεται απαραίτητη η αποσαφήνιση των βασικών όρων που χρησιμοποιούνται στη διεθνή βιβλιογραφία και σχετίζονται με τις ψηφιακές μορφές μάθησης. Οι όροι αυτοί συχνά χρησιμοποιούνται αλληλοεπικαλυπτόμενα, γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει ασάφειες ως προς το θεωρητικό πλαίσιο και την ερμηνεία των ερευνητικών ευρημάτων. Στο πλαίσιο αυτό, παρουσιάζονται οι βασικοί ορισμοί, ώστε να διαμορφωθεί ένα συνεκτικό εννοιολογικό υπόβαθρο για την ανάλυση που ακολουθεί. Αρχικά εξετάζεται η ηλεκτρονική μάθηση (e-learning), ως ο ευρύτερος όρος που περιλαμβάνει τις περισσότερες μορφές ψηφιακά υποστηριζόμενης μάθησης.

Πέρα από την αποσαφήνιση των βασικών όρων, η κατανόηση της ηλεκτρονικής μάθησης απαιτεί και την εξέταση των θεωρητικών μοντέλων που ερμηνεύουν τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η μαθησιακή διαδικασία στα ψηφιακά περιβάλλοντα. Τα μοντέλα αυτά δεν αποτελούν απλώς περιγραφές τεχνολογικών πρακτικών, αλλά προσφέρουν ένα παιδαγωγικό πλαίσιο που βοηθά στην κατανόηση της αλληλεπίδρασης, της συμμετοχής και της μάθησης στο διαδίκτυο. Η παρουσίασή τους είναι ιδιαίτερα σημαντική στο πλαίσιο της παρούσας επισκόπησης, καθώς επιτρέπει την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να υποστηρίξει την εκπαιδευτική ένταξη των προσφύγων μαθητών και μαθητριών, λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικές, γλωσσικές και παιδαγωγικές τους ανάγκες.

Θεωρητικά Μοντέλα Ηλεκτρονικής Μάθησης

Ένα σημαντικό στοιχείο για την κατανόηση της ηλεκτρονικής μάθησης είναι η ύπαρξη θεωρητικών μοντέλων που εξηγούν πώς οργανώνεται η μαθησιακή διαδικασία στα ψηφιακά περιβάλλοντα. Ένα από τα πιο αναγνωρισμένα είναι το μοντέλο της Κοινότητας Διερεύνησης (Community of Inquiry – CoI), το οποίο προτείνει ότι η αποτελεσματική διαδικτυακή μάθηση προκύπτει από την αλληλεπίδραση τριών μορφών παρουσίας: της γνωστικής, της κοινωνικής και της διδακτικής (Garrison, Anderson, & Archer, 2000). Η κοινωνική παρουσία είναι ιδιαίτερα κρίσιμη για μαθητές και μαθήτριες προσφυγικού υπόβαθρου, καθώς συνδέεται με την αίσθηση του ανήκειν και τη δυνατότητα συμμετοχής σε μια υποστηρικτική μαθησιακή κοινότητα.

Παράλληλα, το μοντέλο της Τεχνολογικής, Παιδαγωγικής και Γνωστικής Γνώσης Περιεχομένου (Technological Pedagogical Content Knowledge – TPACK) υπογραμμίζει ότι η αποτελεσματική αξιοποίηση της τεχνολογίας απαιτεί τον συνδυασμό τεχνολογικής, παιδαγωγικής και γνωστικής γνώσης (Mishra & Koehler, 2006). Για τους/τις πρόσφυγες μαθητές/μαθήτριες, αυτό σημαίνει ότι οι ψηφιακές παρεμβάσεις πρέπει να είναι όχι μόνο τεχνικά λειτουργικές, αλλά και παιδαγωγικά κατάλληλες και πολιτισμικά ευαίσθητες.

Επιπλέον, το πλαίσιο του Καθολικού Σχεδιασμού για τη Μάθηση (Universal Design for Learning – UDL) προτείνει ότι τα ψηφιακά περιβάλλοντα μάθησης πρέπει να προσφέρουν πολλαπλούς τρόπους πρόσβασης, έκφρασης και εμπλοκής, ώστε να ανταποκρίνονται στις διαφορετικές ανάγκες των μαθητών/μαθητριών (CAST, 2018). Το UDL είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για μαθητές και μαθήτριες που αντιμετωπίζουν γλωσσικά ή μαθησιακά εμπόδια, καθώς επιτρέπει την προσαρμογή του υλικού και των δραστηριοτήτων.

Τέλος, η συζήτηση για την ηλεκτρονική μάθηση συνδέεται στενά με το ζήτημα του ψηφιακού χάσματος, το οποίο περιλαμβάνει όχι μόνο την πρόσβαση σε τεχνολογικό εξοπλισμό (πρώτο επίπεδο), αλλά και τις δεξιότητες χρήσης (δεύτερο επίπεδο) και την ουσιαστική αξιοποίηση της τεχνολογίας για μάθηση και κοινωνική συμμετοχή (τρίτο επίπεδο) (Van Dijk, 2020). Για τους/τις πρόσφυγες μαθητές και μαθήτριες, το ψηφιακό χάσμα αποτελεί συχνά καθοριστικό παράγοντα που επηρεάζει την πρόσβαση, τη συμμετοχή και την εκπαιδευτική ένταξη.

Ηλεκτρονική μάθηση (e-learning)

Η ηλεκτρονική μάθηση (e-learning) αναφέρεται στη χρήση ηλεκτρονικών μέσων, ψηφιακών περιβαλλόντων και τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνιών για τη διδασκαλία και τη μάθηση. Σύμφωνα με τον Garrison (2011), η ηλεκτρονική μάθηση δεν περιορίζεται στη χρήση τεχνολογικών εργαλείων, αλλά αποτελεί μια παιδαγωγικά σχεδιασμένη διαδικασία που προάγει την αλληλεπίδραση, την κριτική σκέψη και την ενεργό συμμετοχή των μαθητών/μαθητριών. Ο Garrison προτείνει το μοντέλο της Κοινότητας Διερεύνησης (Community of Inquiry), το οποίο περιλαμβάνει τη γνωστική, την κοινωνική και τη διδακτική παρουσία ως αλληλοσυμπληρούμενες διαστάσεις μιας ολοκληρωμένης μαθησιακής εμπειρίας. Η προσέγγιση αυτή αναδεικνύει ότι η ηλεκτρονική μάθηση δεν είναι απλώς τεχνολογική καινοτομία, αλλά ένα ολοκληρωμένο παιδαγωγικό πλαίσιο που μπορεί να υποστηρίξει ουσιαστικά τη μάθηση σε ποικίλα περιβάλλοντα.

Η ηλεκτρονική μάθηση περιλαμβάνει σύγχρονες και ασύγχρονες μορφές διδασκαλίας, αξιοποιώντας διαδικτυακές πλατφόρμες, πολυμέσα και εργαλεία συνεργασίας. Σύμφωνα με τους Clark και Mayer (2008), δεν αφορά μόνο τη χρήση τεχνολογικών μέσων, αλλά και την εφαρμογή παιδαγωγικών τεχνικών που διευκολύνουν την αλληλεπίδραση και την οικοδόμηση νέας γνώσης. Η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να λάβει τρεις μορφές: αυτοδιδασκαλία, σύγχρονη και ασύγχρονη μάθηση (Keegan, 2002). Στην παρούσα εργασία, ο όρος χρησιμοποιείται ως ομπρέλα που περιλαμβάνει όλες τις μορφές ψηφιακά υποστηριζόμενης μάθησης.

Διαδικτυακή μάθηση (online learning)

Η διαδικτυακή μάθηση αποτελεί υποκατηγορία της ηλεκτρονικής μάθησης και αναφέρεται αποκλειστικά στη μάθηση που πραγματοποιείται μέσω διαδικτύου. Περιλαμβάνει σύγχρονες και ασύγχρονες δραστηριότητες, όπως εικονικές τάξεις, φόρουμ και web-based learning. Σε αντίθεση με την ευρύτερη ηλεκτρονική μάθηση, η διαδικτυακή μάθηση απαιτεί συνεχή σύνδεση στο διαδίκτυο και βασίζεται σε ψηφιακά περιβάλλοντα που υποστηρίζουν την αλληλεπίδραση σε πραγματικό χρόνο ή με χρονική ευελιξία.

Μάθηση από απόσταση (distance learning)

Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι ευρύτερος όρος από την ηλεκτρονική μάθηση και περιγράφει εκπαιδευτικά συστήματα στα οποία εκπαιδευτής και εκπαιδευόμενος βρίσκονται σε χωρική και συχνά χρονική απόσταση. Χαρακτηρίζεται από ειδικά σχεδιασμένο πολυμορφικό υλικό, αμφίδρομη επικοινωνία και υψηλό βαθμό αυτονομίας του εκπαιδευόμενου. Η ηλεκτρονική μάθηση αποτελεί υποσύνολο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, καθώς δεν απαιτεί απαραίτητα φυσική απόσταση, αλλά επικεντρώνεται στη χρήση ψηφιακών μέσων.

Επείγουσα εξ αποστάσεως διδασκαλία (Emergency Remote Teaching– ERT)

Η ERT αναφέρεται σε προσωρινές, ταχείες και μη σχεδιασμένες μορφές εξ αποστάσεως διδασκαλίας που εφαρμόζονται σε περιόδους κρίσης, όπως η πανδημία COVID-19. Δεν αποτελεί μορφή ηλεκτρονικής μάθησης, καθώς δεν βασίζεται σε παιδαγωγικό σχεδιασμό, αλλά σε ανάγκη άμεσης μετάβασης. Η διάκριση αυτή είναι κρίσιμη, καθώς πολλές μελέτες της περιόδου COVID-19 δεν μπορούν να θεωρηθούν πραγματικές παρεμβάσεις ηλεκτρονικής μάθησης.

Δικτυωμένη μάθηση (networked learning)

Η δικτυωμένη μάθηση εστιάζει στη χρήση ΤΠΕ για την ενίσχυση της αλληλεπίδρασης και της συνεργασίας μεταξύ εκπαιδευομένων, εκπαιδευτικών και μαθησιακών πόρων (Goodyear et al., 2004). Προωθεί τη δημιουργία κοινοτήτων μάθησης και την ανταλλαγή γνώσης μέσα από ψηφιακά δίκτυα. Αποτελεί σημαντική διάσταση της σύγχρονης ηλεκτρονικής μάθησης, καθώς ενισχύει τη συνεργατική μάθηση και την κοινωνική οικοδόμηση της γνώσης.

Εκπαίδευση με χρήση υπολογιστή (computer-based training– CBT)

Η CBT αφορά αυτόνομα, διαδραστικά προγράμματα μάθησης που υλοποιούνται σε υπολογιστή, συνήθως ασύγχρονα και χωρίς άμεση παρουσία εκπαιδευτή (Bates, 2005). Περιλαμβάνει προκαθορισμένο περιεχόμενο, καθοδηγούμενη πλοήγηση και ενσωματωμένη ανατροφοδότηση. Αποτελεί πρόιμη μορφή ηλεκτρονικής μάθησης και χρησιμοποιείται συχνά σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης.

Μεικτή/υβριδική μάθηση (blended learning)

Η μεικτή μάθηση συνδυάζει τη διά ζώσης διδασκαλία με την ηλεκτρονική μάθηση. Μπορεί να περιλαμβάνει διαφορετικούς συνδυασμούς σύγχρονης, ασύγχρονης και δια ζώσης διδασκαλίας, ανάλογα με τις ανάγκες των μαθητών και των μαθητριών. Η υβριδική προσέγγιση ενισχύει την ευελιξία, την εξατομίκευση και την ενεργό συμμετοχή των μαθητών/μαθητριών, ενώ αποτελεί συχνή επιλογή σε παρεμβάσεις για προσφυγικούς πληθυσμούς.

Κινητή μάθηση (mobile learning– m-learning)

Η κινητή μάθηση αφορά τη μάθηση μέσω φορητών συσκευών, όπως smartphones και tablets. Αποτελεί υποκατηγορία της ηλεκτρονικής μάθησης και προσφέρει ευελιξία, φορητότητα και άμεση πρόσβαση σε μαθησιακό υλικό. Είναι ιδιαίτερα σημαντική για πληθυσμούς σε κινητικότητα, όπως οι πρόσφυγες, καθώς οι φορητές συσκευές αποτελούν συχνά το μοναδικό διαθέσιμο μέσο πρόσβασης στην εκπαίδευση.

Διαρκώς παρούσα μάθηση (ubiquitous learning– u-learning)

Η διαρκώς παρούσα μάθηση αναφέρεται σε μαθησιακά περιβάλλοντα που είναι διαθέσιμα «οπουδήποτε και οποτεδήποτε», αξιοποιώντας έξυπνες συσκευές, ασύρματα δίκτυα και τεχνολογίες επαυξημένης πραγματικότητας (Ho et al., 2017). Χαρακτηρίζεται από εξατομίκευση, διαδραστικότητα και συνεχή πρόσβαση σε μαθησιακούς πόρους. Αποτελεί εξέλιξη της κινητής μάθησης και συνδέεται με την ανάπτυξη έξυπνων μαθησιακών οικοσυστημάτων.

2.3.1 Θεωρητική Σύνθεση

Η αποσαφήνιση των όρων που σχετίζονται με την ηλεκτρονική και εξ αποστάσεως μάθηση αποτελεί κρίσιμο βήμα για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι ψηφιακές τεχνολογίες μπορούν να συμβάλουν στην εκπαιδευτική ένταξη των προσφύγων μαθητών και μαθητριών. Οι έννοιες που παρουσιάστηκαν στις προηγούμενες υποενότητες δεν λειτουργούν απομονωμένα· αντίθετα, συνθέτουν ένα ενιαίο θεωρητικό πλαίσιο που

επιτρέπει την ανάλυση των δυνατοτήτων, των περιορισμών και των παιδαγωγικών προϋποθέσεων της ψηφιακά υποστηριζόμενης μάθησης.

Η ηλεκτρονική μάθηση, όπως ορίζεται από τη Νιάρη (2023), αποτελεί τον ευρύτερο όρο που περιλαμβάνει όλες τις μορφές διδασκαλίας και μάθησης που αξιοποιούν ψηφιακά μέσα. Η ηλεκτρονική μάθηση δεν περιορίζεται στη χρήση τεχνολογικών εργαλείων, αλλά ενσωματώνει παιδαγωγικές αρχές που προάγουν την αλληλεπίδραση, την ενεργό συμμετοχή και την οικοδόμηση της γνώσης (Clark & Mayer, 2008). Η διαδικτυακή μάθηση αποτελεί υποσύνολο της ηλεκτρονικής μάθησης, εστιάζοντας αποκλειστικά σε μαθησιακές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται μέσω διαδικτύου. Η διάκριση αυτή είναι σημαντική, καθώς η διαδικτυακή μάθηση απαιτεί συνεχή πρόσβαση στο διαδίκτυο, κάτι που δεν είναι δεδομένο για όλους τους/τις πρόσφυγες μαθητές/μαθήτριες.

Αντίστοιχα, η εξ αποστάσεως εκπαίδευση αποτελεί έναν ακόμη ευρύτερο όρο, ο οποίος περιλαμβάνει εκπαιδευτικά συστήματα όπου εκπαιδευτής και εκπαιδευόμενος βρίσκονται σε χωρική ή/και χρονική απόσταση (Νιάρη, 2023). Η ηλεκτρονική μάθηση εντάσσεται σε αυτό το πλαίσιο ως μια ψηφιακά υποστηριζόμενη μορφή εξ αποστάσεως μάθησης, χωρίς όμως να ταυτίζεται πλήρως με αυτό. Η διάκριση μεταξύ ηλεκτρονικής μάθησης και επείγουσας εξ αποστάσεως διδασκαλίας είναι επίσης κρίσιμη: η επείγουσα εξ αποστάσεως διδασκαλία, όπως εφαρμόστηκε κατά την πανδημία COVID-19, αποτελεί μια προσωρινή και μη σχεδιασμένη λύση, η οποία δεν αντανάκλα τις παιδαγωγικές αρχές της ηλεκτρονικής μάθησης. Η κατανόηση αυτής της διάκρισης είναι απαραίτητη για την ορθή ερμηνεία των ερευνητικών ευρημάτων της περιόδου COVID-19.

Παράλληλα, οι έννοιες της δικτυωμένης μάθησης, της μεικτής/υβριδικής μάθησης, της κινητής μάθησης και της διαρκώς παρούσας μάθησης αναδεικνύουν διαφορετικές διαστάσεις της ηλεκτρονικής μάθησης. Η δικτυωμένη μάθηση (Goodyear et al., 2004) υπογραμμίζει τη σημασία της συνεργασίας και της κοινωνικής οικοδόμησης της γνώσης, ενώ η μεικτή/υβριδική μάθηση συνδυάζει τα πλεονεκτήματα της δια ζώσης και της ψηφιακής διδασκαλίας, προσφέροντας ευελιξία και εξατομίκευση. Η κινητή μάθηση και η διαρκώς παρούσα μάθηση επεκτείνουν ακόμη περισσότερο τις δυνατότητες πρόσβασης, επιτρέποντας τη μάθηση «οπουδήποτε και οποτεδήποτε», κάτι ιδιαίτερα σημαντικό για μαθητές και μαθήτριες που βρίσκονται σε συνθήκες κινητικότητας ή ασταθούς διαβίωσης.

Επιπλέον, τα θεωρητικά μοντέλα που παρουσιάστηκαν στην προηγούμενη ενότητα συμβάλλουν ουσιαστικά στη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου πλαισίου κατανόησης της ηλεκτρονικής μάθησης. Το μοντέλο της Κοινότητας Διερεύνησης (CoI) αναδεικνύει τη σημασία της κοινωνικής, γνωστικής και διδακτικής παρουσίας για την οικοδόμηση ουσιαστικών μαθησιακών εμπειριών, στοιχείο κρίσιμο για μαθητές και μαθήτριες που χρειάζονται υποστηρικτικές κοινότητες μάθησης. Το πλαίσιο TPACK υπογραμμίζει ότι η αποτελεσματική αξιοποίηση της τεχνολογίας απαιτεί τον συνδυασμό τεχνολογικής, παιδαγωγικής και γνωστικής γνώσης, ενώ ο Καθολικός Σχεδιασμός για τη Μάθηση (UDL) προτείνει πολλαπλούς τρόπους πρόσβασης και συμμετοχής, ιδιαίτερα χρήσιμους για μαθητές και μαθήτριες με γλωσσικές ή μαθησιακές δυσκολίες. Τέλος, η έννοια του ψηφιακού χάσματος υπενθυμίζει ότι η πρόσβαση, οι δεξιότητες και η ουσιαστική αξιοποίηση της τεχνολογίας αποτελούν προϋποθέσεις για την ισότιμη συμμετοχή στην ψηφιακή μάθηση.

Η σύνθεση όλων αυτών των εννοιών δείχνει ότι η ψηφιακή μάθηση δεν αποτελεί ενιαίο ή μονοδιάστατο φαινόμενο, αλλά ένα πολυεπίπεδο οικοσύστημα που μπορεί να προσαρμοστεί σε διαφορετικές ανάγκες και συνθήκες. Για τους μαθητές και τις μαθήτριες προσφυγικού υπόβαθρου, οι μορφές αυτές μάθησης μπορούν να λειτουργήσουν ως μηχανισμοί άρσης εμποδίων, ενίσχυσης της πρόσβασης και διατήρησης της εκπαιδευτικής συνέχειας. Η φορητότητα των κινητών συσκευών, η ευελιξία των ασύγχρονων μαθησιακών περιβαλλόντων και η δυνατότητα δημιουργίας κοινοτήτων μάθησης μέσω δικτυωμένων περιβαλλόντων αποτελούν κρίσιμους παράγοντες που μπορούν να υποστηρίξουν την εκπαιδευτική ένταξη των προσφύγων μαθητών και μαθητριών.

Συνολικά, η θεωρητική σύνθεση αναδεικνύει ότι η ηλεκτρονική μάθηση, στις διάφορες μορφές και εκφάνσεις της, μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο για την προώθηση της ισότιμης συμμετοχής και της μαθησιακής συνέχειας των προσφύγων μαθητών/μαθητριών. Η κατανόηση των διαφορών και των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των επιμέρους όρων επιτρέπει την ανάπτυξη στοχευμένων παρεμβάσεων και παιδαγωγικών πρακτικών που ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες ανάγκες αυτών των μαθητών και μαθητριών, συμβάλλοντας ουσιαστικά στην εκπαιδευτική τους ένταξη.

Η ολοκλήρωση του θεωρητικού πλαισίου ανέδειξε τις πολυδιάστατες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες μαθητές και μαθήτριες, καθώς και τις δυνατότητες που προσφέρει η ηλεκτρονική μάθηση για την ενίσχυση της πρόσβασης, της συμμετοχής και της μαθησιακής συνέχειας. Με βάση τις έννοιες της ευαλωτότητας, της εκπαιδευτικής ένταξης και των μορφών ψηφιακής μάθησης που αναλύθηκαν, καθίσταται αναγκαία η υιοθέτηση μιας μεθοδολογικής προσέγγισης που να επιτρέπει τη συστηματική, αξιόπιστη και τεκμηριωμένη διερεύνηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Το επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζει τη μεθοδολογία της συστηματικής βιβλιογραφικής επισκόπησης, περιγράφοντας τα στάδια αναζήτησης, επιλογής και ανάλυσης των μελετών, σύμφωνα με το πρότυπο PRISMA, ώστε να διασφαλιστεί η εγκυρότητα και η διαφάνεια της ερευνητικής διαδικασίας.

3. Μεθοδολογία Συστηματικής Βιβλιογραφικής Επισκόπησης

Η παρούσα συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε σύμφωνα με τις αρχές του πρωτοκόλλου PRISMA 2020 (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses 2020), το οποίο αποτελεί διεθνώς καθιερωμένο πρότυπο για τη διαφανή, δομημένη και αναπαραγώγιμη αναφορά συστηματικών ανασκοπήσεων. Στόχος της διαδικασίας ήταν η συστηματική χαρτογράφηση της διεθνούς βιβλιογραφίας σχετικά με την εξ αποστάσεως μάθηση και την εκπαιδευτική ένταξη μαθητών και μαθητριών προσφυγικής καταγωγής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Για την επίτευξη του στόχου αυτού εφαρμόστηκε πολυεπίπεδη στρατηγική αναζήτησης σε εξειδικευμένες βάσεις δεδομένων, με προκαθορισμένα κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού, διαδικασία αφαίρεσης διπλοεγγραφών και διαδοχικό έλεγχο τίτλου, περίληψης και πλήρους κειμένου. Η μεθοδολογική αυτή προσέγγιση διασφαλίζει ότι η επιλογή των μελετών βασίζεται σε σαφή, τεκμηριωμένα και αναπαραγώγιμα βήματα.

Στο πλαίσιο της συστηματικής επισκόπησης, το screening αποτελεί τη διαδικασία ελέγχου και επιλογής των ανακτημένων μελετών βάσει των προκαθορισμένων κριτηρίων ένταξης και αποκλεισμού. Η διαδικασία περιλαμβάνει διαδοχικά τον έλεγχο τίτλου και περίληψης

(title and abstract screening) και, στη συνέχεια, τον έλεγχο πλήρους κειμένου (full-text screening), με στόχο τον αποκλεισμό μη συναφών ή μη επιλέξιμων δημοσιεύσεων και τη διαμόρφωση του τελικού συνόλου μελετών που θα συμπεριληφθούν στην ανασκόπηση. Ο όρος διατηρείται στην αγγλική του μορφή, καθώς αποτελεί διεθνώς καθιερωμένο τεχνικό όρο χωρίς ακριβές ελληνικό ισοδύναμο.

Η υιοθέτηση αυτών των σταδίων στοχεύει στη μείωση του κινδύνου μεροληψίας επιλογής, στην ενίσχυση της μεθοδολογικής αυστηρότητας και στη διασφάλιση ότι τα τελικά ευρήματα αντανακλούν με ακρίβεια και πληρότητα το υπό διερεύνηση πεδίο. Στα επόμενα υποκεφάλαια παρουσιάζονται αναλυτικά ο τύπος της έρευνας, η στρατηγική αναζήτησης, τα κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού, καθώς και τα επιμέρους στάδια της διαδικασίας επιλογής των μελετών.

3.1 Τύπος έρευνας

Η παρούσα μελέτη αποτελεί συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση, μια μεθοδολογική προσέγγιση που επιτρέπει τη δομημένη, διαφανή και αναπαραγώγιμη σύνθεση της διαθέσιμης επιστημονικής γνώσης. Η επιλογή της συγκεκριμένης μεθόδου κρίθηκε κατάλληλη λόγω της φύσης του υπό διερεύνηση πληθυσμού και των ιδιοτήτων του πεδίου. Οι μαθητές και οι μαθήτριες προσφυγικής καταγωγής αποτελούν μια ευάλωτη και συχνά δυσπρόσιτη κοινωνική ομάδα, για την οποία η συλλογή πρωτογενών δεδομένων ενδέχεται να είναι πρακτικά δύσκολη, ηθικά απαιτητική και μερικές φορές μη εφικτή. Παράλληλα, η εξ αποστάσεως μάθηση σε συνθήκες κρίσης ή μετακίνησης δημιουργεί επιπλέον περιορισμούς στην άμεση πρόσβαση των ερευνητών.

Υπό αυτές τις συνθήκες, η συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση αποτελεί την πλέον ενδεδειγμένη μεθοδολογική επιλογή, καθώς επιτρέπει την αξιοποίηση της ήδη διαθέσιμης διεθνούς έρευνας, τη χαρτογράφηση των τάσεων και των κενών της βιβλιογραφίας και την εξαγωγή τεκμηριωμένων συμπερασμάτων χωρίς να απαιτείται άμεση εμπλοκή με ευάλωτους πληθυσμούς. Επιπλέον, η απουσία αντίστοιχων ερευνών στην Ελλάδα καθιστά τη συγκεκριμένη επισκόπηση ιδιαίτερα σημαντική, καθώς καλύπτει ένα ουσιαστικό κενό

στη βιβλιογραφία και μπορεί να αποτελέσει τη βάση για μελλοντικές μελέτες με πρωτογενή εμπειρικά δεδομένα. Η προσέγγιση αυτή ευθυγραμμίζεται με τις αρχές του πρωτοκόλλου PRISMA 2020, το οποίο διασφαλίζει ότι η διαδικασία αναζήτησης, επιλογής και αξιολόγησης των μελετών πραγματοποιείται με τρόπο συστηματικό, διαφανή και ελέγξιμο.

Η συγκεκριμένη μεθοδολογία επιτρέπει την ολιστική κατανόηση του φαινομένου, καθώς συγκεντρώνει και συνθέτει ευρήματα από διαφορετικά εκπαιδευτικά πλαίσια, χώρες και ερευνητικές προσεγγίσεις, προσφέροντας μια ολοκληρωμένη εικόνα για την εξ αποστάσεως μάθηση και την εκπαιδευτική ένταξη μαθητών/μαθητριών προσφυγικής καταγωγής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Παράλληλα, η σύνθεση των διαθέσιμων ερευνητικών δεδομένων συμβάλλει στον εντοπισμό κοινών προκλήσεων, επαναλαμβανόμενων μοτίβων και κενών στη βιβλιογραφία, τα οποία δεν θα ήταν εύκολο να αναδειχθούν μέσα από μεμονωμένες πρωτογενείς μελέτες. Η προσέγγιση αυτή ενισχύει τη δυνατότητα εξαγωγής τεκμηριωμένων συμπερασμάτων και δημιουργεί ένα σταθερό υπόβαθρο για τη διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής και εκπαιδευτικής πρακτικής. Τέλος, δεδομένου ότι η παρούσα συστηματική επισκόπηση περιλαμβάνει ποιοτικές μελέτες και δεν πραγματοποιήθηκε μετα-ανάλυση, τα αποτελέσματα παρουσιάζονται περιγραφικά χωρίς τη χρήση ποσοτικών μέτρων επίδρασης, σύμφωνα με τις οδηγίες του PRISMA 2020.

3.2 Στρατηγική αναζήτησης

Η στρατηγική αναζήτησης σχεδιάστηκε με στόχο την εξασφάλιση πληρότητας, συνάφειας και μεθοδολογικής διαφάνειας στη διαδικασία εντοπισμού των ερευνητικών μελετών. Η αναζήτηση πραγματοποιήθηκε στις εξειδικευμένες επιστημονικές βάσεις δεδομένων ERIC και Scopus, καθώς και στη μηχανή αναζήτησης επιστημονικού περιεχομένου, Google Scholar, οι οποίες επιλέχθηκαν λόγω της συνάφειάς τους με το πεδίο της εκπαίδευσης και της δυνατότητάς τους να καλύψουν τόσο εξειδικευμένη όσο και διεπιστημονική βιβλιογραφία. Επιπλέον, επιχειρήθηκε αναζήτηση στη βάση δεδομένων Web of Science, η οποία δεν κατέστη εφικτή λόγω έλλειψης πρόσβασης στο πλήρες περιεχόμενο της πλατφόρμας. Η αδυναμία αυτή καταγράφεται για λόγους διαφάνειας και πληρότητας της μεθοδολογίας, ενώ η μη δυνατότητα αξιοποίησης της συγκεκριμένης βάσης αποτελεί

αναγνωρισμένο περιορισμό της μελέτης, καθώς ενδέχεται να έχουν αποκλειστεί σχετικές δημοσιεύσεις που περιλαμβάνονται αποκλειστικά στο Web of Science.

Ένα κρίσιμο ζήτημα αφορούσε τον καθορισμό του χρονικού εύρους των δημοσιεύσεων. Για λόγους μεθοδολογικής συνέπειας κρίθηκε απαραίτητο να εφαρμοστεί το ίδιο χρονικό πλαίσιο σε όλες τις βάσεις δεδομένων. Ωστόσο, η ERIC δεν επιτρέπει την εισαγωγή προσαρμοσμένου χρονικού εύρους και παρέχει μόνο προκαθορισμένες επιλογές, μεταξύ των οποίων η πλησιέστερη δεκαετής περίοδος είναι η επιλογή «Since 2017 (last 10 years)». Δεδομένου ότι η χρήση διαφορετικών χρονικών ορίων ανά βάση θα οδηγούσε σε ασυμμετρία και μειωμένη συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων, υιοθετήθηκε ως κοινό χρονικό εύρος το 2017–2026. Η επιλογή αυτή διασφαλίζει ενιαία εφαρμογή κριτηρίων και αποτρέπει την εισαγωγή συστηματικής μεροληψίας λόγω διαφοροποιημένων χρονικών περιορισμών.

Η διαδικασία αναζήτησης περιλάμβανε πιλοτικές δοκιμές και διαδοχικές βελτιστοποιήσεις των ερωτημάτων, ώστε να επιτευχθεί ισορροπία μεταξύ ευαισθησίας (ανάκτηση όλων των σχετικών μελετών) και εξειδίκευσης (αποκλεισμός μη συναφών αποτελεσμάτων). Σε κάθε βάση εφαρμόστηκαν κατάλληλα φίλτρα, όπως τύπος δημοσίευσης (άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά), γλώσσα (αγγλικά) και διαθεσιμότητα πλήρους κειμένου, όπου αυτό ήταν δυνατό. Τα ερωτήματα αναζήτησης διαμορφώθηκαν με βάση τις βασικές θεματικές της μελέτης – πρόσφυγες, εξ αποστάσεως μάθηση, εκπαιδευτική ένταξη και πρωτοβάθμια εκπαίδευση – αξιοποιώντας τόσο θεματικούς όρους (Descriptors) όσο και λέξεις-κλειδιά, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες κάθε βάσης.

Μετά την ολοκλήρωση των αναζητήσεων, πραγματοποιήθηκε αφαίρεση διπλοεγγραφών μεταξύ των αποτελεσμάτων των τριών βάσεων, ώστε να διασφαλιστεί ότι στο επόμενο στάδιο προχώρησαν μόνο μοναδικές εγγραφές. Η διαδικασία αυτή ήταν απαραίτητη για την ακρίβεια της καταγραφής στο διάγραμμα PRISMA 2020 και για την αποφυγή υπερεκτίμησης του αριθμού των ανακτημένων μελετών. Το τελικό σύνολο των μοναδικών εγγραφών αποτέλεσε τη βάση για το στάδιο του screening. Η διαδικασία πραγματοποιήθηκε σε δύο διαδοχικά επίπεδα: αρχικά εφαρμόστηκε έλεγχος τίτλου και περίληψης στο σύνολο των 198 άρθρων και στη συνέχεια ακολούθησε ο έλεγχος πλήρους κειμένου, σύμφωνα με τα προκαθορισμένα κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού. Κατά το στάδιο του ελέγχου

πλήρους κειμένου, μία μελέτη αποκλείστηκε από περαιτέρω διερεύνηση καθώς δεν κατέστη δυνατό να ανακτηθεί το πλήρες κείμενό της, γεγονός που καθιστούσε αδύνατη την αξιολόγηση της μεθοδολογίας και των ευρημάτων της.

3.2.1 Αναζήτηση στη βάση δεδομένων ERIC

Η αναζήτηση στη βάση δεδομένων ERIC πραγματοποιήθηκε στις 23/03/2026 και σχεδιάστηκε με στόχο την ανάκτηση στοχευμένων και μεθοδολογικά κατάλληλων δημοσιεύσεων σχετικών με τους βασικούς άξονες της μελέτης: μαθητές/μαθήτριες προσφυγικής καταγωγής, εξ αποστάσεως μάθηση, εκπαιδευτική ένταξη και πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Για τη διαμόρφωση του ερωτήματος αναζήτησης αξιοποιήθηκαν θεματικοί όροι (Descriptors–DE) για τις τρεις πρώτες θεματικές ενότητες, προκειμένου να εξασφαλιστεί υψηλή ακρίβεια και συνάφεια στην ανάκτηση των αποτελεσμάτων. Αντίθετα, ο όρος που αφορά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση αναζητήθηκε ως λέξη-κλειδί («primary school» OR «elementary education»), καθώς πιλοτικές δοκιμές έδειξαν ότι η χρήση των descriptors «Primary Education» και «Elementary Education» οδηγούσε σε υπερβολικά διευρυμένο και εν μέρει μη συναφές σύνολο αποτελεσμάτων (άνω των 1.500 άρθρων μετά την εφαρμογή φίλτρων). Η επιλογή της αναζήτησης με λέξεις-κλειδιά (keyword search) για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση κρίθηκε απαραίτητη, ώστε να επιτευχθεί ισορροπία μεταξύ ευαισθησίας και εξειδίκευσης και να διατηρηθεί ένας διαχειρίσιμος και μεθοδολογικά τεκμηριωμένος όγκος δεδομένων.

Το τελικό ερώτημα αναζήτησης που διαμορφώθηκε και χρησιμοποιήθηκε ήταν το εξής:

```
(DE "Refugees" OR "refugee students" OR "refugee children")  
AND  
(DE "Distance Education" OR "distance learning" OR "online learning" OR "remote  
learning")  
AND  
(DE "Inclusion" OR "educational inclusion" OR "school inclusion")  
AND  
("primary school" OR "elementary education")
```

Η αρχική αναζήτηση απέδωσε 4.745 αποτελέσματα. Με την εφαρμογή του φίλτρου «Peer Reviewed Only», ο αριθμός μειώθηκε σε 1.677 αποτελέσματα, ενώ με το φίλτρο «Full Text Available on ERIC» περιορίστηκε περαιτέρω σε 251 αποτελέσματα. Στη συνέχεια

εφαρμόστηκαν τα απαραίτητα φίλτρα από το πλευρικό μενού της πλατφόρμας, με τα οποία προέκυψαν: 171 αποτελέσματα για το φίλτρο «Publication Date: Since 2017 (last 10 years)» και 136 αποτελέσματα για το φίλτρο «Publication Type: Journal Articles».

Η επιλογή του χρονικού εύρους «Since 2017» δεν ήταν δυνατό να τροποποιηθεί, καθώς η ERIC δεν επιτρέπει την εισαγωγή προσαρμοσμένου χρονικού διαστήματος. Η συγκεκριμένη επιλογή αποτέλεσε τη βάση για τον καθορισμό του κοινού χρονικού εύρους 2017–2026 σε όλες τις βάσεις δεδομένων, ώστε να διασφαλιστεί μεθοδολογική συνέπεια και συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων. Το τελικό σύνολο των 136 δημοσιεύσεων που προέκυψαν μετά την εφαρμογή όλων των φίλτρων εντάχθηκε στη διαδικασία αφαίρεσης διπλοεγγράφων και στη συνέχεια στο στάδιο του screening, σύμφωνα με τα προκαθορισμένα κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού.

3.2.2 Αναζήτηση στη βάση δεδομένων Scopus

Η αναζήτηση στη βάση δεδομένων Scopus πραγματοποιήθηκε στις 23/03/2026 μέσω της λειτουργίας «Advanced Search», η οποία επιτρέπει τον συνδυασμό πολλαπλών όρων σε επίπεδο τίτλου, περίληψης και λέξεων-κλειδιών, εξασφαλίζοντας μεγαλύτερη ακρίβεια και έλεγχο στη διαδικασία ανάκτησης των αποτελεσμάτων. Το ερώτημα αναζήτησης διαμορφώθηκε με στόχο τον εντοπισμό δημοσιεύσεων που αφορούν μαθητές/μαθήτριες προσφυγικής καταγωγής, την εξ αποστάσεως ή διαδικτυακή μάθηση και την εκπαιδευτική ένταξη, και είχε την ακόλουθη μορφή:

```
(TITLE-ABS-KEY(refugee*))  
AND  
(TITLE-ABS-KEY("distance learning" OR "online learning" OR "distance education"  
OR "e-learning"))  
AND  
(TITLE-ABS-KEY(inclusion OR integration))
```

Η αρχική εφαρμογή του ερωτήματος απέδωσε 34 δημοσιεύσεις. Στη συνέχεια εφαρμόστηκαν διαδοχικά τα απαραίτητα φίλτρα, ώστε να διασφαλιστεί η συνάφεια των αποτελεσμάτων με το αντικείμενο της μελέτης και η μεθοδολογική συνέπεια με τις υπόλοιπες βάσεις δεδομένων. Ο χρονικός περιορισμός 2017–2026 μείωσε τα αποτελέσματα

σε 33 δημοσιεύσεις, ενώ η επιλογή του τύπου εγγράφου «Article» περιόρισε περαιτέρω το σύνολο σε 12 δημοσιεύσεις. Η εφαρμογή των φίλτρων «Source Type: Journal» και «Language: English» δεν διαφοροποίησε τον αριθμό των αποτελεσμάτων, ο οποίος παρέμεινε στα 12 άρθρα.

Το τελικό αυτό σύνολο δημοσιεύσεων κρίθηκε κατάλληλο για να προχωρήσει στο επόμενο στάδιο της διαδικασίας, δηλαδή την αφαίρεση διπλοεγγραφών και στη συνέχεια το screening βάσει των κριτηρίων ένταξης και αποκλεισμού. Η χρήση της Advanced Search στη Scopus επέτρεψε την ακριβή στόχευση των εννοιών «πρόσφυγες», «εξ αποστάσεως μάθηση» και «εκπαιδευτική ένταξη», διασφαλίζοντας ότι τα αποτελέσματα αντανakλούν με ακρίβεια το ερευνητικό ερώτημα της παρούσας συστηματικής επισκόπησης.

3.2.3 Αναζήτηση μέσω Google Scholar

Η αναζήτηση μέσω Google Scholar πραγματοποιήθηκε στις 29/03/2026, με στόχο την ενίσχυση της πληρότητας της συστηματικής επισκόπησης μέσω της ανάκτησης πρόσθετων δημοσιεύσεων που ενδέχεται να μην ευρετηριάζονται στις εξειδικευμένες βάσεις δεδομένων. Το Google Scholar, ως ακαδημαϊκή μηχανή αναζήτησης και όχι ως θεματική βάση δεδομένων, δεν διαθέτει ελεγχόμενους θησαυρούς όρων ή προηγμένα φίλτρα ευρετηρίασης. Για τον λόγο αυτό, η διαμόρφωση του ερωτήματος αναζήτησης βασίστηκε σε συνδυασμό λέξεων-κλειδιών που αντανakλούν τις βασικές θεματικές της μελέτης. Το ερώτημα που χρησιμοποιήθηκε ήταν:

"refugee students" "distance learning" "primary education" inclusion

Η αρχική αναζήτηση απέδωσε περίπου 374 αποτελέσματα. Στη συνέχεια εφαρμόστηκε προσαρμοσμένο χρονικό εύρος 2017–2026, το οποίο μείωσε τον αριθμό των αποτελεσμάτων σε περίπου 293. Λόγω της φύσης του Google Scholar και της απουσίας εξειδικευμένων φίλτρων που θα επέτρεπαν περαιτέρω περιορισμό των αποτελεσμάτων βάσει τύπου δημοσίευσης, γλώσσας ή πηγής, κρίθηκε απαραίτητο να εφαρμοστεί μια μεθοδολογικά τεκμηριωμένη διαδικασία επιλογής για το στάδιο του screening.

Για τον σκοπό αυτό εξετάστηκαν τα πρώτα 50 αποτελέσματα της αναζήτησης, βάσει της ταξινόμησης συνάφειας (relevance ranking) της πλατφόρμας. Η επιλογή αυτή ευθυγραμμίζεται με διεθνώς αναγνωρισμένες πρακτικές στη συστηματική ανασκόπηση, καθώς έχει τεκμηριωθεί ότι η συνάφεια των αποτελεσμάτων μειώνεται προοδευτικά μετά τις πρώτες σελίδες αναζήτησης, λόγω της αλγοριθμικής φύσης του Google Scholar και της μη επιμελημένης ευρετηρίασης του περιεχομένου. Η εξέταση των πρώτων 40-60 αποτελεσμάτων θεωρείται επαρκής και μεθοδολογικά ορθή προσέγγιση για την ανάκτηση των πλέον σχετικών μελετών, διασφαλίζοντας παράλληλα έναν διαχειρίσιμο όγκο δεδομένων για το επόμενο στάδιο του screening. Η διαδικασία αυτή επέτρεψε την ενσωμάτωση των πιο συναφών δημοσιεύσεων που εντοπίστηκαν μέσω του Google Scholar, συμπληρώνοντας τα αποτελέσματα των εξειδικευμένων βάσεων δεδομένων και ενισχύοντας την πληρότητα της συστηματικής επισκόπησης.

3.2.4 Διαδικασία εντοπισμού και αφαίρεσης διπλοεγγραφών

Μετά την ολοκλήρωση των αναζητήσεων στις βάσεις δεδομένων ERIC και Scopus, καθώς και στη μηχανή αναζήτησης Google Scholar, όλα τα αποτελέσματα εξήχθησαν σε κατάλληλες μορφές αρχείων και εισήχθησαν στο λογισμικό διαχείρισης βιβλιογραφικών αναφορών Zotero. Η συγκέντρωση των εγγραφών σε ενιαίο περιβάλλον κρίθηκε απαραίτητη για την εφαρμογή μιας συστηματικής και αναπαραγώγιμης διαδικασίας εντοπισμού και αφαίρεσης διπλοεγγραφών, σύμφωνα με τις προδιαγραφές του πρωτοκόλλου PRISMA 2020. Το Zotero εντόπισε αυτόματα πιθανές διπλοεγγραφές μέσω της λειτουργίας Duplicate Items, η οποία βασίζεται στη σύγκριση βασικών μεταδεδομένων, όπως ο τίτλος, οι συγγραφείς και το έτος δημοσίευσης. Ωστόσο, λόγω των διαφορών στη δομή και την πληρότητα των μεταδεδομένων μεταξύ των δύο βάσεων δεδομένων (ERIC, Scopus) και της μηχανής αναζήτησης Google Scholar, η αυτόματη αναγνώριση δεν ήταν επαρκής και απαιτήθηκε λεπτομερής χειροκίνητος έλεγχος.

Για κάθε ομάδα πιθανών διπλοεγγραφών πραγματοποιήθηκε αναλυτική σύγκριση των μεταδεδομένων, με στόχο την επιβεβαίωση της ταύτισης των δημοσιεύσεων. Εξετάστηκαν ο πλήρης τίτλος της μελέτης, η ακριβής σειρά και ο αριθμός των συγγραφέων, το έτος

δημοσίευσης, η ύπαρξη και η ορθότητα του DOI, ο τίτλος του περιοδικού, καθώς και στοιχεία όπως ο τόμος, το τεύχος και οι σελίδες. Όταν διαπιστωνόταν ότι δύο εγγραφές αντιστοιχούσαν στο ίδιο άρθρο, γινόταν συγχώνευση μέσω της σχετικής λειτουργίας του Zotero. Ως κύρια εγγραφή επιλεγόταν εκείνη που διέθετε τα πιο πλήρη και ακριβή μεταδεδομένα. Στις δύο περιπτώσεις διπλοεγγραφών που εντοπίστηκαν, οι εγγραφές από το Scopus διέθεταν πιο ολοκληρωμένα και τυποποιημένα μεταδεδομένα, ενώ οι εγγραφές από το Google Scholar εμφάνιζαν ελλείψεις, γεγονός που κατέστησε αναγκαίο τον λεπτομερή χειροκίνητο έλεγχο πριν από τη συγχώνευση. Κατά τη διαδικασία συγχώνευσης, το Zotero διατηρούσε τα πιο ολοκληρωμένα πεδία και ενσωμάτωνε τυχόν συμπληρωματικές πληροφορίες από τις υπόλοιπες εκδόσεις της ίδιας δημοσίευσης.

Η διαδικασία αφαίρεσης διπλοεγγραφών ήταν κρίσιμη για την ακρίβεια της καταγραφής στο διάγραμμα PRISMA 2020 και για την αποφυγή υπερεκτίμησης του αριθμού των ανακτημένων μελετών. Μετά την ολοκλήρωση του ελέγχου και της συγχώνευσης, προέκυψε ένα καθαρό σύνολο 196 μοναδικών εγγραφών, το οποίο αποτέλεσε τη βάση για το επόμενο στάδιο του screening τίτλου και περίληψης. Η συστηματική αυτή διαδικασία ενίσχυσε τη μεθοδολογική αυστηρότητα της επισκόπησης και διασφάλισε ότι η επιλογή των μελετών βασίστηκε σε ακριβή, τεκμηριωμένα και αναπαραγώγιμα βήματα.

3.3 Κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού των μελετών

Στο πλαίσιο της παρούσας συστηματικής επισκόπησης, η διαδικασία επιλογής των μελετών στηρίχθηκε σε προκαθορισμένα και σαφώς τεκμηριωμένα κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες οδηγίες PRISMA 2020. Η διαμόρφωση των κριτηρίων αυτών κρίθηκε απαραίτητη για τη διασφάλιση της μεθοδολογικής διαφάνειας, της συνέπειας και της αξιοπιστίας της συστηματικής επισκόπησης, καθώς επιτρέπουν την οριοθέτηση του πεδίου έρευνας και την επιλογή μελετών που ανταποκρίνονται ουσιαστικά στα ερευνητικά ερωτήματα. Τα κριτήρια εφαρμόστηκαν συστηματικά σε όλα τα στάδια της διαδικασίας (έλεγχος τίτλου, περίληψης και πλήρους κειμένου), εξασφαλίζοντας ότι το τελικό δείγμα αποτελείται από μελέτες υψηλής ποιότητας και άμεσης συνάφειας με την εξ

αποστάσεως ηλεκτρονική μάθηση και την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών προσφυγικής καταγωγής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

3.3.1 Κριτήρια ένταξης των μελετών

Στην επισκόπηση εντάχθηκαν μελέτες που αφορούσαν αποκλειστικά μαθητές και μαθήτριες προσφυγικής καταγωγής εγγεγραμμένους στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και διερευνούσαν την εφαρμογή, την αποτελεσματικότητα ή τις μαθησιακές εμπειρίες που σχετίζονται με την εξ αποστάσεως ηλεκτρονική μάθηση. Συμπεριλήφθηκαν μελέτες που εξέταζαν σύγχρονα ή ασύγχρονα ψηφιακά μαθησιακά περιβάλλοντα, τη χρήση διαδικτυακών πλατφορμών, ψηφιακών εργαλείων και εκπαιδευτικών εφαρμογών, καθώς και εργασίες που εστίαζαν στην εκπαιδευτική ένταξη, τη συμμετοχή, την πρόσβαση, τα εμπόδια και τις ευκαιρίες που προκύπτουν για τα παιδιά πρόσφυγες στο πλαίσιο της εξ αποστάσεως μάθησης.

Συμπεριλήφθηκαν εμπειρικές ποσοτικές, ποιοτικές και μικτές μελέτες, καθώς και συστηματικές ανασκοπήσεις με σαφή μεθοδολογική τεκμηρίωση. Για λόγους συνέπειας και συγκρισιμότητας, εντάχθηκαν μόνο δημοσιεύσεις στην αγγλική γλώσσα, διαθέσιμες σε πλήρες κείμενο, και δημοσιευμένες εντός του χρονικού εύρους 2017–2026, όπως αυτό καθορίστηκε και εφαρμόστηκε σε όλες τις βάσεις δεδομένων της επισκόπησης. Το χρονικό αυτό πλαίσιο διασφαλίζει ότι οι μελέτες αντανακλούν τις σύγχρονες εξελίξεις στην ηλεκτρονική μάθηση και τις πρόσφατες συνθήκες που επηρεάζουν την εκπαίδευση παιδιών προσφυγικής καταγωγής.

3.3.2 Κριτήρια αποκλεισμού των μελετών

Παράλληλα με τα κριτήρια ένταξης, καθορίστηκαν σαφή κριτήρια αποκλεισμού, με στόχο την αποφυγή ένταξης μελετών που δεν ανταποκρίνονται στα ερευνητικά ερωτήματα ή δεν πληρούν τις απαιτούμενες μεθοδολογικές προδιαγραφές. Αποκλείστηκαν μελέτες που δεν αφορούσαν αποκλειστικά την εξ αποστάσεως ηλεκτρονική μάθηση, όπως εργασίες που

εξέταζαν γενικά την τεχνολογία στην εκπαίδευση ή μορφές διδασκαλίας χωρίς σαφή ψηφιακό χαρακτήρα. Επίσης, αποκλείστηκαν μελέτες που αφορούσαν διαφορετικά εκπαιδευτικά επίπεδα, όπως η δευτεροβάθμια ή η τριτοβάθμια εκπαίδευση, καθώς και εργασίες που εστίαζαν σε πληθυσμούς διαφορετικούς από τον υπό εξέταση, όπως ενήλικες μαθητές/μαθήτριες, γενικούς πληθυσμούς μεταναστών ή μικτές ομάδες χωρίς σαφή αναφορά σε παιδιά πρόσφυγες στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Αποκλείστηκαν επίσης θεωρητικές εργασίες, δοκίμια, μεταπτυχιακές εργασίες και άλλες μη δημοσιευμένες ακαδημαϊκές εργασίες, λόγω έλλειψης επαρκούς επιστημονικής τεκμηρίωσης. Τέλος, αποκλείστηκαν μελέτες που δεν πληρούσαν τα χρονικά και γλωσσικά κριτήρια, όπως δημοσιεύσεις πριν από το 2017 ή σε γλώσσες εκτός της αγγλικής. Η συστηματική εφαρμογή των παραπάνω κριτηρίων διασφάλισε ότι το τελικό δείγμα αποτελείται αποκλειστικά από μελέτες υψηλής ποιότητας, οι οποίες εξετάζουν με επάρκεια και σαφήνεια την εξ αποστάσεως ηλεκτρονική μάθηση παιδιών με προσφυγικό υπόβαθρο στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

3.4 Διαδικασία επιλογής των μελετών

Η διαδικασία επιλογής των μελετών αποτελεί κεντρικό στάδιο της συστηματικής βιβλιογραφικής επισκόπησης και υλοποιήθηκε σύμφωνα με τις κατευθυντήριες οδηγίες του πρωτοκόλλου PRISMA 2020. Στόχος της διαδικασίας ήταν η συστηματική και τεκμηριωμένη αξιολόγηση όλων των δημοσιεύσεων που ανακτήθηκαν από τις βάσεις δεδομένων, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι το τελικό σύνολο των μελετών που θα συμπεριληφθούν στην επισκόπηση ανταποκρίνεται πλήρως στα προκαθορισμένα κριτήρια ένταξης και συνάδει με τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας εργασίας.

Η διαδικασία επιλογής υλοποιήθηκε σε διαδοχικά στάδια, ξεκινώντας από την ανάκτηση των δημοσιεύσεων και την αφαίρεση διπλοεγγραφών, τα οποία περιγράφηκαν στα προηγούμενα υποκεφάλαια. Στη συνέχεια ακολούθησε ο έλεγχος τίτλου, ο οποίος αποτελεί το πρώτο επίπεδο φιλτραρίσματος των ανακτημένων μελετών και αποσκοπεί στον αποκλεισμό δημοσιεύσεων που δεν παρουσιάζουν ουσιαστική συνάφεια με το αντικείμενο

της επισκόπησης. Το στάδιο αυτό είναι κρίσιμο, καθώς μειώνει σημαντικά τον όγκο των μελετών που θα εξεταστούν στα επόμενα επίπεδα ελέγχου περίληψης και πλήρους κειμένου και διασφαλίζει ότι μόνο οι πλέον συναφείς δημοσιεύσεις προχωρούν στον έλεγχο περίληψης.

Η εφαρμογή των κριτηρίων ένταξης και αποκλεισμού στο επίπεδο του τίτλου πραγματοποιήθηκε με συστηματικό και αναπαραγώγιμο τρόπο, μέσω ειδικά διαμορφωμένου αρχείου καταγραφής, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του PRISMA 2020. Τα αποτελέσματα της διαδικασίας παρουσιάζονται στο επόμενο υποκεφάλαιο.

3.4.1 Έλεγχος τίτλου (Title Screening)

Ο έλεγχος τίτλου αποτέλεσε το πρώτο στάδιο της διαδικασίας επιλογής των μελετών και πραγματοποιήθηκε με βάση τα προκαθορισμένα κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού που παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο υποκεφάλαιο. Στόχος του σταδίου αυτού ήταν ο αρχικός εντοπισμός των δημοσιεύσεων που παρουσίαζαν ουσιαστική συνάφεια με το αντικείμενο της παρούσας συστηματικής επισκόπησης, καθώς και ο αποκλεισμός εκείνων που δεν ανταποκρίνονταν στα θεματικά και μεθοδολογικά κριτήρια της μελέτης.

Η διαδικασία εφαρμόστηκε στο σύνολο των 196 μοναδικών εγγραφών που προέκυψαν μετά την αφαίρεση των διπλοεγγραφών. Κάθε τίτλος εξετάστηκε ως προς την παρουσία βασικών εννοιών που σχετίζονται με την εξ αποστάσεως ή ψηφιακή μάθηση, την εκπαιδευτική ένταξη και την εκπαίδευση μαθητών/μαθητριών προσφυγικής ή μεταναστευτικής καταγωγής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Παράλληλα, αξιολογήθηκε η συνάφεια του πληθυσμού-στόχου, το εκπαιδευτικό επίπεδο στο οποίο αναφερόταν η μελέτη και η πιθανή ύπαρξη ψηφιακής διάστασης, όπως αυτή προκύπτει από τον τίτλο.

Η διαδικασία καταγραφής και τεκμηρίωσης των αποφάσεων πραγματοποιήθηκε σε ειδικά διαμορφωμένο αρχείο Excel, στο οποίο σημειώθηκαν για κάθε δημοσίευση η απόφαση (include, maybe ή exclude-title) και η σχετική τεκμηρίωση, είτε ως λόγος αποκλεισμού είτε ως σύντομες σημειώσεις που αιτιολογούσαν την ένταξη. Η συστηματική αυτή καταγραφή

διασφάλισε τη διαφάνεια και την αναπαραγωγικότητα της διαδικασίας, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του πρωτοκόλλου PRISMA 2020.

Από τις 196 δημοσιεύσεις που εξετάστηκαν, οι 154 αποκλείστηκαν στο στάδιο του τίτλου. Οι συνηθέστεροι λόγοι αποκλεισμού αφορούσαν την απουσία αναφοράς σε προσφυγικούς ή μεταναστευτικούς πληθυσμούς, την έλλειψη ψηφιακής ή εξ αποστάσεως μάθησης, την εστίαση σε πληθυσμούς που δεν σχετίζονται με το αντικείμενο της μελέτης (όπως εκπαιδευτικούς, φοιτητές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ή μαθητές/μαθήτριες με αναπηρίες), καθώς και την αναφορά σε εκπαιδευτικά επίπεδα διαφορετικά από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Επιπλέον, αποκλείστηκαν μελέτες που πραγματεύονταν γενικά ζητήματα εκπαιδευτικής πολιτικής, σχολικής ηγεσίας, επαγγελματικής ανάπτυξης εκπαιδευτικών ή άλλες θεματικές που δεν συνδέονταν με το ερευνητικό ερώτημα.

Συνολικά, σαράντα δύο δημοσιεύσεις κρίθηκαν ως κατάλληλες για περαιτέρω αξιολόγηση και προχώρησαν στο επόμενο στάδιο της διαδικασίας, δηλαδή τον έλεγχο περίληψης. Οι δημοσιεύσεις αυτές είτε πληρούσαν άμεσα τα κριτήρια ένταξης είτε παρουσίαζαν ενδείξεις συνάφειας που απαιτούσαν περαιτέρω διερεύνηση. Η ολοκλήρωση του ελέγχου τίτλου σηματοδότησε την πρώτη συστηματική φάση φιλτραρίσματος της βιβλιογραφίας και διαμόρφωσε το σύνολο των μελετών που θα εξεταστούν αναλυτικότερα στα επόμενα στάδια.

3.4.2 Έλεγχος περίληψης (Abstract Screening)

Στο δεύτερο στάδιο της διαδικασίας επιλογής των μελετών πραγματοποιήθηκε ο έλεγχος περίληψης, με στόχο την περαιτέρω αποσαφήνιση της συνάφειας των δημοσιεύσεων που είχαν διατηρηθεί μετά τον έλεγχο τίτλου. Η διαδικασία ακολούθησε τις αρχές του πρωτοκόλλου PRISMA 2020 και βασίστηκε στα προκαθορισμένα κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού, τα οποία εφαρμόστηκαν με συνέπεια σε όλες τις περιλήψεις. Για κάθε άρθρο αναζητήθηκε η περίληψη μέσω επιστημονικών βάσεων δεδομένων ή, όταν αυτό δεν ήταν εφικτό, μέσω στοχευμένης αναζήτησης στο διαδίκτυο. Η αξιολόγηση επικεντρώθηκε στη διερεύνηση της παρουσίας τεσσάρων βασικών στοιχείων: της ύπαρξης προσφυγικού ή

μεταναστευτικού παιδικού πληθυσμού, της σύνδεσης με την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, της χρήσης τεχνολογιών ηλεκτρονικής μάθησης ή ψηφιακών εργαλείων και της αναφοράς σε ζητήματα εκπαιδευτικής ένταξης. Οι περιλήψεις που δεν παρείχαν επαρκείς πληροφορίες για την αξιολόγηση αποκλείστηκαν μόνο όταν η έλλειψη στοιχείων καθιστούσε σαφές ότι δεν πληρούσαν τα κριτήρια της επισκόπησης.

Κατά τη διάρκεια του ελέγχου περίληψης, κάθε δημοσίευση αξιολογήθηκε ανεξάρτητα και τεκμηριώθηκε σε ειδικά διαμορφωμένο αρχείο Excel, όπου καταγράφηκαν η απόφαση ένταξης ή αποκλεισμού και η αιτιολόγηση της απόφασης. Για τις μελέτες που κρίθηκαν επιλέξιμες για το επόμενο στάδιο, δημιουργήθηκε παράλληλα αρχείο σημειώσεων στο οποίο καταγράφηκαν ο πληθυσμός της μελέτης, το είδος της ερευνητικής μεθοδολογίας και το βασικό αντικείμενο διερεύνησης, ώστε να διευκολυνθεί η επεξεργασία τους στον έλεγχο πλήρους κειμένου. Επιπλέον, τα πλήρη κείμενα των επιλέξιμων μελετών αποθηκεύτηκαν σε οργανωμένο φάκελο για άμεση πρόσβαση στο επόμενο στάδιο της διαδικασίας.

Συνοψίζοντας, από το αρχικό σύνολο των 196 δημοσιεύσεων που ανακτήθηκαν κατά τη διαδικασία αναζήτησης, 42 μελέτες κρίθηκαν επιλέξιμες στο στάδιο του ελέγχου τίτλου και προχώρησαν στον έλεγχο περίληψης. Η συστηματική εφαρμογή των κριτηρίων ένταξης και αποκλεισμού οδήγησε στον αποκλεισμό των δημοσιεύσεων που δεν πληρούσαν τις απαιτήσεις της παρούσας επισκόπησης ως προς τον πληθυσμό, το εκπαιδευτικό επίπεδο και τη χρήση τεχνολογιών ηλεκτρονικής μάθησης. Η διαδικασία κατέληξε στην επιλογή 14 μελετών που πληρούσαν πλήρως τα κριτήρια συνάφειας και οι οποίες προωθήθηκαν στο επόμενο στάδιο της αξιολόγησης. Το επόμενο βήμα της διαδικασίας είναι ο έλεγχος πλήρους κειμένου, κατά τον οποίο θα αναγνωστούν και θα αξιολογηθούν αναλυτικά οι δεκατέσσερις επιλεγμένες μελέτες, ώστε να διαπιστωθεί η τελική τους επιλεξιμότητα για ένταξη στη συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση.

3.4.3 Έλεγχος πλήρους κειμένου (Full-Text Screening)

Ο έλεγχος πλήρους κειμένου αποτέλεσε το τελικό και πιο απαιτητικό στάδιο της διαδικασίας επιλογής μελετών, καθώς σε αυτό το σημείο αξιολογήθηκε σε βάθος η

μεθοδολογική επάρκεια, η θεματική συνάφεια και η πραγματική συμβολή κάθε δημοσίευσης στα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας συστηματικής βιβλιογραφικής επισκόπησης. Μετά την ολοκλήρωση του ελέγχου τίτλου και περίληψης ανακτήθηκαν τα πλήρη κείμενα των 13 μελετών που κρίθηκαν δυνητικά επιλέξιμες. Η ανάκτηση πραγματοποιήθηκε μέσω ακαδημαϊκών βάσεων δεδομένων, ιδρυματικών συνδρομών και ανοικτών αποθετηρίων, ενώ σε περιπτώσεις περιορισμένης πρόσβασης καταβλήθηκε προσπάθεια εντοπισμού εναλλακτικών πηγών ή ανοικτών εκδόσεων.

Κατά το στάδιο του ελέγχου πλήρους κειμένου εφαρμόστηκαν αυστηρά και προκαθορισμένα κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού, τα οποία είχαν ήδη οριστεί στο πρωτόκολλο της επισκόπησης. Συγκεκριμένα, εξετάστηκε εάν κάθε μελέτη: (α) αφορούσε αποκλειστικά ή με σαφή τρόπο μαθητές και μαθήτριες προσφυγικής ή μεταναστευτικής καταγωγής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, (β) περιλάμβανε σαφή χρήση τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνιών, ψηφιακών εργαλείων ή μορφών εξ αποστάσεως ηλεκτρονικής μάθησης, (γ) αποτελούσε μελέτη δημοσιευμένη σε κριτικά αξιολογημένα επιστημονικά περιοδικά και (δ) διέθετε επαρκή μεθοδολογική τεκμηρίωση που επέτρεπε την εξαγωγή δεδομένων. Μελέτες που αφορούσαν αποκλειστικά δευτεροβάθμια ή τριτοβάθμια εκπαίδευση, γενικούς πληθυσμούς μεταναστών χωρίς προσφυγικό υπόβαθρο, θεωρητικές ή πολιτικές αναλύσεις, καθώς και γκρίζα βιβλιογραφία όπως διπλωματικές εργασίες, μη δημοσιευμένες αναφορές ή μη αξιολογημένα κεφάλαια βιβλίων, αποκλείστηκαν συστηματικά.

Η διαδικασία αξιολόγησης πραγματοποιήθηκε με λεπτομερή ανάγνωση του πλήρους κειμένου κάθε μελέτης, με στόχο την επιβεβαίωση της πραγματικής συνάφειας με το ερευνητικό αντικείμενο. Σε αρκετές περιπτώσεις, η αρχική εντύπωση συνάφειας που προέκυψε από τον τίτλο ή την περίληψη δεν επιβεβαιώθηκε στο πλήρες κείμενο, καθώς η μελέτη είτε δεν περιλάμβανε ψηφιακές ή διαδικτυακές μορφές μάθησης είτε αφορούσε διαφορετικό εκπαιδευτικό επίπεδο ή πληθυσμό. Αντίστοιχα, ορισμένες μελέτες που φαινομενικά σχετίζονταν με την εξ αποστάσεως εκπαίδευση κατά την περίοδο της πανδημίας COVID-19 δεν περιείχαν τεχνολογικά εργαλεία ή ψηφιακές παρεμβάσεις, αλλά περιέγραφαν γενικότερα ζητήματα πρόσβασης ή κοινωνικής ένταξης, με αποτέλεσμα να αποκλειστούν. Μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας, από το σύνολο των μελετών που

εξετάστηκαν σε πλήρες κείμενο, έξι μελέτες πληρούσαν πλήρως τα κριτήρια ένταξης και συμπεριλήφθηκαν στη συστηματική επισκόπηση.

Όλες οι αποφάσεις ένταξης και αποκλεισμού καταγράφηκαν συστηματικά σε ειδικό αρχείο καταγραφής ελέγχου (screening log, αρχείο Excel). Το αρχείο καταγραφής ελέγχου περιλαμβάνει για κάθε μελέτη τον τίτλο, τον τύπο δημοσίευσης, την απόφαση σε κάθε στάδιο (έλεγχος τίτλου, περίληψης και πλήρους κειμένου), καθώς και τον τεκμηριωμένο λόγο αποκλεισμού ή ένταξης. Η λεπτομερής αυτή καταγραφή διασφαλίζει τη διαφάνεια, την αναπαραγωγιμότητα και την ιχνηλασιμότητα της διαδικασίας επιλογής, επιτρέποντας την πλήρη τεκμηρίωση των μεθοδολογικών επιλογών και την αποφυγή μεροληψίας. Το αρχείο καταγραφής ελέγχου αποτέλεσε το βασικό εργαλείο παρακολούθησης της διαδικασίας και συνοδεύει το διάγραμμα ροής PRISMA 2020, το οποίο συνοψίζει αριθμητικά τα στάδια αναζήτησης και επιλογής των μελετών.

Παρότι το τελικό σύνολο των έξι μελετών μπορεί εκ πρώτης όψεως να θεωρηθεί περιορισμένο, ο αριθμός αυτός είναι μεθοδολογικά απολύτως αποδεκτός και συμβατός με τη φύση και το εύρος του υπό εξέταση πεδίου, καθώς οι κατευθυντήριες οδηγίες PRISMA δεν θέτουν ελάχιστο όριο για τον αριθμό των μελετών σε μια συστηματική επισκόπηση (Moher et al., 2009· Page et al., 2021). Στις επισκοπήσεις στενού εύρους (narrow-scope reviews), όπου το ερευνητικό πεδίο είναι εξειδικευμένο και η διαθέσιμη βιβλιογραφία περιορισμένη, η εγκυρότητα βασίζεται στην αυστηρότητα της διαδικασίας και όχι στον αριθμό των μελετών (Grant & Booth, 2009· Munn et al., 2018). Επιπλέον, στο πεδίο της εκπαίδευσης προσφυγικών και μεταναστευτικών πληθυσμών, οι συστηματικές επισκοπήσεις συχνά περιλαμβάνουν μικρό αριθμό πρωτογενών μελετών λόγω της φύσης και της πολυπλοκότητας του αντικειμένου (π.χ. Dryden-Peterson, 2015).

Η διεθνής βιβλιογραφία που εξετάζει ταυτόχρονα την εξ αποστάσεως ηλεκτρονική μάθηση, την εκπαιδευτική ένταξη και τον προσφυγικό μαθητικό πληθυσμό στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι εξαιρετικά περιορισμένη, καθώς πρόκειται για ένα αναδυόμενο και ιδιαίτερα εξειδικευμένο ερευνητικό αντικείμενο. Η συνύπαρξη των τριών αυτών παραμέτρων –προσφυγική ιδιότητα, πρωτοβάθμιο εκπαιδευτικό πλαίσιο και ψηφιακή ή διαδικτυακή μαθησιακή παρέμβαση– μειώνει σημαντικά τον αριθμό των διαθέσιμων μελετών, γεγονός που αντανακλά την πραγματική κατάσταση της διεθνούς έρευνας.

Ωστόσο, ο περιορισμένος αριθμός των έξι τελικών μελετών συνιστά έναν αναγνωρισμένο περιορισμό της παρούσας επισκόπησης, ο οποίος απορρέει από τη συνολική στενότητα της διαθέσιμης διεθνούς βιβλιογραφίας στο συγκεκριμένο πεδίο.

3.5 Παρουσίαση Διαγράμματος PRISMA (PRISMA Flow Diagram)

Η διαδικασία εντοπισμού, επιλογής και τελικής ένταξης των μελετών στην παρούσα συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση αποτυπώνεται σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές του προτύπου PRISMA 2020, το οποίο διασφαλίζει τη διαφάνεια, την αναπαραγωγικότητα και τη μεθοδολογική εγκυρότητα της διαδικασίας. Το διάγραμμα PRISMA συνοψίζει όλα τα στάδια της αναζήτησης, από την αρχική συλλογή των εγγραφών έως την τελική επιλογή των μελετών που πληρούν τα κριτήρια ένταξης.

Στο πρώτο στάδιο, εντοπίστηκε το σύνολο των εγγραφών μέσω των βάσεων δεδομένων ERIC, Scopus και Google Scholar, καθώς και μέσω συμπληρωματικής χειροκίνητης αναζήτησης. Μετά την αφαίρεση των διπλοεγγραφών, οι μοναδικές εγγραφές προχώρησαν στη διαδικασία ελέγχου τίτλου (Title Screening), όπου αποκλείστηκαν όσες δεν σχετίζονταν με το αντικείμενο της παρούσας επισκόπησης. Οι μελέτες που κρίθηκαν δυνητικά σχετικές εξετάστηκαν στη συνέχεια βάσει περίληψης (Abstract Screening), με στόχο τον εντοπισμό όσων περιλάμβαναν σαφή αναφορά σε πρόσφυγες μαθητές/μαθήτριες πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και σε τεχνολογικά υποστηριζόμενη ή εξ αποστάσεως μάθηση.

Οι μελέτες που πληρούσαν τα κριτήρια προχώρησαν στο τελικό στάδιο ελέγχου πλήρους κειμένου (Full-Text Screening), όπου αξιολογήθηκαν με βάση τα προκαθορισμένα κριτήρια ένταξης: (α) εστίαση σε πρόσφυγες μαθητές και μαθήτριες πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, (β) παρουσία τεχνολογικής ή ψηφιακής παρέμβασης, και (γ) συνάφεια με την εκπαιδευτική ένταξη. Στο στάδιο αυτό αποκλείστηκαν μελέτες που δεν αφορούσαν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση ή δεν περιλάμβαναν ψηφιακή/ηλεκτρονική μάθηση ως αντικείμενο.

Το τελικό σύνολο των μελετών που εντάχθηκαν στην παρούσα συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση προέκυψε μετά από αυστηρή και πολυεπίπεδη διαδικασία αξιολόγησης, η οποία αποτυπώνεται συνοπτικά στο διάγραμμα PRISMA. Η διαδικασία αυτή διασφαλίζει

ότι τα ευρήματα της επισκόπησης βασίζονται σε μελέτες υψηλής συνάφειας και μεθοδολογικής ποιότητας, επιτρέποντας την αξιόπιστη σύνθεση των αποτελεσμάτων που παρουσιάζονται στο επόμενο κεφάλαιο. Ο Πίνακας 3.1 παρουσιάζει αριθμητικά όλα τα στάδια της διαδικασίας PRISMA, από τον αρχικό εντοπισμό των μελετών έως την τελική επιλογή των έξι δημοσιεύσεων που συμπεριλήφθηκαν στην παρούσα συστηματική επισκόπηση.

Πίνακας 1. Αριθμητική αποτύπωση της διαδικασίας PRISMA

Στάδιο PRISMA	Αριθμός Μελετών	Περιγραφή
Εγγραφές που εντοπίστηκαν συνολικά από όλες τις βάσεις δεδομένων	198	ERIC (136), Scopus (12), Google Scholar (50)
Διπλοεγγραφές που αφαιρέθηκαν	2	Εντοπίστηκαν μέσω Zotero και χειροκίνητου ελέγχου
Μοναδικές εγγραφές μετά την αφαίρεση διπλοεγγραφών	196	Προχώρησαν στο screening
Μελέτες που αξιολογήθηκαν σε τίτλο (Title Screening)	196	Πλήρης αξιολόγηση τίτλων
Μελέτες που αποκλείστηκαν στον έλεγχο τίτλου	154	Μη συναφείς με πληθυσμό, επίπεδο εκπαίδευσης ή ΤΠΕ
Μελέτες που αξιολογήθηκαν σε περίληψη (Abstract Screening)	42	Προχώρησαν λόγω πιθανής συνάφειας
Μελέτες που αποκλείστηκαν στον έλεγχο περίληψης	28	Απουσία ΤΠΕ/e-learning, λάθος πληθυσμός ή επίπεδο
Μελέτες που αξιολογήθηκαν σε πλήρες κείμενο (Full-Text Screening)	14 → 13	Μία μελέτη δεν ήταν διαθέσιμη σε πλήρες κείμενο
Μελέτες που αποκλείστηκαν στον έλεγχο πλήρους κειμένου	7	Διαφορετικό εκπαιδευτικό επίπεδο, απουσία ψηφιακής παρέμβασης
Τελικές μελέτες που συμπεριλήφθηκαν στη συστηματική επισκόπηση	6	Πληρούσαν όλα τα κριτήρια ένταξης

Η αριθμητική αποτύπωση της διαδικασίας PRISMA δείχνει ότι από τις 198 αρχικές εγγραφές που εντοπίστηκαν, 196 προχώρησαν στη διαδικασία ελέγχου (screening) μετά την αφαίρεση διπλοεγγραφών. Από αυτές, 42 κρίθηκαν δυνητικά σχετικές και αξιολογήθηκαν σε επίπεδο περίληψης, ενώ 13 προχώρησαν σε έλεγχο πλήρους κειμένου. Τελικά, 6 μελέτες πληρούσαν όλα τα κριτήρια ένταξης και συμπεριλήφθηκαν στη συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση.

Περιγραφικό Διάγραμμα Ροής PRISMA (PRISMA Flow Diagram – Narrative Form)

Η διαδικασία επιλογής των μελετών αποτυπώνεται ως εξής:

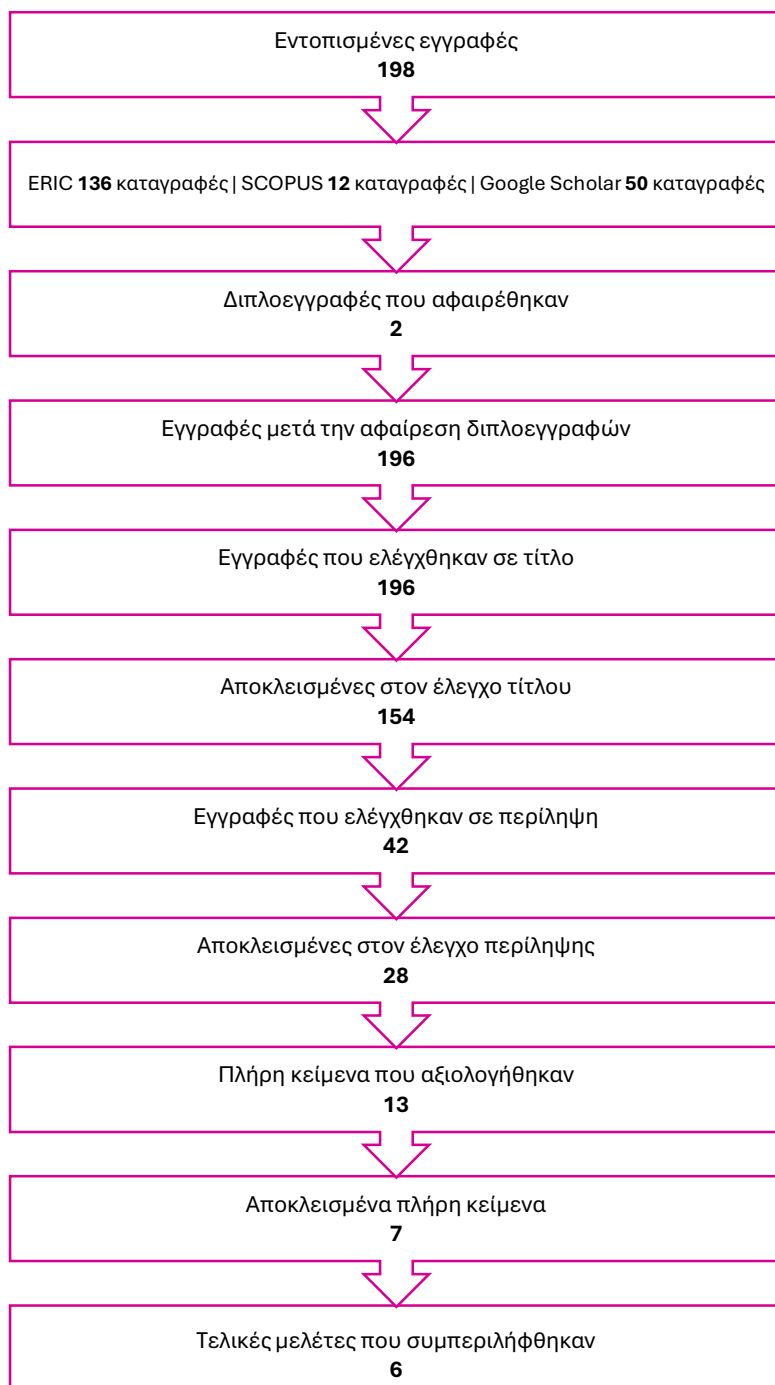
Αρχικά, εντοπίστηκαν **198 εγγραφές** από τις βάσεις δεδομένων ERIC, Scopus και Google Scholar. Μετά την εφαρμογή της διαδικασίας εντοπισμού και αφαίρεσης διπλοεγγραφών, αφαιρέθηκαν **2 εγγραφές**, με αποτέλεσμα να προκύψουν **196 μοναδικές δημοσιεύσεις**, οι οποίες προχώρησαν στο στάδιο του ελέγχου τίτλου.

Κατά τον **έλεγχο τίτλου (Title Screening)**, αποκλείστηκαν **154 μελέτες** ως μη συναφείς με το αντικείμενο της παρούσας συστηματικής επισκόπησης, με αποτέλεσμα **42 μελέτες** να κριθούν δυνητικά σχετικές και να προχωρήσουν στο επόμενο στάδιο.

Στο στάδιο του **ελέγχου περίληψης (Abstract Screening)**, αποκλείστηκαν **28 μελέτες**, κυρίως λόγω απουσίας ψηφιακής/ηλεκτρονικής μάθησης, λάθους πληθυσμού ή λάθους εκπαιδευτικού επιπέδου. Έτσι, **14 μελέτες** προχώρησαν στον έλεγχο πλήρους κειμένου.

Κατά τον **έλεγχο πλήρους κειμένου (Full-Text Screening)**, μία μελέτη δεν ήταν διαθέσιμη σε πλήρες κείμενο παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες αναζήτησης, με αποτέλεσμα να αξιολογηθούν τελικά **13 μελέτες**. Από αυτές, **7 αποκλείστηκαν** επειδή δεν πληρούσαν τα κριτήρια ένταξης (διαφορετικό εκπαιδευτικό επίπεδο, απουσία τεχνολογικής παρέμβασης).

Τελικά, **6 μελέτες** πληρούσαν όλα τα κριτήρια ένταξης και συμπεριλήφθηκαν στη συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση.

Σχήμα 1. Διάγραμμα ροής PRISMA 2020 της διαδικασίας αναζήτησης, ελέγχου και τελικής ένταξης των μελετών στην παρούσα συστηματική επισκόπηση

4. Αποτελέσματα της Συστηματικής Βιβλιογραφικής Επισκόπησης

Το παρόν κεφάλαιο παρουσιάζει τα αποτελέσματα της συστηματικής βιβλιογραφικής επισκόπησης, όπως αυτά προέκυψαν από τη διαδικασία αναζήτησης, επιλογής και ανάλυσης των μελετών. Ακολουθεί η περιγραφή των ευρημάτων των επιμέρους μελετών και η θεματική σύνθεση των αποτελεσμάτων, με στόχο την ανάδειξη των παραγόντων που επηρεάζουν τη συμμετοχή των προσφύγων μαθητών και μαθητριών στην ηλεκτρονική μάθηση, της εμπειρίας τους από τη συμμετοχή σε ψηφιακά μαθησιακά περιβάλλοντα και της συμβολής της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική τους ένταξη.

Οι έξι μελέτες που συμπεριλήφθηκαν στην παρούσα συστηματική επισκόπηση προέρχονται από διαφορετικά γεωγραφικά και εκπαιδευτικά πλαίσια και αξιοποιούν ποιοτικές ή μικτές μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Τα δείγματα περιλαμβάνουν πρόσφυγες μαθητές και μαθήτριες πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, εκπαιδευτικούς και, σε ορισμένες περιπτώσεις, γονείς ή συντονιστές εκπαιδευτικών προγραμμάτων, επιτρέποντας την αποτύπωση πολλαπλών οπτικών. Η ποικιλία αυτή προσφέρει μια σφαιρική κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η ηλεκτρονική μάθηση εφαρμόζεται και βιώνεται σε διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά περιβάλλοντα, καθώς και των παραγόντων που επηρεάζουν την εκπαιδευτική ένταξη των προσφύγων μαθητών και μαθητριών.

Οι μελέτες διερευνούν ποικίλες μορφές ηλεκτρονικής μάθησης, όπως διαδικτυακές πλατφόρμες, ψηφιακά εργαλεία, σύγχρονα και ασύγχρονα περιβάλλοντα μάθησης, καθώς και υβριδικά μοντέλα. Παράλληλα, εξετάζουν κρίσιμες παραμέτρους που σχετίζονται με την πρόσβαση στην τεχνολογία, την ψηφιακή επάρκεια, τις παιδαγωγικές πρακτικές, τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες των μαθητών/μαθητριών και τον ρόλο των εκπαιδευτικών και των σχολικών δομών. Η ποικιλομορφία αυτή επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων που αντανακλούν τόσο τις προκλήσεις όσο και τις δυνατότητες της ηλεκτρονικής μάθησης ως μέσου ενδυνάμωσης και εκπαιδευτικής ένταξης των προσφύγων μαθητών και μαθητριών.

4.1 Αξιολόγηση κινδύνου μεροληψίας των μελετών

Η αξιολόγηση του κινδύνου μεροληψίας αποτελεί κρίσιμο στάδιο σε κάθε συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση, καθώς επιτρέπει την εκτίμηση της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας των συμπερασμάτων που προκύπτουν από τις επιμέρους μελέτες. Στην παρούσα επισκόπηση, ο κίνδυνος μεροληψίας εξετάστηκε περιγραφικά, λαμβάνοντας υπόψη τα μεθοδολογικά χαρακτηριστικά των έξι μελετών, τον τρόπο συλλογής και ανάλυσης των δεδομένων, καθώς και την πληρότητα της αναφοράς των ερευνητικών διαδικασιών.

Οι περισσότερες μελέτες παρείχαν σαφή περιγραφή του σκοπού, του πληθυσμού και του πλαισίου υλοποίησης, στοιχείο που ενισχύει τη διαφάνεια και την κατανόηση των αποτελεσμάτων. Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις εντοπίστηκαν περιορισμοί στη δειγματοληψία. Η χρήση μικρών ή μη αντιπροσωπευτικών δειγμάτων παρατηρείται στις μελέτες των Gkougkoura et al. (2022) και Samsari et al. (2024), ενώ η δειγματοληψία ευκολίας καταγράφεται στις μελέτες των Gkaintartzi (2021) και Prodip & Roy (2023). Οι επιλογές αυτές αυξάνουν τον κίνδυνο μεροληψίας επιλογής (selection bias), καθώς τα ευρήματα ενδέχεται να μην αντικατοπτρίζουν πλήρως τις εμπειρίες του ευρύτερου πληθυσμού προσφύγων μαθητών και μαθητριών.

Επιπλέον, αρκετές μελέτες βασίστηκαν σε αυτοαναφορές μαθητών/μαθητριών, εκπαιδευτικών ή γονέων, γεγονός που ενδέχεται να οδηγήσει σε μεροληψία κοινωνικής επιθυμητότητας. Η εξάρτηση από αυτοαναφορικά δεδομένα είναι εμφανής στις μελέτες των Gkaintartzi (2021), Samsari et al. (2024) και Prodip & Roy (2023), όπου οι συμμετέχοντες περιγράφουν τις εμπειρίες τους σε συνθήκες κρίσης ή περιορισμένης πρόσβασης στην εκπαίδευση. Παράλληλα, σε ορισμένες περιπτώσεις η περιγραφή των εργαλείων συλλογής δεδομένων ήταν περιορισμένη, χωρίς επαρκείς πληροφορίες για την εγκυρότητα και αξιοπιστία τους (Tozadore, 2026; Prodip & Roy, 2023), αυξάνοντας τον κίνδυνο μεροληψίας μέτρησης (measurement bias).

Όσον αφορά την ανάλυση των δεδομένων, οι περισσότερες μελέτες παρείχαν επαρκή περιγραφή των μεθόδων που χρησιμοποιήθηκαν. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις δεν αναφέρονται με σαφήνεια οι διαδικασίες κωδικοποίησης ή οι τρόποι διασφάλισης της

αξιοπιστίας μεταξύ των ερευνητών (inter-rater reliability) γεγονός που μπορεί να επηρεάσει την ερμηνεία των ποιοτικών δεδομένων (Gkougkoura et al., 2022; Gkaintartzi, 2021; Prodip & Roy, 2023). Αντίστοιχα, η μελέτη των Areba et al. (2025), παρότι πιο συστηματική, δεν αναφέρει διαδικασίες ελέγχου αξιοπιστίας στις ποιοτικές συνεντεύξεις.

Επιπλέον, καμία από τις έξι μελέτες δεν αναφέρει πιθανές συγκρούσεις συμφερόντων ή χρηματοδοτικούς παράγοντες που θα μπορούσαν να επηρεάσουν τα αποτελέσματα, γεγονός που δυσχεραίνει την εκτίμηση του κινδύνου μεροληψίας λόγω χρηματοδότησης. Η απουσία σχετικών δηλώσεων αποτελεί κοινό περιορισμό σε όλες τις μελέτες (Areba et al., 2025; Gkougkoura et al., 2022; Gkaintartzi, 2021; Samsari et al., 2024; Prodip & Roy, 2023; Tozadore, 2026).

Τέλος, σε αρκετές μελέτες παρατηρήθηκαν ελλείψεις στην αναφορά των περιορισμών, γεγονός που δυσχεραίνει την πλήρη αξιολόγηση της εσωτερικής εγκυρότητας. Στη μελέτη του Tozadore (2026) δεν αναλύονται επαρκώς οι επιπτώσεις της ετερογένειας των παρεμβάσεων, ενώ στη μελέτη της Gkaintartzi (2021) δεν αναφέρεται ο τρόπος που οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες των οικογενειών επηρεάζουν τα ευρήματα.

Παρά τους παραπάνω περιορισμούς, οι μελέτες παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες για την κατανόηση της συμβολής της ψηφιακής και εξ αποστάσεως μάθησης στην εκπαιδευτική ένταξη των προσφύγων μαθητών και μαθητριών. Η συνολική ποιότητα της αναφοράς τους κρίνεται επαρκής για τους σκοπούς της παρούσας συστηματικής επισκόπησης, ενώ η χαρτογράφηση των περιορισμών επιτρέπει μια πιο διαφανή και τεκμηριωμένη αξιολόγηση του κινδύνου μεροληψίας.

4.2 Παρουσίαση των ευρημάτων των επιμέρους μελετών

Η ενότητα αυτή παρουσιάζει αναλυτικά τα ευρήματα των έξι μελετών που συμπεριλήφθηκαν στη συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση. Κάθε μελέτη εξετάζεται ξεχωριστά, με στόχο την αποτύπωση των αποτελεσμάτων που σχετίζονται με τους παράγοντες συμμετοχής των προσφύγων μαθητών και μαθητριών στην ηλεκτρονική

μάθηση, την εμπειρία τους από τα ψηφιακά μαθησιακά περιβάλλοντα και τη συμβολή της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική τους ένταξη.

Tozadore (2026) – Technologies for the Integration of Children with Migration Background in Early Education: A Systematic Review

Η συστηματική ανασκόπηση του Tozadore (2026) εξετάζει 16 πρωτογενείς μελέτες που αξιοποιούν τεχνολογικές παρεμβάσεις για την υποστήριξη της ένταξης παιδιών με μεταναστευτικό υπόβαθρο στην πρώιμη σχολική εκπαίδευση. Τα ευρήματα δείχνουν ότι η τεχνολογία συμβάλλει σε πολλαπλές διαστάσεις ένταξης -γλωσσική, κοινωνική, συναισθηματική και ακαδημαϊκή- μέσω εργαλείων όπως εφαρμογές γλωσσικής μάθησης, κοινωνικά ρομπότ, διαδικτυακές πλατφόρμες συνεργασίας και εικονικοί διδάσκοντες. Οι παρεμβάσεις αυτές ενισχύουν την επικοινωνία, την αίσθηση του ανήκειν και την ενεργή συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών, ιδιαίτερα όταν συνδυάζονται με παιδαγωγικά τεκμηριωμένες πρακτικές. Παράλληλα, η ανασκόπηση αναδεικνύει σημαντικές προκλήσεις, όπως την πολυπλοκότητα του πλαισίου, τη μικρή διάρκεια των παρεμβάσεων και την περιορισμένη γενικευσιμότητα των αποτελεσμάτων. Ο συγγραφέας υπογραμμίζει ότι η επιτυχία των τεχνολογικών παρεμβάσεων εξαρτάται από τον συμμετοχικό σχεδιασμό, την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και την προσαρμογή των εργαλείων στις γλωσσικές και πολιτισμικές ανάγκες των μαθητών και μαθητριών. Συνολικά, η μελέτη καταδεικνύει ότι η τεχνολογία μπορεί να λειτουργήσει ως καταλύτης ένταξης, όταν ενσωματώνεται συστηματικά και με επίγνωση των πολλαπλών διαστάσεων της σχολικής ένταξης.

Prodip & Roy (2023) – The role of ‘Home School’ in improving sustainability for Rohingya refugees in Bangladesh

Η μελέτη των Prodip & Roy (2023) εξετάζει το πρόγραμμα «Home School» που εφαρμόστηκε στους καταυλισμούς Rohingya στο Bangladesh κατά την πανδημία COVID-19, ως εναλλακτική μορφή εξ αποστάσεως και κατ' οίκον εκπαίδευσης. Τα ευρήματα δείχνουν ότι το μοντέλο αυτό συνέβαλε στη διατήρηση της μαθησιακής συνέχειας σε ένα περιβάλλον όπου η επίσημη εκπαίδευση είχε διακοπεί πλήρως και η πρόσβαση σε ψηφιακές υποδομές ήταν εξαιρετικά περιορισμένη. Παρότι η τεχνολογική διάσταση ήταν χαμηλής έντασης λόγω απαγόρευσης πρόσβασης σε δεδομένα κινητής

τηλεφωνίας, η μελέτη αναδεικνύει ότι η χρήση βασικών τηλε-εκπαιδευτικών εργαλείων, η υποστήριξη από κοινοτικούς διαμεσολαβητές και η μικρο-ομαδική διδασκαλία ενίσχυσαν την πρόσβαση, την ψυχοκοινωνική ευημερία και την αίσθηση ασφάλειας των παιδιών. Επιπλέον, το «Home School» υποστήριξε την ισότητα φύλων και την επανασύνδεση των μαθητών και μαθητριών με τη μαθησιακή διαδικασία, μειώνοντας τον κίνδυνο διαρροής. Ωστόσο, η μελέτη καταγράφει σημαντικά εμπόδια, όπως η έλλειψη συσκευών, η περιορισμένη κατάρτιση των εκπαιδευτικών και η απουσία σταθερής τεχνολογικής υποδομής. Συνολικά, το πρόγραμμα αναδεικνύεται ως μια βιώσιμη λύση χαμηλής τεχνολογίας που ενισχύει την εκπαιδευτική ένταξη σε ακραία περιβάλλοντα.

Gkougkoura, Paidá, Vitsou & Palaiologou (2022) – Emergency Remote Teaching (ERT) in multilingual contexts

Η μελέτη των Gkougkoura et al. (2022) διερευνά την εφαρμογή της έκτακτης εξ αποστάσεως διδασκαλίας (ERT) σε μια πολυγλωσσική τάξη ελληνικού δημοτικού σχολείου κατά την περίοδο της πανδημίας. Η έρευνα συνδυάζει μελέτη περίπτωσης και μικτές μεθόδους για να εξετάσει πώς οι δραστηριότητες Task-Based Language Teaching (TBLT) – διδασκαλία γλώσσας μέσω εργασιών, υποστηριζόμενες από Computer-Assisted Language Learning (CALL) – υποβοηθούμενη από υπολογιστή εκμάθηση γλώσσας, επηρέασαν τη συμμετοχή και τη γλωσσική ανάπτυξη μαθητών και μαθητριών με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Τα ευρήματα δείχνουν ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες ανταποκρίθηκαν θετικά σε δραστηριότητες που αξιοποιούσαν ψηφιακά εργαλεία όπως Padlet και Canva, τα οποία ενίσχυσαν τη συνεργασία, τη δημιουργικότητα και την ενεργή εμπλοκή. Ωστόσο, η συμμετοχή στη σύγχρονη διδασκαλία ήταν περιορισμένη λόγω τεχνικών προβλημάτων, έλλειψης συσκευών και χαμηλής ψηφιακής ετοιμότητας των οικογενειών. Οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν σημαντικές δυσκολίες στην υποστήριξη των μαθητών και μαθητριών εξ αποστάσεως, ιδιαίτερα όσων είχαν χαμηλή γλωσσική επάρκεια. Παρά τις προκλήσεις, η μελέτη καταδεικνύει ότι η συνδυαστική χρήση TBLT και CALL μπορεί να ενισχύσει την κοινωνική και γλωσσική ένταξη, όταν συνοδεύεται από κατάλληλη υποστήριξη και διαφοροποίηση.

Gkaintartzi (2021) – Teachers’ Perspectives about Distance Education for Refugee Students in Greece

Η μελέτη της Gkaintartzi (2021) εξετάζει τις εμπειρίες και αντιλήψεις 27 εκπαιδευτικών που δίδαξαν εξ αποστάσεως μαθητές και μαθήτριες προσφυγικού υπόβαθρου κατά τον πρώτο καθολικό περιορισμό λόγω COVID-19 στην Ελλάδα. Τα ευρήματα αναδεικνύουν ότι η πρόσβαση σε τεχνολογικό εξοπλισμό και σταθερή σύνδεση στο διαδίκτυο αποτέλεσε τον σημαντικότερο παράγοντα αποκλεισμού, καθώς πολλοί μαθητές και μαθήτριες διέθεταν μόνο ένα κινητό τηλέφωνο ή δεν είχαν καθόλου πρόσβαση. Οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν ότι οι γλωσσικές δυσκολίες, η έλλειψη υποστήριξης από το οικογενειακό περιβάλλον και ο περιορισμένος ψηφιακός γραμματισμός των μαθητών και των μαθητριών εμπόδισαν ουσιαστικά τη συμμετοχή τους. Παράλληλα, η απουσία φυσικής επαφής και η δυσκολία επικοινωνίας με τους γονείς οδήγησαν σε αυξημένη απομόνωση και μειωμένη εμπλοκή. Οι εκπαιδευτικοί προσπάθησαν να προσαρμόσουν το υλικό τους, χρησιμοποιώντας πολυτροπικές δραστηριότητες και απλοποιημένες οδηγίες, αλλά συχνά ένιωθαν ότι δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις ανάγκες των μαθητών και των μαθητριών. Η μελέτη καταλήγει ότι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση, όπως εφαρμόστηκε, ενίσχυσε τις ανισότητες και περιόρισε τις ευκαιρίες ένταξης των προσφυγόπουλων.

Samsari, Palaiologou & Nikolaou (2024) – The Impact of the COVID-19 Pandemic in the Inclusion of Refugee Students in Greek Schools

Η μελέτη των Samsari et al. (2024) διερευνά τις αντιλήψεις 32 προπτυχιακών εκπαιδευτικών σχετικά με την εκπαιδευτική και κοινωνική ένταξη των προσφυγόπουλων στο σχολικό περιβάλλον κατά την περίοδο της πανδημίας και τη μετάβαση στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Τα ευρήματα δείχνουν ότι η πρόσβαση σε συσκευές και διαδίκτυο αποτέλεσε κρίσιμο εμπόδιο, με αποτέλεσμα πολλοί μαθητές και μαθήτριες να αποκλειστούν πλήρως από τη μαθησιακή διαδικασία. Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες ανέφεραν ότι η εξ αποστάσεως διδασκαλία δεν υποστήριξε επαρκώς τη γλωσσική ανάπτυξη των προσφυγόπουλων, ενώ η έλλειψη φυσικής αλληλεπίδρασης εμπόδισε τη δημιουργία σχέσεων και την κοινωνική ένταξη. Επιπλέον, η πανδημία αύξησε τον κίνδυνο σχολικής διαρροής, καθώς οι μαθητές και οι μαθήτριες έχασαν το κίνητρο και τη σύνδεσή τους με το σχολείο. Παρά τις δυσκολίες, οι προπτυχιακοί εκπαιδευτικοί αναγνώρισαν ότι η εμπειρία

της πανδημίας μπορεί να οδηγήσει σε καλύτερη προετοιμασία του εκπαιδευτικού συστήματος στο μέλλον, εφόσον υπάρξουν στοχευμένες παρεμβάσεις για την υποστήριξη των ευάλωτων μαθητών και μαθητριών. Η μελέτη υπογραμμίζει την ανάγκη για ενίσχυση της ψηφιακής ισότητας και για παιδαγωγικές προσεγγίσεις που λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες των προσφυγόπουλων.

Areba, Pacho, Trotta, Yambo, Lumayo & Nyaiyo (2025) – Adapting Mobile Technology in Kakuma Refugee Camp Primary Schools

Η μελέτη των Areba et al. (2025) εξετάζει τη χρήση κινητών ψηφιακών συσκευών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση του προσφυγικού καταυλισμού Kakuma στην Κένυα. Με μικτές μεθόδους και δείγμα 89 συμμετεχόντων (μαθητές και μαθήτριες, εκπαιδευτικοί, διευθυντές), η έρευνα δείχνει ότι οι κινητές συσκευές ενισχύουν την πρόσβαση σε μαθησιακό υλικό, τη συμμετοχή των μαθητών/μαθητριών και την αλληλεπίδραση στην τάξη. Οι εκπαιδευτικοί αξιοποιούν κινητές συσκευές (tablets και smartphones) για πρόσβαση σε σημειώσεις, εκπαιδευτικά βίντεο, ηλεκτρονικά βιβλία και αναλυτικά προγράμματα, ενώ οι μαθητές και οι μαθήτριες επωφελούνται από διαδραστικές εφαρμογές και πολυμεσικό περιεχόμενο που ενισχύει τη συμμετοχή και την κατανόηση. Ωστόσο, η μελέτη αναδεικνύει σημαντικά εμπόδια, όπως η ασταθής ηλεκτροδότηση, η περιορισμένη συνδεσιμότητα, η έλλειψη συσκευών και ο χαμηλός ψηφιακός γραμματισμός. Οι συμμετέχοντες προτείνουν την ανάπτυξη μιας προσαρμοσμένης εκπαιδευτικής εργαλειοθήκης (toolkit), την ενίσχυση της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών και τη συνολική αναβάθμιση των υλικοτεχνικών υποδομών. Συνολικά, η μελέτη καταδεικνύει ότι η κινητή τεχνολογία μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός εκπαιδευτικής ισότητας και ένταξης, όταν ενσωματώνεται με συστηματικό και πολιτισμικά ευαίσθητο τρόπο.

Συνολικά, τα ευρήματα των έξι μελετών αναδεικνύουν ότι η ηλεκτρονική μάθηση σε προσφυγικά και μεταναστευτικά περιβάλλοντα χαρακτηρίζεται από σημαντικές δυνατότητες, αλλά και από έντονες ανισότητες που επηρεάζουν τη συμμετοχή, την εμπειρία και την εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών/μαθητριών. Παρά τις διαφοροποιήσεις ως προς τα πλαίσια, τις τεχνολογικές υποδομές και τις παιδαγωγικές προσεγγίσεις, οι μελέτες συγκλίνουν στο ότι η πρόσβαση σε συσκευές και συνδεσιμότητα, ο ψηφιακός γραμματισμός, η γλωσσική υποστήριξη και η παιδαγωγική προσαρμογή αποτελούν

κρίσιμους παράγοντες που καθορίζουν την αποτελεσματικότητα της εξ αποστάσεως μάθησης για τα προσφυγόπουλα. Η ανάλυση των επιμέρους ευρημάτων δημιουργεί το υπόβαθρο για τη θεματική σύνθεση που ακολουθεί, όπου τα δεδομένα των μελετών ενοποιούνται, συγκρίνονται και οργανώνονται σε κεντρικά θέματα.

4.3 Σύνθεση Ευρημάτων

Η σύνθεση των ευρημάτων οργανώνεται με βάση τα τρία ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας συστηματικής επισκόπησης, επιτρέποντας τη στοχευμένη αποτύπωση των παραγόντων που επηρεάζουν τη συμμετοχή των μαθητών/μαθητριών, της εμπειρίας τους από την ηλεκτρονική μάθηση και της συμβολής της στην εκπαιδευτική τους ένταξη. Η προσέγγιση αυτή ευθυγραμμίζεται με τις αρχές του PRISMA 2020 και διασφαλίζει ότι η σύνθεση δεν αποτελεί απλή περίληψη, αλλά διαδικασία ενοποίησης, σύγκρισης και ερμηνείας των δεδομένων.

4.3.1 Παράγοντες που διευκολύνουν ή εμποδίζουν τη συμμετοχή

(Ερευνητικό Ερώτημα 1)

Η σύνθεση των έξι μελετών αναδεικνύει ότι η συμμετοχή των προσφύγων μαθητών και μαθητριών στην εξ αποστάσεως ηλεκτρονική μάθηση καθορίζεται πρωτίστως από τις υλικές και τεχνολογικές προϋποθέσεις. Η πρόσβαση σε κατάλληλο τεχνολογικό εξοπλισμό και σταθερή συνδεσιμότητα αποτελεί τον πιο κρίσιμο παράγοντα. Σε περιβάλλοντα χαμηλών πόρων, όπως οι καταυλισμοί Rohingya και Kakuma, η έλλειψη συσκευών, η ασταθής ηλεκτροδότηση και οι περιορισμοί στη χρήση δεδομένων κινητής τηλεφωνίας οδήγησαν σε εκτεταμένο αποκλεισμό των μαθητών και μαθητριών από τη μαθησιακή διαδικασία (Prodip & Roy, 2023· Areba et al., 2025). Αντίστοιχα, στο ελληνικό πλαίσιο, πολλοί μαθητές και μαθήτριες διέθεταν μόνο ένα κινητό τηλέφωνο ανά οικογένεια ή δεν είχαν καθόλου πρόσβαση στο διαδίκτυο, γεγονός που περιόρισε ουσιαστικά τη συμμετοχή

τους στη σύγχρονη διδασκαλία (Gkougkoura et al., 2022· Gkaintartzi, 2021· Samsari et al., 2024).

Εξίσου καθοριστικός παράγοντας είναι ο ψηφιακός γραμματισμός των μαθητών/μαθητριών και των οικογενειών τους. Οι μελέτες από την Ελλάδα καταγράφουν δυσκολίες στη χρήση βασικών ψηφιακών εργαλείων, στην κατανόηση οδηγιών και στη διαχείριση εκπαιδευτικών πλατφορμών (Gkougkoura et al., 2022· Gkaintartzi, 2021). Στις μελέτες από το Μπαγκλαντές και την Κένυα, οι μαθητές/μαθήτριες και οι γονείς συχνά δεν διέθεταν τις απαραίτητες δεξιότητες για να αξιοποιήσουν ακόμη και απλές τεχνολογικές λύσεις (Prodip & Roy, 2023· Areba et al., 2025). Η έλλειψη ψηφιακής επάρκειας λειτουργεί ως πολλαπλασιαστής ανισοτήτων, επηρεάζοντας τόσο την πρόσβαση όσο και την ποιότητα της συμμετοχής.

Τέλος, οι μελέτες συγκλίνουν στην ανάγκη για συστηματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και για υποστηρικτικές δομές που θα επιτρέπουν την προσαρμογή του υλικού στις γλωσσικές και πολιτισμικές ανάγκες των μαθητών/μαθητριών (Areba et al., 2025· Gkougkoura et al., 2022· Tozadore, 2026). Η απουσία τέτοιας υποστήριξης ενισχύει τον κίνδυνο αποκλεισμού και περιορίζει την αποτελεσματικότητα της ψηφιακής μάθησης.

4.3.2 Εμπειρία των μαθητών/μαθητριών και αναδυόμενες ανάγκες/δυσκολίες (Ερευνητικό Ερώτημα 2)

Η εμπειρία των μαθητών και των μαθητριών από τη συμμετοχή τους σε ψηφιακά περιβάλλοντα μάθησης παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάλογα με το πλαίσιο και τις συνθήκες πρόσβασης. Σε περιβάλλοντα χαμηλών πόρων, όπως το πρόγραμμα «Home School» στους καταυλισμούς Rohingya, η εξ αποστάσεως μάθηση ενίσχυσε την αίσθηση ασφάλειας, συνέχειας και σταθερότητας σε συνθήκες ακραίας αβεβαιότητας (Prodip & Roy, 2023). Αντίστοιχα, η χρήση κινητών συσκευών στα σχολεία του Kakuma αύξησε τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον των μαθητών/μαθητριών, δημιουργώντας συνθήκες ενδυνάμωσης και ενεργής εμπλοκής (Areba et al., 2025).

Στο ελληνικό πλαίσιο, ωστόσο, η εμπειρία των μαθητών και μαθητριών χαρακτηρίζεται από απομόνωση, μειωμένη επικοινωνία με τους εκπαιδευτικούς και δυσκολίες συμμετοχής, λόγω γλωσσικών εμποδίων, περιορισμένης υποστήριξης στο σπίτι και χαμηλής ψηφιακής επάρκειας (Gkougkoura et al., 2022· Gkaintartzi, 2021· Samsari et al., 2024). Οι μαθητές και οι μαθήτριες συχνά δυσκολεύονταν να κατανοήσουν οδηγίες, να παρακολουθήσουν σύγχρονα μαθήματα ή να συμμετάσχουν ενεργά σε δραστηριότητες, γεγονός που οδήγησε σε μειωμένο κίνητρο και αυξημένο κίνδυνο σχολικής διαρροής (Gkaintartzi, 2021· Samsari et al., 2024).

Οι μελέτες αναδεικνύουν επίσης τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες των μαθητών/μαθητριών, όπως η ανάγκη για σταθερότητα, ενθάρρυνση και συναισθηματική υποστήριξη. Η απουσία φυσικής αλληλεπίδρασης και η περιορισμένη δυνατότητα άμεσης επικοινωνίας με τους εκπαιδευτικούς επηρέασαν αρνητικά την αίσθηση του ανήκειν και τη συναισθηματική ασφάλεια των μαθητών και των μαθητριών (Gkougkoura et al., 2022· Gkaintartzi, 2021).

4.3.3 Συμβολή της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική ένταξη (Ερευνητικό Ερώτημα 3)

Η σύνθεση των ευρημάτων δείχνει ότι η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών/μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Όταν οι ψηφιακές παρεμβάσεις συνοδεύονται από κατάλληλες υποδομές, παιδαγωγική προσαρμογή και ψυχοκοινωνική υποστήριξη, μπορούν να ενισχύσουν τη γλωσσική ανάπτυξη, τη συνεργασία, τη δημιουργικότητα και την αίσθηση του ανήκειν (Tozadore, 2026· Areba et al., 2025).

Σε περιβάλλοντα όπως οι καταυλισμοί Rohingya και Kakuma, η τεχνολογία λειτούργησε ως μέσο ενδυνάμωσης, προσφέροντας πρόσβαση σε μαθησιακό υλικό, ευκαιρίες αλληλεπίδρασης και συνθήκες σταθερότητας (Prodip & Roy, 2023· Areba et al., 2025). Αντίθετα, στο ελληνικό πλαίσιο, η συμβολή της ηλεκτρονικής μάθησης στην ένταξη ήταν περιορισμένη, λόγω γλωσσικών εμποδίων, έλλειψης υποστήριξης και δυσκολιών πρόσβασης (Gkaintartzi, 2021· Samsari et al., 2024). Η σύγκριση των τριών πλαισίων

δείχνει ότι η ηλεκτρονική μάθηση λειτουργεί αποτελεσματικότερα σε περιβάλλοντα όπου οι ψηφιακές παρεμβάσεις σχεδιάζονται με βάση τις υλικές και κοινωνικές συνθήκες των μαθητών και των μαθητριών, ενώ σε πλαίσια όπως η Ελλάδα, όπου οι γλωσσικές και κοινωνικές ανισότητες παραμένουν έντονες, η συμβολή της ψηφιακής μάθησης στην ένταξη είναι πιο περιορισμένη.

Συνολικά, η θεματική σύνθεση δείχνει ότι η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο ενδυνάμωσης και ένταξης των μαθητών/μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου, εφόσον εξασφαλίζονται οι βασικές προϋποθέσεις πρόσβασης, ψηφιακής επάρκειας και παιδαγωγικής υποστήριξης. Τα ευρήματα απαντούν στα ερευνητικά ερωτήματα αναδεικνύοντας τους παράγοντες που διευκολύνουν ή εμποδίζουν τη συμμετοχή, τις εμπειρίες των μαθητών και των μαθητριών από τα ψηφιακά περιβάλλοντα και τον τρόπο με τον οποίο η ηλεκτρονική μάθηση συμβάλλει -ή δεν συμβάλλει- στην εκπαιδευτική και κοινωνική τους ένταξη. Η συνολική εικόνα υπογραμμίζει ότι η τεχνολογία από μόνη της δεν αρκεί· απαιτείται ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο υποστήριξης που να λαμβάνει υπόψη τις κοινωνικές, γλωσσικές και ψυχοκοινωνικές ανάγκες των μαθητών/μαθητριών, ώστε η ηλεκτρονική μάθηση να αποτελέσει πραγματικό μοχλό ισότητας και ένταξης.

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη θεματική σύνθεση δημιουργούν το αναγκαίο υπόβαθρο για την κριτική συζήτηση που ακολουθεί στο επόμενο κεφάλαιο, όπου τα ευρήματα εξετάζονται σε συνάρτηση με τις θεωρητικές προσεγγίσεις και τα πορίσματα της διεθνούς βιβλιογραφίας. Η συζήτηση που ακολουθεί επιτρέπει την ερμηνεία των αποτελεσμάτων σε ένα ευρύτερο παιδαγωγικό και κοινωνικό πλαίσιο, αναδεικνύοντας τόσο τις δυνατότητες όσο και τα όρια των ψηφιακών παρεμβάσεων στην εκπαίδευση μαθητών και μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου. Παράλληλα, συμβάλλει στη διαμόρφωση τεκμηριωμένων προτάσεων για την εκπαιδευτική πολιτική και πράξη, φωτίζοντας τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για την ανάπτυξη πιο συμπεριληπτικών και αποτελεσματικών ηλεκτρονικών μαθησιακών περιβαλλόντων.

5. Συζήτηση

Το κεφάλαιο αυτό επιχειρεί την κριτική ερμηνεία των ευρημάτων που προέκυψαν από τη συστηματική σύνθεση της προηγούμενης ενότητας, τοποθετώντας τα σε διάλογο με τη διεθνή βιβλιογραφία και τα θεωρητικά πλαίσια που αφορούν την εκπαίδευση μαθητών/μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου. Η συζήτηση δεν περιορίζεται στην περιγραφή των αποτελεσμάτων, αλλά επιδιώκει να αναδείξει τις βαθύτερες παιδαγωγικές, κοινωνικές και τεχνολογικές προεκτάσεις τους, φωτίζοντας τόσο τις δυνατότητες όσο και τους περιορισμούς της ηλεκτρονικής μάθησης σε ευάλωτα πληθυσμιακά περιβάλλοντα. Παράλληλα, εξετάζονται οι τρόποι με τους οποίους τα ευρήματα συνδέονται με τις υφιστάμενες θεωρητικές προσεγγίσεις, καθώς και οι περιορισμοί της παρούσας επισκόπησης που επηρεάζουν την ερμηνεία και τη γενικευσιμότητα των συμπερασμάτων. Με αυτόν τον τρόπο, το κεφάλαιο θέτει το πλαίσιο για μια ολοκληρωμένη κατανόηση της συμβολής της ηλεκτρονικής μάθησης στην ένταξη των μαθητών/μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου και για τη διαμόρφωση τεκμηριωμένων προτάσεων για μελλοντική έρευνα και πρακτικές παρεμβάσεις.

5.1 Ερμηνεία και σύνδεση με τη διεθνή βιβλιογραφία

Η ερμηνεία των ευρημάτων αναδεικνύει ότι η ηλεκτρονική μάθηση σε προσφυγικά και μεταναστευτικά περιβάλλοντα διαμορφώνεται από ένα σύνολο αλληλεπιδρώντων παραγόντων, οι οποίοι καθορίζουν τόσο τις δυνατότητες όσο και τους περιορισμούς της. Τα αποτελέσματα της σύνθεσης δείχνουν ότι η πρόσβαση σε τεχνολογικό εξοπλισμό και συνδεσιμότητα αποτελεί τον θεμελιώδη όρο για οποιαδήποτε μορφή συμμετοχής, επιβεβαιώνοντας τα ευρήματα της διεθνούς βιβλιογραφίας που υπογραμμίζουν τον ρόλο των υλικών υποδομών ως προϋπόθεση ισότητας στα ψηφιακά μαθησιακά περιβάλλοντα (Van Dijk, 2005; Warschauer, 2003). Η άνιση κατανομή πόρων μεταξύ χωρών, καταυλισμών και σχολικών μονάδων αναδεικνύει ότι η ηλεκτρονική μάθηση δεν λειτουργεί σε κενό, αλλά ενσωματώνει τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες που χαρακτηρίζουν τις κοινότητες προσφύγων.

Η ερμηνεία των ευρημάτων αναδεικνύει επίσης ότι οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των έξι μελετών δεν αποτελούν τυχαία απόκλιση, αλλά αντανakλούν τις ιδιαίτερες κοινωνικοπολιτισμικές και τεχνολογικές συνθήκες κάθε εκπαιδευτικού πλαισίου. Σε περιβάλλοντα όπου η τεχνολογική υποδομή είναι πιο ανεπτυγμένη και η πρόσβαση σε ψηφιακές συσκευές θεωρείται δεδομένη, η ηλεκτρονική μάθηση φαίνεται να λειτουργεί περισσότερο ως μέσο ενίσχυσης της συμμετοχής και της αίσθησης του ανήκειν. Αντίθετα, σε πλαίσια με περιορισμένους πόρους, η ίδια τεχνολογική πρακτική μετατρέπεται σε παράγοντα αποκλεισμού, καθώς οι μαθητές και οι μαθήτριες αδυνατούν να αξιοποιήσουν ισότιμα τις διαθέσιμες ψηφιακές δυνατότητες. Η διαφοροποίηση αυτή συνδέεται άμεσα με το θεωρητικό πλαίσιο της εκπαιδευτικής ένταξης, το οποίο υπογραμμίζει ότι η συμμετοχή δεν εξαρτάται μόνο από την ύπαρξη εργαλείων, αλλά και από το κατά πόσο το περιβάλλον μάθησης είναι σχεδιασμένο ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών και των μαθητριών. Επιπλέον, η ανάλυση δείχνει ότι οι παιδαγωγικές πρακτικές των εκπαιδευτικών διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο: όταν η ηλεκτρονική μάθηση ενσωματώνεται με τρόπο που λαμβάνει υπόψη τις γλωσσικές, πολιτισμικές και ψυχοκοινωνικές ανάγκες των παιδιών προσφυγικού υπόβαθρου, τότε η συμμετοχή ενισχύεται ουσιαστικά. Αντίθετα, όταν η χρήση της τεχνολογίας περιορίζεται στη λειτουργική αξιοποίηση των εργαλείων, χωρίς ουσιαστική παιδαγωγική ενσωμάτωση και προσαρμογή στο προφίλ των μαθητών/μαθητριών, η ηλεκτρονική μάθηση δεν καταφέρνει να λειτουργήσει ως μηχανισμός ένταξης.

Παράλληλα, η ανάλυση των μελετών επιβεβαιώνει ότι ο ψηφιακός γραμματισμός μαθητών/μαθητριών και των οικογενειών τους αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την ουσιαστική συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία. Η δυσκολία χρήσης βασικών εργαλείων, η περιορισμένη εξοικείωση με εκπαιδευτικές πλατφόρμες και η έλλειψη υποστήριξης στο σπίτι συνδέονται με μειωμένη εμπλοκή και αυξημένο κίνδυνο αποκλεισμού. Τα ευρήματα αυτά συνάδουν με θεωρητικές προσεγγίσεις που τονίζουν ότι η τεχνολογία δεν είναι ουδέτερη, αλλά ενσωματώνει κοινωνικές, υλικές και πολιτικές πραγματικότητες και απαιτεί συγκεκριμένες δεξιότητες, οι οποίες συχνά απουσιάζουν σε ευάλωτους πληθυσμούς (Selwyn, 2021; Warschauer, 2003).

Οι θέσεις αυτές ευθυγραμμίζονται με τη διεθνή συζήτηση γύρω από τον κοινωνικοτεχνικό χαρακτήρα της τεχνολογίας, σύμφωνα με την οποία τα ψηφιακά εργαλεία δεν λειτουργούν ανεξάρτητα από το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται και χρησιμοποιούνται. Ο Selwyn (2021) επισημαίνει ότι οι τεχνολογίες της εκπαίδευσης ενσωματώνουν αξίες, σχέσεις εξουσίας και υλικούς περιορισμούς που επηρεάζουν τις δυνατότητες συμμετοχής διαφορετικών ομάδων μαθητών και μαθητριών, ενώ ο Warschauer (2003) αναδεικνύει ότι το ψηφιακό χάσμα δεν αφορά μόνο την πρόσβαση, αλλά και τις δεξιότητες, την υποστήριξη και το κοινωνικό κεφάλαιο που απαιτούνται για την ουσιαστική αξιοποίηση των ψηφιακών περιβαλλόντων. Έτσι, η έλλειψη ψηφιακής επάρκειας στους μαθητές και στις μαθήτριες προσφυγικού υπόβαθρου δεν αποτελεί απλώς τεχνικό ζήτημα, αλλά αντανάκλαση ευρύτερων κοινωνικών ανισοτήτων που επηρεάζουν την εκπαιδευτική τους εμπλοκή.

Η ερμηνεία των παιδαγωγικών διαστάσεων δείχνει ότι οι ψηφιακές πρακτικές μπορούν να ενισχύσουν τη γλωσσική ανάπτυξη, τη συνεργασία και τη δημιουργικότητα, όταν σχεδιάζονται με τρόπο που λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες των μαθητών και των μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου. Ωστόσο, η απουσία φυσικής αλληλεπίδρασης, η δυσκολία εξατομίκευσης και η περιορισμένη δυνατότητα παρακολούθησης της προόδου περιορίζουν την αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας, επιβεβαιώνοντας ότι η ηλεκτρονική μάθηση δεν μπορεί να υποκαταστήσει πλήρως τη δια ζώσης υποστήριξη. Η εμπειρία των εκπαιδευτικών, όπως αποτυπώνεται στις μελέτες, αναδεικνύει την ανάγκη για συνεχή επιμόρφωση και για ανάπτυξη παιδαγωγικών στρατηγικών που ανταποκρίνονται στις γλωσσικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των μαθητών και των μαθητριών.

Τέλος, οι ψυχοκοινωνικές διαστάσεις των ευρημάτων υπογραμμίζουν ότι η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να λειτουργήσει ως παράγοντας σταθερότητας, ενδυνάμωσης και ενίσχυσης της αίσθησης του ανήκειν, ιδιαίτερα σε περιβάλλοντα αβεβαιότητας όπως οι προσφυγικοί καταυλισμοί. Ωστόσο, η απομόνωση, η μειωμένη επικοινωνία με τους εκπαιδευτικούς και η έλλειψη κοινωνικής αλληλεπίδρασης μπορούν να εντείνουν την ευαλωτότητα των μαθητών και των μαθητριών, επιβεβαιώνοντας ότι η ένταξη απαιτεί όχι μόνο τεχνολογικές λύσεις αλλά και συστηματική ψυχοκοινωνική υποστήριξη. Συνολικά, τα ευρήματα δείχνουν ότι η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην εκπαιδευτική και κοινωνική ένταξη των μαθητών και των μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου, μόνο όταν

εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο υποδομών, δεξιοτήτων και παιδαγωγικών πρακτικών που ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους.

Τα ευρήματα της παρούσας συστηματικής επισκόπησης ευθυγραμμίζονται με τις διεθνείς θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις που εξετάζουν τις ανισότητες στην ηλεκτρονική μάθηση και τις ιδιαίτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μαθητές και οι μαθήτριες προσφυγικού και μεταναστευτικού υπόβαθρου. Η διαπίστωση ότι η πρόσβαση σε τεχνολογικό εξοπλισμό και συνδεσιμότητα αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία επιβεβαιώνεται από τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), ο οποίος τονίζει ότι το ψηφιακό χάσμα δεν περιορίζεται στην κατοχή συσκευών, αλλά περιλαμβάνει ανισότητες σε υποδομές, δεξιότητες και οικονομική δυνατότητα, οδηγώντας σε διαφοροποιημένες ευκαιρίες μάθησης (OECD, 2021). Αντίστοιχα, η Οργάνωση Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό (ΟΥΝΕΣΚΟ) και η Ύπατη Αρμοστεία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία) επισημαίνουν ότι οι πρόσφυγες συχνά αποκλείονται από τις εθνικές στρατηγικές ψηφιακής εκπαίδευσης, γεγονός που εντείνει τις ανισότητες πρόσβασης και περιορίζει τη δυνατότητα ουσιαστικής ένταξής τους στα εκπαιδευτικά συστήματα των χωρών υποδοχής (UNESCO, 2020; UNHCR, 2022).

Επιπλέον, η πρόσφατη έκθεση της ΟΥΝΕΣΚΟ *Technology in Education: A Tool on Whose Terms?* (UNESCO, 2023) επισημαίνει ότι η τεχνολογία μπορεί να ενισχύσει ή να διευρύνει τις ανισότητες, ανάλογα με το επίπεδο θεσμικής υποστήριξης και τις κοινωνικές συνθήκες. Η ΟΥΝΕΣΚΟ τονίζει ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες προσφυγικού υπόβαθρου βρίσκονται συχνά σε μειονεκτική θέση, καθώς οι εθνικές ψηφιακές στρατηγικές δεν λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες τους, με αποτέλεσμα να περιορίζεται η ουσιαστική συμμετοχή τους στη μάθηση.

Η έμφαση που δίνουν οι μελέτες της επισκόπησης στον ψηφιακό γραμματισμό μαθητών/μαθητριών και οικογενειών συνδέεται άμεσα με τις θεωρητικές προσεγγίσεις που αναδεικνύουν τον κοινωνικοτεχνικό χαρακτήρα της τεχνολογίας. Ο Selwyn (2021) υποστηρίζει ότι η τεχνολογία δεν είναι ουδέτερη, αλλά ενσωματώνει κοινωνικές, υλικές και πολιτικές πραγματικότητες, γεγονός που καθιστά τις δεξιότητες και την υποστήριξη κρίσιμες για την ουσιαστική συμμετοχή. Παράλληλα, ο Warschauer (2003) αναδεικνύει ότι

η ουσιαστική αξιοποίηση των ψηφιακών εργαλείων απαιτεί όχι μόνο πρόσβαση, αλλά και κοινωνικό κεφάλαιο, γλωσσική επάρκεια και υποστηρικτικά περιβάλλοντα –στοιχεία που συχνά απουσιάζουν από τις κοινότητες προσφύγων. Οι θέσεις αυτές επιβεβαιώνονται από διεθνείς μελέτες που δείχνουν ότι οι ανισότητες στις ψηφιακές δεξιότητες αποτελούν δεύτερο επίπεδο του ψηφιακού χάσματος και επηρεάζουν καθοριστικά την εκπαιδευτική συμμετοχή (Hargittai, 2002).

Στο ίδιο πλαίσιο, το Διακλαδικό Δίκτυο για την Εκπαίδευση σε Καταστάσεις Έκτακτης Ανάγκης (Inter-agency Network for Education in Emergencies – INEE), μέσα από την παρουσίαση *Data Technologies and Education in Emergencies* (Buttweiler et al., 2022), αναδεικνύει ότι η χρήση ψηφιακών τεχνολογιών στην εκπαίδευση σε κρίσεις ενέχει «εξαιρέσεις» (exclusionary aspects) και «ζητήματα πρόσβασης» (access issues), τα οποία επηρεάζουν δυσανάλογα τους μαθητές και τις μαθήτριες που δεν διαθέτουν επαρκή ψηφιακή εμπειρία. Στην παρουσίαση υπογραμμίζεται ότι οι πρόσφυγες μαθητές και μαθήτριες χρειάζονται στοχευμένη υποστήριξη για την ανάπτυξη βασικών δεξιοτήτων πλοήγησης και χρήσης ψηφιακών εργαλείων, καθώς οι ελλείψεις σε αυτές τις δεξιότητες οδηγούν σε δευτερογενείς μορφές αποκλεισμού. Παράλληλα, τονίζεται η σημασία της προσαρμογής των τεχνολογικών λύσεων στο πολιτισμικό και μαθησιακό πλαίσιο των παιδιών και της χρήσης «οικείων τεχνολογιών» (familiar technologies), ώστε να διασφαλίζεται η ισότιμη συμμετοχή.

Πέρα από τις θεωρητικές προσεγγίσεις, η διεθνής βιβλιογραφία αναδεικνύει ότι οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μαθητές και οι μαθήτριες προσφυγικού υπόβαθρου στην ηλεκτρονική μάθηση διαφοροποιούνται σημαντικά ανάλογα με το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, τις πολιτικές ένταξης και το επίπεδο θεσμικής υποστήριξης κάθε χώρας. Μελέτες δείχνουν ότι οι πρόσφυγες μαθητές και μαθήτριες επωφελούνται περισσότερο από την ηλεκτρονική μάθηση όταν αυτή εντάσσεται σε ολοκληρωμένες στρατηγικές ένταξης που περιλαμβάνουν γλωσσική υποστήριξη, πρόσβαση σε κατάλληλο εξοπλισμό και συνεργασία με τις οικογένειες (Halkic & Arnold, 2019; Mendenhall et al., 2018). Αντίθετα, σε εκπαιδευτικά συστήματα όπου η ηλεκτρονική μάθηση εφαρμόζεται αποσπασματικά ή χωρίς επαρκείς πόρους, τα ψηφιακά περιβάλλοντα συχνά αναπαράγουν τις υπάρχουσες κοινωνικές και εκπαιδευτικές ανισότητες, οδηγώντας σε χαμηλότερα επίπεδα συμμετοχής και αυξημένο κίνδυνο αποκλεισμού. Οι διεθνείς αυτές διαπιστώσεις συνδέονται άμεσα με

τα ευρήματα της παρούσας επισκόπησης, τα οποία δείχνουν ότι η αποτελεσματικότητα της ηλεκτρονικής μάθησης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το κατά πόσο το εκπαιδευτικό σύστημα παρέχει συνεκτικές και στοχευμένες μορφές υποστήριξης στους μαθητές και στις μαθήτριες προσφυγικού υπόβαθρου.

Παράλληλα, η πρωτοβουλία «η Εκπαίδευση Δεν Μπορεί να Περιμένει» (Education Cannot Wait – ECW), στην έκθεση *Annual Results Report* (ECW, 2023), αναδεικνύει ότι τα προγράμματα ηλεκτρονικής μάθησης για παιδιά σε κρίσεις είναι πιο αποτελεσματικά όταν συνδυάζονται με ψυχοκοινωνική υποστήριξη και πρόσβαση σε ασφαλείς μαθησιακούς χώρους. Στην έκθεση της Ύπατης Αρμοστείας για την Εκπαίδευση των Προσφύγων (UNHCR, 2022), υπογραμμίζεται ότι η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να λειτουργήσει ουσιαστικά μόνο όταν εντάσσεται σε ολοκληρωμένα προγράμματα παιδαγωγικής και τεχνολογικής υποστήριξης, τα οποία συνδυάζουν κατάλληλο εξοπλισμό, επιμόρφωση εκπαιδευτικών και πρόσβαση σε ποιοτικό ψηφιακό περιεχόμενο. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, η πρωτοβουλία «ProFuturo», που εφαρμόστηκε σε σχολεία προσφύγων στη Ρουάντα, «παρείχε τεχνολογικό εξοπλισμό και εκπαίδευση σε περισσότερους από 300 εκπαιδευτικούς», επιτρέποντας σε χιλιάδες μαθητές και μαθήτριες να αξιοποιήσουν διαδραστικές μορφές μάθησης μέσω φορητών ψηφιακών συσκευών (τάμπλετ) και ψηφιακών εργαλείων. Η Ύπατη Αρμοστεία επισημαίνει ότι τέτοιου τύπου παρεμβάσεις ενισχύουν την πρόσβαση, τη συμμετοχή και την αίσθηση σύνδεσης των μαθητών και των μαθητριών με τον κόσμο, ιδίως σε περιβάλλοντα όπου η έλλειψη βιβλίων και υλικών αποτελεί σημαντικό εμπόδιο. Συνεπώς, η αποτελεσματικότητα της ηλεκτρονικής μάθησης δεν εξαρτάται μόνο από την τεχνολογία, αλλά από το κατά πόσο αυτή εντάσσεται σε συστηματικές, παιδαγωγικά τεκμηριωμένες και κοινωνικά υποστηρικτικές δομές.

Σε επίπεδο παιδαγωγικής πρακτικής, τα αποτελέσματα της επισκόπησης συνάδουν με τη διεθνή βιβλιογραφία που αναγνωρίζει τις δυνατότητες της ηλεκτρονικής μάθησης για ενίσχυση της γλωσσικής ανάπτυξης, της συνεργασίας και της δημιουργικότητας, υπό την προϋπόθεση ότι οι πρακτικές σχεδιάζονται με βάση τις ανάγκες των μαθητών και των μαθητριών πολυγλωσσικού και πολυπολιτισμικού υπόβαθρου. Η ΟΥΝΕΣΚΟ (2020) και ο ΟΟΣΑ (2021) επισημαίνουν ότι η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να υποστηρίξει την ένταξη όταν συνοδεύεται από κατάλληλες παιδαγωγικές στρατηγικές και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Ωστόσο, η διεθνής έρευνα αναδεικνύει και τους περιορισμούς της εξ

αποστάσεως μάθησης, όπως τη δυσκολία εξατομίκευσης, την απουσία άμεσης αλληλεπίδρασης και την περιορισμένη δυνατότητα παρακολούθησης της προόδου – στοιχεία που επιβεβαιώνονται και από τα ευρήματα της παρούσας επισκόπησης (Darling-Hammond et al., 2020).

Επιπλέον, η ανασκόπηση των Joynes & James (2018) για τις Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στην εκπαίδευση προσφύγων και εσωτερικά εκτοπισμένων αναδεικνύει ότι η πρόσβαση σε ψηφιακά εργαλεία δεν αρκεί από μόνη της για τη βελτίωση των μαθησιακών αποτελεσμάτων. Η αποτελεσματική αξιοποίηση των ΤΠΕ προϋποθέτει την παρουσία ενός μέντορα ή εκπαιδευτικού και κατάλληλη επιμόρφωση των διδασκόντων, ώστε να υποστηρίζεται η ενεργή εμπλοκή των μαθητών/μαθητριών (Joynes & James, 2018, σ. 1-2). Παράλληλα, τονίζεται ότι τα ψηφιακά μαθησιακά υλικά πρέπει να είναι παιδαγωγικά δομημένα, προσαρμοσμένα στο επίπεδο των μαθητών/μαθητριών και ευθυγραμμισμένα με το τοπικό αναλυτικό πρόγραμμα, καθώς η έλλειψη σχετικότητας και γλωσσικής προσαρμογής αποτελεί σημαντικό εμπόδιο για τους πρόσφυγες μαθητές και τις πρόσφυγες μαθήτριες. Τέλος, οι περιορισμένες ψηφιακές δεξιότητες και τα ζητήματα πρόσβασης μπορούν να οδηγήσουν σε δευτερογενείς μορφές αποκλεισμού, γεγονός που καθιστά αναγκαία τη χρήση οικείων τεχνολογιών και την παροχή στοχευμένης υποστήριξης (Joynes & James, 2018, σ. 1-3).

Επιπλέον, η Παγκόσμια Τράπεζα, στην έκθεση *Remote Learning During COVID-19: Lessons from Today, Principles for Tomorrow* (Muñoz-Najar et al., 2021), αναδεικνύει ότι η εξ αποστάσεως μάθηση κατά την περίοδο της πανδημίας παρουσίασε σημαντικούς περιορισμούς, καθώς τα μαθησιακά αποτελέσματα ήταν «γενικά χειρότερα» σε σύγκριση με τη διά ζώσης διδασκαλία πριν την κρίση (σ. 4). Η έκθεση επισημαίνει ότι η αποτελεσματικότητα της εξ αποστάσεως μάθησης εξαρτάται από τρεις αλληλένδετους παράγοντες: την επάρκεια και τεχνικοπαιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών, την καταλληλότητα και διαθεσιμότητα της τεχνολογίας, και την ενεργή εμπλοκή των μαθητών/μαθητριών (σ. 4-5). Ωστόσο, σε πολλές χώρες, οι μαθητές και οι μαθήτριες δυσκολεύτηκαν να συμμετάσχουν ουσιαστικά λόγω περιορισμένης πρόσβασης σε συσκευές, χαμηλής ψηφιακής παιδείας, ακατάλληλων συνθηκών στο σπίτι και ανεπαρκούς υποστήριξης από το οικογενειακό περιβάλλον, γεγονός που περιόρισε τόσο τη δυνατότητα εξατομίκευσης της διδασκαλίας όσο και την παρακολούθηση της προόδου τους (σ. 4-5). Η

έκθεση υπογραμμίζει ότι αυτό που πριν την πανδημία αποτελούσε «ψηφιακό χάσμα» για ορισμένες ομάδες έχει πλέον μετατραπεί σε «ψηφιακό ρήγμα» για πολλούς, με τις κοινωνικοοικονομικές ανισότητες να εντείνονται σημαντικά (σ. 5). Για τον λόγο αυτό, η Παγκόσμια Τράπεζα τονίζει την ανάγκη για ολοκληρωμένα συστήματα υποστήριξης που θα διασφαλίζουν ισότιμη πρόσβαση, ενίσχυση των εκπαιδευτικών και ενεργή συμμετοχή των οικογενειών, ώστε η εξ αποστάσεως μάθηση να μην αναπαράγει ή διευρύνει τις υφιστάμενες ανισότητες (σ. 4-6).

Τέλος, οι ψυχοκοινωνικές διαστάσεις που αναδεικνύονται στη σύνθεση των μελετών συνδέονται με διεθνείς αναφορές που τονίζουν ότι η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να λειτουργήσει ως παράγοντας σταθερότητας και ενδυνάμωσης σε συνθήκες κρίσης, αλλά ταυτόχρονα ενέχει τον κίνδυνο ενίσχυσης της απομόνωσης όταν δεν συνοδεύεται από επαρκή υποστήριξη. Η Έπατη Αρμοστεία (2022) υπογραμμίζει ότι οι πρόσφυγες αντιμετωπίζουν σημαντικά εμπόδια στην πρόσβαση σε ψηφιακές μαθησιακές ευκαιρίες, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης όπως η πανδημία, και ότι απαιτούνται στοχευμένες παρεμβάσεις για την ενίσχυση της ισότιμης συμμετοχής τους στη μάθηση. Συνολικά, η διεθνής βιβλιογραφία επιβεβαιώνει ότι η τεχνολογία μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην εκπαιδευτική και κοινωνική ένταξη των μαθητών και των μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου μόνο όταν εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο υποδομών, δεξιοτήτων, υποστήριξης και παιδαγωγικών πρακτικών που ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους.

5.2 Περιορισμοί της συστηματικής επισκόπησης

Η παρούσα συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση, παρά την αυστηρή τήρηση των προτύπων PRISMA 2020 και τη μεθοδική οργάνωση όλων των σταδίων αναζήτησης, επιλογής και σύνθεσης, παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την ερμηνεία των ευρημάτων. Οι περιορισμοί αυτοί απορρέουν τόσο από τα χαρακτηριστικά της διαθέσιμης βιβλιογραφίας όσο και από τις εγγενείς προκλήσεις που συνοδεύουν την έρευνα σε προσφυγικούς πληθυσμούς και σε περιβάλλοντα ηλεκτρονικής μάθησης.

Πρώτον, ο αριθμός των μελετών που πληρούσαν τα κριτήρια ένταξης ήταν ιδιαίτερα περιορισμένος. Από τις 198 αρχικές εγγραφές που εντοπίστηκαν κατά τη διαδικασία αναζήτησης, μόλις έξι μελέτες κρίθηκαν κατάλληλες για πλήρη ανάλυση. Το εύρημα αυτό δεν αποτελεί απλώς τεχνικό περιορισμό, αλλά αντανακλά ένα ευρύτερο ερευνητικό κενό: η διεθνής βιβλιογραφία που εξετάζει συστηματικά την εξ αποστάσεως ηλεκτρονική μάθηση σε πρόσφυγες μαθητές και μαθήτριες πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης παραμένει περιορισμένη, αποσπασματική και συχνά ενταγμένη σε ευρύτερες θεματικές (π.χ. ευρύτερη ψηφιακή εκπαίδευση, μεταναστευτικοί πληθυσμοί, δευτεροβάθμια εκπαίδευση). Η μικρή αυτή βάση δεδομένων μειώνει τη δυνατότητα γενίκευσης των συμπερασμάτων και περιορίζει την εξωτερική εγκυρότητα της σύνθεσης.

Δεύτερον, οι μελέτες που συμπεριλήφθηκαν παρουσιάζουν σημαντική ετερογένεια ως προς το μεθοδολογικό τους σχεδιασμό, τα εργαλεία συλλογής δεδομένων, το είδος των ψηφιακών παρεμβάσεων και τα θεωρητικά τους πλαίσια. Η ποικιλία αυτή εκτείνεται από ποιοτικές μελέτες περίπτωσης σε προσφυγικούς καταυλισμούς έως μικτές μεθόδους σε αστικά σχολικά περιβάλλοντα, ενώ οι τεχνολογικές λύσεις κυμαίνονται από βασικές μορφές σύγχρονης και ασύγχρονης διδασκαλίας έως πιο εξειδικευμένες εφαρμογές κινητής μάθησης. Η ετερογένεια αυτή δυσχεραίνει την άμεση συγκρισιμότητα των ευρημάτων και περιορίζει τη δυνατότητα εξαγωγής ενιαίων συμπερασμάτων σχετικά με την αποτελεσματικότητα της ηλεκτρονικής μάθησης.

Τρίτον, αρκετές από τις μελέτες διεξήχθησαν σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης, όπως η πανδημία COVID-19 ή η λειτουργία σχολείων σε προσφυγικούς καταυλισμούς με σοβαρές ελλείψεις σε υποδομές. Οι συνθήκες αυτές επηρεάζουν καθοριστικά τόσο την πρόσβαση των μαθητών και των μαθητριών σε τεχνολογικό εξοπλισμό και συνδεσιμότητα όσο και τη δυνατότητα των εκπαιδευτικών να εφαρμόσουν συστηματικές παιδαγωγικές πρακτικές. Ως εκ τούτου, τα ευρήματα συχνά αποτυπώνουν περιστασιακές ή αποσπασματικές πρακτικές, οι οποίες δεν μπορούν να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικές μιας σταθερής, οργανωμένης και μακροπρόθεσμης εφαρμογής της ηλεκτρονικής μάθησης.

Τέταρτον, σε αρκετές περιπτώσεις οι μελέτες βασίζονται σε μικρά δείγματα, περιορισμένης γεωγραφικής εμβέλειας, ή σε δεδομένα που συλλέχθηκαν σε σύντομο χρονικό διάστημα. Η απουσία μακροχρόνιας παρακολούθησης των μαθητών και των μαθητριών περιορίζει την

κατανόηση των διαρκών επιδράσεων της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική ένταξη, ενώ η χρήση δεδομένων που βασίζονται σε αυτοαναφορές των συμμετεχόντων ενδέχεται να επηρεάζει την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων. Επιπλέον, η έρευνα σε προσφυγικούς πληθυσμούς συχνά αντιμετωπίζει πρακτικά και ηθικά εμπόδια, τα οποία περιορίζουν την πρόσβαση των ερευνητών και τη δυνατότητα συλλογής πλούσιων και αντιπροσωπευτικών δεδομένων.

Πέμπτον, η αναζήτηση περιορίστηκε σε δημοσιεύσεις στην αγγλική γλώσσα και σε συγκεκριμένες βάσεις δεδομένων, γεγονός που ενδέχεται να έχει οδηγήσει στον αποκλεισμό σχετικών μελετών δημοσιευμένων σε άλλες γλώσσες ή σε γκρίζα βιβλιογραφία, όπως εκθέσεις διεθνών οργανισμών, μη κυβερνητικών οργανώσεων ή τοπικών φορέων που δραστηριοποιούνται σε προσφυγικά περιβάλλοντα. Παρά την προσπάθεια συστηματικής κάλυψης του πεδίου, η πιθανότητα δημοσιευτικής μεροληψίας δεν μπορεί να αποκλειστεί. Επιπλέον, επιχειρήθηκε αναζήτηση στη βάση δεδομένων Web of Science, η οποία δεν κατέστη εφικτή λόγω έλλειψης πρόσβασης στο πλήρες περιεχόμενο της πλατφόρμας. Η αδυναμία αυτή καταγράφεται για λόγους μεθοδολογικής διαφάνειας, καθώς η μη δυνατότητα αξιοποίησης της συγκεκριμένης βάσης αποτελεί αναγνωρισμένο περιορισμό της επισκόπησης. Ως αποτέλεσμα, είναι πιθανό να έχουν αποκλειστεί σχετικές δημοσιεύσεις που είναι καταχωρισμένες αποκλειστικά στο Web of Science, γεγονός που ενδέχεται να επηρεάζει την πληρότητα της αναζήτησης και να ενισχύει τον κίνδυνο δημοσιευτικής μεροληψίας.

Τέλος, η ίδια η φύση της ηλεκτρονικής μάθησης ως ταχέως εξελισσόμενου πεδίου δημιουργεί έναν ακόμη περιορισμό. Οι τεχνολογίες, οι πλατφόρμες και οι παιδαγωγικές προσεγγίσεις μεταβάλλονται με ταχύτητα, με αποτέλεσμα ορισμένες από τις μελέτες να αποτυπώνουν πρακτικές που ήδη θεωρούνται ξεπερασμένες ή μη αντιπροσωπευτικές των σύγχρονων δυνατοτήτων. Η συνεχής εξέλιξη του πεδίου υποδηλώνει την ανάγκη για επικαιροποιημένες και διαρκείς ερευνητικές προσπάθειες, ώστε να αποτυπώνεται με ακρίβεια ο ρόλος της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική ένταξη.

Παρά τους παραπάνω περιορισμούς, η παρούσα συστηματική επισκόπηση προσφέρει μια συνεκτική και τεκμηριωμένη εικόνα των βασικών παραγόντων που επηρεάζουν τη συμμετοχή των προσφύγων μαθητών και των μαθητριών στην ηλεκτρονική μάθηση,

αναδεικνύοντας κρίσιμες διαστάσεις που απαιτούν περαιτέρω διερεύνηση. Η αναγνώριση των περιορισμών αυτών αποτελεί ουσιαστικό βήμα για τον σχεδιασμό μελλοντικών ερευνών που θα ενισχύσουν την εγκυρότητα, τη διαφάνεια και τη χρησιμότητα των επιστημονικών συμπερασμάτων στο πεδίο της εκπαιδευτικής ένταξης.

6. Συμπεράσματα

Το παρόν κεφάλαιο συνοψίζει τα βασικά ευρήματα της συστηματικής βιβλιογραφικής επισκόπησης και αποτιμά τη συμβολή της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική ένταξη προσφύγων μαθητών/μαθητριών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η σύνθεση των έξι επιλεγμένων μελετών ανέδειξε κρίσιμες διαστάσεις του φαινομένου, επιτρέποντας την κατανόηση των παραγόντων που ενισχύουν ή περιορίζουν τη συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών σε ψηφιακά περιβάλλοντα μάθησης, καθώς και των τρόπων με τους οποίους οι ψηφιακές τεχνολογίες μπορούν να λειτουργήσουν ως μηχανισμοί υποστήριξης της ένταξης. Τα συμπεράσματα που ακολουθούν οργανώνονται με τρόπο που απαντά ρητά στα ερευνητικά ερωτήματα και αναδεικνύει τη συμβολή της εργασίας στο ευρύτερο επιστημονικό πεδίο.

6.1 Απάντηση στα ερευνητικά ερωτήματα

Ερευνητικό Ερώτημα 1

Ποιοι παράγοντες αναδεικνύονται ως διευκολυντικοί ή ανασταλτικοί για τη συμμετοχή προσφύγων μαθητών/μαθητριών σε προγράμματα εξ αποστάσεως ηλεκτρονικής μάθησης;

Η επισκόπηση ανέδειξε ένα σύνολο παραγόντων που επηρεάζουν τη συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών σε ψηφιακά περιβάλλοντα μάθησης. Οι διευκολυντικοί παράγοντες περιλαμβάνουν την ύπαρξη κατάλληλου τεχνολογικού εξοπλισμού, την παροχή σταθερής σύνδεσης στο διαδίκτυο, την υποστήριξη από εκπαιδευτικούς και οικογένεια, καθώς και την προσαρμογή του εκπαιδευτικού υλικού στις γλωσσικές και πολιτισμικές

ανάγκες των μαθητών και των μαθητριών. Επιπλέον, η χρήση πολυτροπικών πόρων και η δυνατότητα εξατομίκευσης της μάθησης ενισχύουν τη συμμετοχή και την κατανόηση.

Αντίθετα, οι ανασταλτικοί παράγοντες σχετίζονται κυρίως με τον ψηφιακό αποκλεισμό, την έλλειψη εξοπλισμού, τις ασταθείς συνθήκες διαβίωσης, τις περιορισμένες ψηφιακές δεξιότητες και τις γλωσσικές δυσκολίες. Η απουσία συστηματικής παιδαγωγικής υποστήριξης, η έλλειψη κατάλληλων εκπαιδευτικών πόρων και η ανεπαρκής επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα ηλεκτρονικής μάθησης αποτελούν επίσης σημαντικά εμπόδια. Οι παράγοντες αυτοί επηρεάζουν άμεσα τη δυνατότητα των μαθητών και των μαθητριών να συμμετέχουν ουσιαστικά στη μαθησιακή διαδικασία και να αξιοποιήσουν τις δυνατότητες της ηλεκτρονικής μάθησης.

Ερευνητικό Ερώτημα 2

Πώς περιγράφεται η εμπειρία των μαθητών/μαθητριών από τη συμμετοχή τους σε περιβάλλοντα εξ αποστάσεως ηλεκτρονικής μάθησης και ποιες ανάγκες ή δυσκολίες αναδεικνύονται;

Οι μελέτες καταγράφουν μια εμπειρία που χαρακτηρίζεται από ποικιλία συναισθημάτων και αντιδράσεων. Από τη μία πλευρά, οι μαθητές και οι μαθήτριες εκτιμούν την ευελιξία, την ασφάλεια και τη δυνατότητα πρόσβασης σε ποικιλία μαθησιακών πόρων. Η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να ενισχύσει την αυτονομία, να προσφέρει ευκαιρίες εξατομικευμένης μάθησης και να δημιουργήσει συνθήκες που ενισχύουν την αυτοπεποίθηση και την αίσθηση του ανήκειν.

Από την άλλη πλευρά, οι μαθητές και οι μαθήτριες αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες, όπως η απομόνωση, η έλλειψη άμεσης αλληλεπίδρασης με εκπαιδευτικούς και συμμαθητές/συμμαθήτριες, οι γλωσσικές προκλήσεις και η ανάγκη για συνεχή υποστήριξη. Οι ψυχοκοινωνικές ανάγκες των μαθητών και των μαθητριών, όπως η ανάγκη για σταθερότητα, ενθάρρυνση και συναισθηματική υποστήριξη, αναδεικνύονται ως κρίσιμες για την επιτυχή συμμετοχή τους στην εξ αποστάσεως μάθηση. Η εμπειρία των μαθητών και των μαθητριών επηρεάζεται επίσης από το οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει είτε υποστηρικτικά είτε περιοριστικά.

Ερευνητικό Ερώτημα 3

Πώς συμβάλλει η εξ αποστάσεως ηλεκτρονική μάθηση στην εκπαιδευτική ένταξη των προσφύγων μαθητών/μαθητριών;

Η συμβολή της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική ένταξη είναι πολυδιάστατη. Οι ψηφιακές τεχνολογίες μπορούν να λειτουργήσουν ως μέσα άρσης εμποδίων, ενισχύοντας την πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση, τη συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία και την ανάπτυξη δεξιοτήτων. Η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να υποστηρίξει την κοινωνική και συναισθηματική ένταξη, προσφέροντας ασφαλή περιβάλλοντα μάθησης και ευκαιρίες αλληλεπίδρασης.

Ωστόσο, η συμβολή αυτή δεν είναι αυτόματη. Απαιτείται συστηματικός παιδαγωγικός σχεδιασμός, θεσμική υποστήριξη και αντιμετώπιση των ανισοτήτων που επηρεάζουν την πρόσβαση και τη συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών. Η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να αποτελέσει ισχυρό εργαλείο ένταξης μόνο όταν εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο εκπαιδευτικής πολιτικής που λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των παιδιών προσφυγικού υπόβαθρου.

6.2 Συνοπτική αποτίμηση των βασικών ευρημάτων

Η επισκόπηση ανέδειξε ότι η ηλεκτρονική μάθηση διαθέτει σημαντικές δυνατότητες για την υποστήριξη της εκπαιδευτικής ένταξης προσφύγων μαθητών/μαθητριών, ιδιαίτερα σε περιβάλλοντα όπου η πρόσβαση σε φυσικές σχολικές δομές είναι περιορισμένη ή ασυνεχής. Οι ψηφιακές πλατφόρμες προσφέρουν ευελιξία, δυνατότητα εξατομίκευσης και πρόσβαση σε πολυτροπικό υλικό, στοιχεία που μπορούν να ενισχύσουν τη μαθησιακή εμπειρία και να υποστηρίξουν την ανάπτυξη δεξιοτήτων. Παράλληλα, η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να λειτουργήσει ως ασφαλές περιβάλλον για μαθητές και μαθήτριες που έχουν βιώσει τραυματικές εμπειρίες ή βρίσκονται σε συνθήκες αβεβαιότητας, προσφέροντας σταθερότητα και συνέπεια στη μαθησιακή διαδικασία.

Ωστόσο, τα ευρήματα καταδεικνύουν ότι η αποτελεσματικότητα της ηλεκτρονικής μάθησης δεν είναι δεδομένη. Η πρόσβαση σε τεχνολογικό εξοπλισμό, η σταθερότητα της σύνδεσης

στο διαδίκτυο, η ψηφιακή επάρκεια μαθητών/μαθητριών και οικογενειών, καθώς και η παιδαγωγική καταλληλότητα των ψηφιακών περιβαλλόντων αποτελούν κρίσιμες προϋποθέσεις για την ουσιαστική συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών. Επιπλέον, οι γλωσσικές και πολιτισμικές προκλήσεις, οι ψυχοκοινωνικές ανάγκες και οι συνθήκες διαβίωσης των προσφύγων μαθητών/μαθητριών επηρεάζουν σημαντικά την εμπειρία τους από την εξ αποστάσεως μάθηση.

Συνολικά, η επισκόπηση αναδεικνύει ότι η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να συμβάλει στην εκπαιδευτική ένταξη, αλλά η συμβολή αυτή εξαρτάται από την ύπαρξη κατάλληλων υποδομών, την παιδαγωγική υποστήριξη και την προσαρμογή των ψηφιακών περιβαλλόντων στις ανάγκες των μαθητών και των μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου. Επιπλέον, η αποτελεσματικότητα των ψηφιακών παρεμβάσεων προϋποθέτει τη συστηματική ενσωμάτωση γλωσσικής και πολιτισμικής διαφοροποίησης, καθώς και την παροχή σταθερής ψυχοκοινωνικής υποστήριξης που να ανταποκρίνεται στις ιδιαίτερες εμπειρίες των μαθητών και των μαθητριών. Τα ευρήματα υπογραμμίζουν επίσης ότι η ηλεκτρονική μάθηση αποδίδει καλύτερα όταν εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο συμπεριληπτικών πολιτικών και όταν συνοδεύεται από επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε ζητήματα ψηφιακής παιδαγωγικής και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Η συνολική αποτίμηση των ευρημάτων αναδεικνύει επίσης ότι η ηλεκτρονική μάθηση δεν μπορεί να εξεταστεί αποκομμένα από το ευρύτερο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο υλοποιείται. Η πρόσβαση στην τεχνολογία, η γλωσσική επάρκεια, η οικογενειακή υποστήριξη και οι συνθήκες διαβίωσης των μαθητών και των μαθητριών δεν αποτελούν απλώς εξωτερικούς παράγοντες, αλλά διαμορφώνουν ενεργά τη μαθησιακή τους εμπειρία και καθορίζουν τον βαθμό στον οποίο μπορούν να αξιοποιήσουν τις ψηφιακές ευκαιρίες. Η παρούσα επισκόπηση δείχνει ότι η ηλεκτρονική μάθηση λειτουργεί αποτελεσματικά μόνο όταν εντάσσεται σε ένα πλαίσιο που αναγνωρίζει την πολυπλοκότητα της προσφυγικής εμπειρίας και αντιμετωπίζει τις πολλαπλές μορφές ανισότητας που τη συνοδεύουν. Η τεχνολογία μπορεί να ενισχύσει τη συμμετοχή και την ένταξη, αλλά δεν μπορεί να υποκαταστήσει την ανάγκη για σταθερές δομές υποστήριξης, για παιδαγωγικές προσεγγίσεις που λαμβάνουν υπόψη τη γλωσσική και πολιτισμική ετερότητα, και για πολιτικές που διασφαλίζουν ισότιμη πρόσβαση σε όλους τους μαθητές και όλες τις μαθήτριες. Η συμβολή της ηλεκτρονικής μάθησης στην ένταξη επομένως δεν είναι

γραμμική ούτε αυτόματη· εξαρτάται από το κατά πόσο οι ψηφιακές παρεμβάσεις σχεδιάζονται με τρόπο που να ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες των μαθητών και των μαθητριών και να ενισχύει τη φωνή, τη συμμετοχή και την αυτονομία τους. Η παρούσα εργασία αναδεικνύει ότι η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να αποτελέσει μοχλό εκπαιδευτικής δικαιοσύνης, υπό την προϋπόθεση ότι εντάσσεται σε ένα συνεκτικό οικοσύστημα υποστήριξης που συνδυάζει τεχνολογικές λύσεις, παιδαγωγική ευαισθησία και κοινωνική μέριμνα.

Συνολικά, η ηλεκτρονική μάθηση αποτελεί μια σημαντική αλλά όχι επαρκή από μόνη της στρατηγική για την εκπαιδευτική ένταξη των προσφύγων μαθητών και μαθητριών. Η αποτελεσματικότητά της εξαρτάται από τη διαθεσιμότητα υποδομών, την παιδαγωγική ποιότητα των ψηφιακών περιβαλλόντων, την υποστήριξη των εκπαιδευτικών και την αντιμετώπιση των κοινωνικών και γλωσσικών ανισοτήτων. Η παρούσα εργασία καταδεικνύει ότι η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να λειτουργήσει ως καταλύτης ένταξης, υπό την προϋπόθεση ότι εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο εκπαιδευτικής πολιτικής που λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των παιδιών προσφυγικού υπόβαθρου. Η συνέχιση της έρευνας στο πεδίο αυτό είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη αποτελεσματικών, δίκαιων και συμπεριληπτικών εκπαιδευτικών πρακτικών.

Πέρα από τα άμεσα συμπεράσματα, η παρούσα εργασία αναδεικνύει την ανάγκη για έναν νέο τρόπο κατανόησης της ηλεκτρονικής μάθησης σε προσφυγικά και μεταναστευτικά περιβάλλοντα. Η τεχνολογία δεν αποτελεί απλώς εργαλείο μετάδοσης γνώσης, αλλά έναν χώρο όπου διασταυρώνονται ζητήματα ισότητας, πρόσβασης, γλωσσικής δικαιοσύνης και κοινωνικής ένταξης. Η ανάπτυξη συμπεριληπτικών ψηφιακών μαθησιακών περιβαλλόντων απαιτεί πολιτικές που θα αντιμετωπίζουν τις ανισότητες σε επίπεδο υποδομών, θα ενισχύουν την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και θα προωθούν την παραγωγή πολυγλωσσικού και πολιτισμικά κατάλληλου υλικού. Παράλληλα, απαιτείται η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ σχολείων, κοινοτήτων, οικογενειών και φορέων υποστήριξης, ώστε η ηλεκτρονική μάθηση να εντάσσεται σε ένα ευρύτερο οικοσύστημα φροντίδας και συμμετοχής. Η τεχνολογική καινοτομία από μόνη της δεν αρκεί· χρειάζεται να συνοδεύεται από ένα όραμα εκπαιδευτικής δικαιοσύνης που θα διασφαλίζει ότι κανένα παιδί δεν αποκλείεται λόγω γλώσσας, καταγωγής ή κοινωνικοοικονομικών συνθηκών. Η παρούσα συστηματική επισκόπηση υπογραμμίζει ότι η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να αποτελέσει

θεμέλιο για ένα πιο δίκαιο και συμπεριληπτικό σχολείο, εφόσον σχεδιαστεί με τρόπο που να αναγνωρίζει και να τιμά την πολυπλοκότητα των μαθητών και των μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου. Η συνέχιση της έρευνας και η ανάπτυξη στοχευμένων παρεμβάσεων αποτελούν κρίσιμα βήματα για τη διαμόρφωση ενός εκπαιδευτικού συστήματος που θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες όλων των μαθητών/μαθητριών και θα προωθεί την κοινωνική συνοχή.

6.3 Συμβολή της εργασίας

Η παρούσα συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση συμβάλλει στη διεθνή βιβλιογραφία με τέσσερις βασικούς τρόπους, καλύπτοντας σημαντικά κενά και προσφέροντας ένα συνεκτικό πλαίσιο κατανόησης για την ηλεκτρονική μάθηση στην προσφυγική εκπαίδευση. Πρώτον, εστιάζει αποκλειστικά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ένα πεδίο που δεν έχει τύχει συστηματικής ερευνητικής διερεύνησης, καθώς η πλειονότητα των σχετικών μελετών επικεντρώνεται σε μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες. Με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύονται οι ιδιαίτερες αναπτυξιακές, γλωσσικές και ψυχοκοινωνικές ανάγκες των μικρότερων μαθητών/μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου, οι οποίες συχνά παραβλέπονται στη διεθνή βιβλιογραφία. Η ανάδειξη αυτών των ιδιαιτεροτήτων συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας πιο στοχευμένης και παιδαγωγικά ευαίσθητης προσέγγισης για την ψηφιακή εκπαίδευση των παιδιών αυτής της ηλικίας.

Δεύτερον, η επισκόπηση συνθέτει ευρήματα από διαφορετικά εκπαιδευτικά και κοινωνικά πλαίσια, προσφέροντας μια πολυεπίπεδη και συγκριτική κατανόηση του φαινομένου. Η ανάλυση περιλαμβάνει τόσο περιβάλλοντα χαμηλών πόρων, όπως οι καταυλισμοί Rohingya και Kakuma, όσο και ευρωπαϊκά πλαίσια, όπως η ελληνική πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η διασταύρωση αυτών των περιπτώσεων επιτρέπει την ανάδειξη κοινών μοτίβων, όπως η σημασία της πρόσβασης και της ψηφιακής επάρκειας, αλλά και των ιδιαίτερων παραγόντων που διαμορφώνουν την εμπειρία των μαθητών και των μαθητριών σε κάθε πλαίσιο. Η συγκριτική αυτή διάσταση ενισχύει τη θεωρητική εμβάθυνση γύρω από την έννοια της ψηφιακής ένταξης και αναδεικνύει τη σημασία της προσαρμογής των ψηφιακών παρεμβάσεων στις κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες κάθε περιβάλλοντος.

Τρίτον, η επισκόπηση αναδεικνύει σημαντικά κενά στη διεθνή έρευνα και διατυπώνει κατευθύνσεις για μελλοντικές μελέτες. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανάγκη για μακροχρόνιες έρευνες που θα εξετάζουν την επίδραση της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαιδευτική πορεία των μαθητών και των μαθητριών, καθώς και για την ανάπτυξη εργαλείων αξιολόγησης που θα αποτυπώνουν όχι μόνο μαθησιακά αποτελέσματα αλλά και δείκτες κοινωνικής, συναισθηματικής και γλωσσικής ένταξης. Επιπλέον, αναδεικνύεται η ανάγκη για έρευνες που θα ενσωματώνουν συστηματικά τις φωνές των ίδιων των μαθητών/μαθητριών και των οικογενειών τους, ώστε να αποτυπώνονται οι πραγματικές εμπειρίες, ανάγκες και προσδοκίες τους από τα ψηφιακά περιβάλλοντα μάθησης.

Τέταρτον, προσφέρει ουσιαστική συμβολή και σε μεθοδολογικό επίπεδο, εφαρμόζοντας με συνέπεια το πρωτόκολλο PRISMA 2020 σε ένα πεδίο όπου οι συστηματικές επισκοπήσεις παραμένουν περιορισμένες. Η λεπτομερής τεκμηρίωση της διαδικασίας αναζήτησης, επιλογής και αξιολόγησης των μελετών ενισχύει τη διαφάνεια και την αναπαραγωγιμότητα της έρευνας, ενώ η χρήση του Εργαλείου Αξιολόγησης Μικτών Μεθόδων (Mixed Methods Appraisal Tool–MMAT) αναδεικνύει τη σημασία της μεθοδολογικής αυστηρότητας σε ένα ετερογενές ερευνητικό πεδίο. Με αυτόν τον τρόπο, η παρούσα επισκόπηση συμβάλλει όχι μόνο στη σύνθεση των ευρημάτων αλλά και στη βελτίωση των ερευνητικών πρακτικών, προσφέροντας ένα πρότυπο για μελλοντικές συστηματικές επισκοπήσεις στον χώρο της προσφυγικής εκπαίδευσης και της ηλεκτρονικής μάθησης.

Συνολικά, η συμβολή της παρούσας επισκόπησης εκτείνεται πέρα από την απλή περιγραφή του φαινομένου. Προσφέρει ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο κατανόησης και ανάλυσης, το οποίο φωτίζει τις πολλαπλές διαστάσεις της ηλεκτρονικής μάθησης στην προσφυγική εκπαίδευση και αναδεικνύει τις προϋποθέσεις για την αποτελεσματική εφαρμογή της. Παράλληλα, η μεθοδολογική τεκμηρίωση που παρέχει μπορεί να αξιοποιηθεί ως σημείο αναφοράς για μελλοντικές ερευνητικές προσπάθειες, ενισχύοντας τη διαφάνεια και την ποιότητα των συστηματικών επισκοπήσεων στον συγκεκριμένο τομέα. Το πλαίσιο αυτό είναι χρήσιμο όχι μόνο για ερευνητές, αλλά και για εκπαιδευτικούς και φορείς χάραξης πολιτικής που επιδιώκουν να σχεδιάσουν πιο συμπεριληπτικές και τεκμηριωμένες ψηφιακές παρεμβάσεις.

6.4 Επιπτώσεις για την εκπαιδευτική πρακτική

Με βάση τα ευρήματα της συστηματικής επισκόπησης, προκύπτουν σημαντικές επιπτώσεις για την εκπαιδευτική πρακτική. Αναδεικνύεται ότι η αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών στην εκπαίδευση παιδιών με μεταναστευτικό ή προσφυγικό υπόβαθρο αποτελεί μια σύνθετη διαδικασία που υπερβαίνει την απλή παροχή συσκευών ή ψηφιακών εργαλείων. Η τεχνολογία μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός ενδυνάμωσης και ένταξης μόνο όταν εντάσσεται σε παιδαγωγικά τεκμηριωμένες πρακτικές, συνοδεύεται από κατάλληλη υποστήριξη και λαμβάνει υπόψη τις κοινωνικές, γλωσσικές και ψυχοσυναισθηματικές ανάγκες των μαθητών και των μαθητριών. Οι μελέτες συγκλίνουν στο ότι η τεχνολογία δεν αποτελεί αυτόνομη λύση, αλλά μέρος ενός ευρύτερου οικοσυστήματος μάθησης που απαιτεί συντονισμένες παρεμβάσεις σε επίπεδο πρακτικής, πολιτικής και έρευνας.

Σε επίπεδο εκπαιδευτικής πρακτικής, τα αποτελέσματα υπογραμμίζουν την ανάγκη ενίσχυσης των ψηφιακών και παιδαγωγικών δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών. Στο πλαίσιο του Kakuma, οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν κυρίως τα κινητά ψηφιακά μέσα για πρόσβαση σε υλικό, σημειώσεις και βίντεο, αλλά λιγότερο για διαδραστικές ή μαθητοκεντρικές δραστηριότητες (Areba et al., 2025). Η περιορισμένη αξιοποίηση των δυνατοτήτων των ψηφιακών εργαλείων συνδέεται με ελλείψεις σε επιμόρφωση, υποστήριξη και κατάλληλο περιεχόμενο. Αντίστοιχα, η μελέτη των Gkougkoura et al. (2022) για την έκτακτη εξ αποστάσεως διδασκαλία σε πολυγλωσσικό περιβάλλον έδειξε ότι η ενεργή συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών εξαρτάται από τη διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων, την προσαρμογή στις γλωσσικές ανάγκες και τη χρήση πολυτροπικού υλικού. Επιπλέον, επιβεβαιώνεται ότι η γλωσσική δυσκολία, η έλλειψη οικογενειακής υποστήριξης και η περιορισμένη εξοικείωση με τις ψηφιακές πλατφόρμες αποτελούν σημαντικά εμπόδια για τους μαθητές και τις μαθήτριες με προσφυγικό υπόβαθρο, καθιστώντας αναγκαία την παροχή εξατομικευμένης καθοδήγησης και υποστηρικτικών δομών (Gkaintartzi, 2021). Συνολικά, τα ευρήματα δείχνουν ότι η τεχνολογία μπορεί να ενισχύσει τη μάθηση μόνο όταν ενσωματώνεται σε παιδαγωγικά συνεκτικά πλαίσια που δίνουν προτεραιότητα στη γλωσσική ενδυνάμωση, τη διαδραστικότητα και τη συναισθηματική ασφάλεια.

Η σύνθεση των ευρημάτων αναδεικνύει ότι η αξιοποίηση της τεχνολογίας στην εκπαίδευση προσφυγικών και μεταναστευτικών πληθυσμών απαιτεί μια πολυεπίπεδη προσέγγιση που συνδυάζει παιδαγωγικές, κοινωνικές και τεχνολογικές παραμέτρους. Η ανάγκη αυτή προκύπτει από το γεγονός ότι οι ψηφιακές παρεμβάσεις δεν λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο σε όλα τα περιβάλλοντα, αλλά επηρεάζονται από παράγοντες όπως η γλωσσική επάρκεια, η πρόσβαση σε υποδομές, η οικογενειακή υποστήριξη και η ετοιμότητα των εκπαιδευτικών να ενσωματώσουν νέες πρακτικές. Τα ευρήματα των μελετών δείχνουν ότι η τεχνολογία μπορεί να ενισχύσει τη συμμετοχή και τη μάθηση μόνο όταν εντάσσεται σε ένα πλαίσιο που αναγνωρίζει τις πολλαπλές διαστάσεις της προσφυγικής εμπειρίας και αντιμετωπίζει τις ανισότητες που τη διαπερνούν. Συνεπώς, οι επιπτώσεις για την πρακτική, την πολιτική και τη μελλοντική έρευνα δεν περιορίζονται στην τεχνική διάσταση της ηλεκτρονικής μάθησης, αλλά αφορούν την ανάγκη για συστημικές, παιδαγωγικά τεκμηριωμένες και κοινωνικά ευαίσθητες παρεμβάσεις.

Συνολικά, τα αποτελέσματα των έξι τελικών μελετών καταδεικνύουν ότι η τεχνολογία μπορεί να αποτελέσει ισχυρό εργαλείο για την προώθηση της ισότιμης και ποιοτικής εκπαίδευσης, μόνο όμως όταν εντάσσεται σε ένα πλαίσιο που αναγνωρίζει την πολυπλοκότητα της προσφυγικής και μεταναστευτικής εμπειρίας. Η πρακτική, η πολιτική και η έρευνα οφείλουν να κινηθούν προς μια κατεύθυνση που συνδυάζει την τεχνολογική καινοτομία με την παιδαγωγική ευαισθησία, τη γλωσσική δικαιοσύνη και την κοινωνική υποστήριξη, ώστε η ηλεκτρονική μάθηση να λειτουργήσει ως μοχλός ένταξης και όχι ως παράγοντας διεύρυνσης των ανισοτήτων. Η παρούσα συστηματική επισκόπηση συμβάλλει στην κατανόηση των προϋποθέσεων υπό τις οποίες η τεχνολογία μπορεί να λειτουργήσει ως παράγοντας εκπαιδευτικής δικαιοσύνης για μαθητές και μαθήτριες με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Τα συμπεράσματα αυτά μπορούν να αξιοποιηθούν ως βάση για τον σχεδιασμό πιο συνεκτικών, βιώσιμων και κοινωνικά δίκαιων ψηφιακών παρεμβάσεων στο μέλλον.

6.5 Επιπτώσεις για την εκπαιδευτική πολιτική

Τα ευρήματα της παρούσας συστηματικής επισκόπησης αναδεικνύουν την ανάγκη για στοχευμένες παρεμβάσεις που θα ενισχύσουν την αποτελεσματική αξιοποίηση της ηλεκτρονικής μάθησης στην εκπαίδευση προσφύγων μαθητών/μαθητριών. Πρωταρχικής σημασίας είναι η ενίσχυση των ψηφιακών υποδομών και η διασφάλιση της πρόσβασης σε κατάλληλο τεχνολογικό εξοπλισμό, καθώς η έλλειψη συσκευών και σταθερής σύνδεσης στο διαδίκτυο αποτελεί βασικό εμπόδιο για τη συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών. Εξίσου σημαντική είναι η συστηματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών τόσο σε ζητήματα ψηφιακής παιδαγωγικής όσο και σε διαπολιτισμικές προσεγγίσεις, ώστε να μπορούν να υποστηρίξουν αποτελεσματικά μαθητές και μαθήτριες με γλωσσική και πολιτισμική ετερότητα. Παράλληλα, απαιτείται η ανάπτυξη πολυγλωσσικού και πολιτισμικά κατάλληλου ψηφιακού υλικού, το οποίο θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών/μαθητριών και θα διευκολύνει την κατανόηση και τη συμμετοχή τους. Η ενίσχυση των ψηφιακών και παιδαγωγικών δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών αποτελεί επίσης κρίσιμο ζήτημα εκπαιδευτικής πολιτικής, καθώς η αποτελεσματική πρακτική προϋποθέτει συστηματική επιμόρφωση και θεσμική υποστήριξη.

Σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής, τα ευρήματα αναδεικνύουν την ανάγκη για συστημικές παρεμβάσεις που θα μειώσουν τις ανισότητες πρόσβασης και θα διασφαλίσουν τη βιωσιμότητα των ψηφιακών λύσεων. Η έρευνα των Samsari et al. (2024) έδειξε ότι η πρόσβαση σε συσκευές και σύνδεση στο διαδίκτυο αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για τη συμμετοχή των προσφυγόπουλων στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση, ενώ οι πολιτισμικοί και γλωσσικοί φραγμοί ενισχύουν τον κίνδυνο αποκλεισμού. Η μελέτη για την εκπαίδευση των Rohingya παιδιών μέσω του προγράμματος «Home School» ανέδειξε ότι η τεχνολογία μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο συνέχειας της μάθησης μόνο όταν συνοδεύεται από οικογενειακή υποστήριξη, απλοποιημένο περιεχόμενο και προσαρμογή στις ιδιαίτερες συνθήκες ζωής των μαθητών και των μαθητριών (Prodip & Roy, 2023). Η συστηματική ανασκόπηση του Tozadore (2026) επιβεβαιώνει ότι οι τεχνολογικές παρεμβάσεις ένταξης είναι αποτελεσματικές μόνο όταν συνδυάζουν ψηφιακά εργαλεία με κοινωνική αλληλεπίδραση, συναισθηματική υποστήριξη και πολιτισμικά κατάλληλο περιεχόμενο. Οι πολιτικές ένταξης επομένως πρέπει να υπερβούν την απλή παροχή τεχνολογίας και να

επενδύσουν σε ολοκληρωμένα οικοσυστήματα μάθησης που περιλαμβάνουν επιμόρφωση εκπαιδευτικών, ανάπτυξη πολυγλωσσικού υλικού, ενίσχυση υποδομών και μηχανισμούς παρακολούθησης της συμμετοχής.

Η ηλεκτρονική μάθηση οφείλει επίσης να ενσωματώνει μηχανισμούς ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, καθώς η σταθερότητα, η ενθάρρυνση και η συναισθηματική ασφάλεια αποτελούν κρίσιμες προϋποθέσεις για την ουσιαστική συμμετοχή των μαθητών/μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου. Η συνεργασία σχολείων, οικογενειών και κοινοτικών φορέων μπορεί να ενισχύσει σημαντικά τη συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών, ιδιαίτερα όταν οι γονείς αντιμετωπίζουν γλωσσικές ή ψηφιακές δυσκολίες. Τέλος, η διαμόρφωση συμπεριληπτικών ψηφιακών πολιτικών σε επίπεδο εκπαιδευτικού συστήματος είναι απαραίτητη, ώστε η τεχνολογία να αξιοποιείται με τρόπο που μειώνει τις ανισότητες και προωθεί την τεχνολογική δικαιοσύνη για όλους τους μαθητές και όλες τις μαθήτριες.

6.6 Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Το παρόν συστηματικό πλαίσιο ανέδειξε σημαντικά κενά στη διεθνή βιβλιογραφία, τα οποία μπορούν να καθοδηγήσουν ουσιαστικά τη μελλοντική ερευνητική δραστηριότητα. Τα κενά αυτά εμφανίζονται με συνέπεια στις επιμέρους μελέτες, είτε αφορούν την περιορισμένη αξιολόγηση των μαθησιακών αποτελεσμάτων (Areba et al., 2025), είτε την έλλειψη μακροχρόνιων δεδομένων σχετικά με την κοινωνική ένταξη των μαθητών και μαθητριών προσφυγικού υπόβαθρου (Tozadore, 2026).

Με βάση τα παραπάνω, προτείνεται η διεξαγωγή μακροχρόνιων εμπειρικών μελετών που θα εξετάζουν συστηματικά την επίδραση της ηλεκτρονικής μάθησης στη γλωσσική ανάπτυξη, την κοινωνική ένταξη και την ακαδημαϊκή πορεία των μαθητών/μαθητριών σε βάθος χρόνου. Η υπάρχουσα βιβλιογραφία επικεντρώνεται κυρίως σε βραχυπρόθεσμες παρεμβάσεις, γεγονός που περιορίζει την κατανόηση των μακροπρόθεσμων επιδράσεων της ψηφιακής συμμετοχής.

Επιπλέον, η πλειονότητα των μελετών βασίζεται κυρίως στις απόψεις των εκπαιδευτικών. Για τον λόγο αυτό, ενθαρρύνεται η ενσωμάτωση των προοπτικών των ίδιων των μαθητών/μαθητριών και των οικογενειών τους, ώστε οι ψηφιακές παρεμβάσεις να ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες των κοινοτήτων και να λαμβάνουν υπόψη τις ψυχοκοινωνικές και γλωσσικές παραμέτρους που επηρεάζουν τη συμμετοχή.

Παράλληλα, η μελέτη του Tozadore (2026) θέτει ως ερευνητική προοπτική την ανάπτυξη εργαλείων αξιολόγησης ένταξης, τα οποία θα αποτυπώνουν όχι μόνο μαθησιακά αποτελέσματα αλλά και δείκτες κοινωνικής, συναισθηματικής και γλωσσικής ένταξης. Η δημιουργία τέτοιων εργαλείων θα επιτρέψει πιο ολοκληρωμένη και αξιόπιστη αποτίμηση της επίδρασης των ψηφιακών παρεμβάσεων.

Εξίσου σημαντική είναι η διεξαγωγή συγκριτικών μελετών που θα εξετάζουν διαφορετικά μοντέλα ψηφιακής μάθησης, όπως υβριδικές μορφές, λύσεις χαμηλής τεχνολογίας και κοινοτικά υποστηριζόμενες παρεμβάσεις. Η διερεύνηση αυτών των μοντέλων μπορεί να φωτίσει τους παράγοντες που ενισχύουν ή περιορίζουν την αποτελεσματικότητα της ηλεκτρονικής μάθησης σε ποικίλα περιβάλλοντα.

Περαιτέρω έρευνα προτείνεται και σε διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά πλαίσια, ώστε να κατανοηθεί πώς οι τοπικές συνθήκες, οι διαθέσιμοι πόροι και οι πολιτικές ένταξης επηρεάζουν την εφαρμογή και την αποτελεσματικότητα των ψηφιακών παρεμβάσεων. Χρήσιμες θα ήταν επίσης μελέτες που εξετάζουν την αποτελεσματικότητα συγκεκριμένων ψηφιακών εργαλείων ή παιδαγωγικών προσεγγίσεων, καθώς και έρευνες για τη σχέση μεταξύ ψηφιακής συμμετοχής και ψυχοκοινωνικής ευημερίας των μαθητών/μαθητριών.

Τέλος, η διερεύνηση του ρόλου των εκπαιδευτικών, της επαγγελματικής τους ανάπτυξης και των στάσεών τους απέναντι στην ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να προσφέρει πολύτιμες γνώσεις για τον σχεδιασμό πιο αποτελεσματικών και συμπεριληπτικών ψηφιακών παρεμβάσεων. Η κατανόηση των δεξιοτήτων, των αναγκών επιμόρφωσης και των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την επιτυχή υλοποίηση ψηφιακών πρακτικών, καθώς οι ίδιοι λειτουργούν ως βασικοί διαμεσολαβητές ανάμεσα στις τεχνολογίες και στους μαθητές και τις μαθήτριες.

Συνοψίζοντας, τα ερευνητικά κενά που αναδείχθηκαν καταδεικνύουν την ανάγκη για συστηματικές, μακροχρόνιες και πολυδιάστατες μελέτες, οι οποίες θα εξετάζουν σε βάθος τον τρόπο με τον οποίο η ηλεκτρονική μάθηση μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην ισότιμη συμμετοχή και ένταξη μαθητών/μαθητριών με μεταναστευτικό ή προσφυγικό υπόβαθρο. Η περαιτέρω έρευνα αποτελεί κρίσιμο βήμα για τον σχεδιασμό ψηφιακών παρεμβάσεων που θα είναι πιο αποτελεσματικές, συμπεριληπτικές και κοινωνικά δίκαιες.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Areba, G. N., Pacho, T., Trotta, A., Yambo, J., Lumayo, M., & Nyaiyo, N. (2025). Adapting mobile technology to enhance access to quality, equitable and inclusive education in fragile contexts: the case of Kakuma Refugee Camp primary schools. *Journal of the Kenya National Commission for UNESCO, Vol. 6*(1), 1-20.

<https://doi.org/10.62049/jkncu.v5i1.402>

Booth, T., & Ainscow, M. (2011). *Index for Inclusion: developing learning and participation in schools* (3rd ed.). Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE).

Buttweiler, M., Smith-Sreen, T., Contreras Gomez, R., & Anderson, S. (2022). *Data technologies and education in emergencies* [PowerPoint Slides]. FHI360; Inter-agency Network for Education in Emergencies (INEE); US Agency for International Development (USAID).

<https://inee.org/resources/data-technologies-and-education-emergencies>

CAST. (2018). *Universal Design for Learning guidelines version 2.2*. CAST.

<https://udlguidelines.cast.org>

Darling-Hammond, L., Schachner, A., & Edgerton, A. K. (2020). *Restarting and reinventing school: Learning in the time of COVID and beyond*. Learning Policy Institute.

<http://learningpolicyinstitute.org/product/restarting-reinventing-school-covid>

Dryden-Peterson, S. (2015). *The educational experiences of refugee children in countries of first asylum*. Migration Policy Institute.

<https://www.migrationpolicy.org/research/educational-experiences-refugee-children-countries-first-asylum>

Education Cannot Wait (2024). *Results against all odds. 2023 ECW annual results report*.

Education Cannot Wait.

<https://www.educationcannotwait.org/resource-library/results-against-all-odds-ecw-annual-results-report-2023>

Garrison, D., Anderson, T., & Archer, W. (1999). Critical inquiry in a text-based environment: computer conferencing in higher education. *The Internet and Higher Education*, 2(2–3), 87–105.

[https://doi.org/10.1016/S1096-7516\(00\)00016-6](https://doi.org/10.1016/S1096-7516(00)00016-6)

Garrison, D.R. (2011). *E-Learning in the 21st Century: A Framework for Research and Practice* (2nd ed.). Routledge.

<https://doi.org/10.4324/9780203838761>

Gkaintartzi, A. (2021). Teachers' Perspectives about Distance Education for Refugee Students Amid the COVID-19 Pandemic in Greece: Challenges and Implications. *Journal of Studies in Education*, 11(4), 1-16.

<https://doi.org/10.5296/jse.v11i4.19003>

Gkougkoura, C., Paidá, S., Vitsou, M. & Palaiologou (2022). Emergency Remote Teaching (ERT) in multilingual contexts: A Mixed Methods Case Study. *International Journal of Modern Education Studies*, 6(1), 1-20.

<http://dx.doi.org/10.51383/ijonmes.2022.115>

Goodenow, C. (1993). Classroom belonging among early adolescent students. *The Journal of Early Adolescence*, 13(1), 21–43.

<https://doi.org/10.1177/0272431693013001002>

Grant, M.J. & Booth, A. (2009), A typology of reviews: an analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information & Libraries Journal*, 26, 91-108.

<https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2009.00848.x>

Graven, M., & Lerman, S. (2003). Wenger, E. (1998). Communities of practice: Learning, meaning and identity. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 6(2), 185–194.

<https://doi.org/10.1023/A:1023947624004>

Halkic, B., & Arnold, P. (2019). Refugees and online education: student perspectives on need and support in the context of (online) higher education. *Learning Media and Technology*, 44(3), 345–364.

<https://doi.org/10.1080/17439884.2019.1640739>

Hargittai, E. (2002). Second-level digital divide: Differences in people's online skills. *First Monday*, 7(4).

<https://doi.org/10.5210/fm.v7i4.942>

Joynes, C., & James, Z. (2018). *An overview of ICT for education of refugees and IDPs*. K4D, Knowledge, Evidence, and Learning for Development.

<https://resourcecentre.savethechildren.net/document/overview-ict-education-refugees-and-idps>

Mendenhall, M., Russell, S. G., & Buckner, E. (2017). *Urban refugee education: Strengthening policies and practices for access, quality and inclusion*. Teachers College, Columbia University.

<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.22038.66883>

Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: a framework for teacher knowledge. *Teachers College Record the Voice of Scholarship in Education*, 108(6), 1017–1054.

<https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x>

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., & The PRISMA Group. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and Meta-Analyses: The PRISMA statement. *PLoS Medicine*, 6(7), 1-6.

<https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000097>

Munn, Z., Peters, M. D. J., Stern, C., Tufanaru, C., McArthur, A., & Aromataris, E. (2018).

Systematic review or scoping review? Guidance for authors when choosing between a systematic or scoping review approach. *BMC Medical Research Methodology*, 18, 1-7.

<https://doi.org/10.1186/s12874-018-0611-x>

Muñoz-Najar, A., Gilberto, A., Hasan, A., Cobo, C., Azevedo, J. P., & Akmal, M. (2021).

Remote learning during COVID-19: Lessons from today, principles for tomorrow.

World Bank Group.

<https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/160271637074230077>

Νιάρη, Μ. (2023). Η πρόκληση της ηλεκτρονικής μάθησης. Στο Σ. Δουκάκης, Μ.

Μουντρίδου, Μ. Νιάρη, & Π. Βλάμος (Επιμ.), *Αειφορία, ανθρώπινη ευημερία και το μέλλον της εκπαίδευσης* (σσ. 273-283). Κάλλιπος.

<http://dx.doi.org/10.57713/kallipos-260>

OECD. (2015). *Integrating social services for vulnerable groups*. OECD Publishing.

<http://dx.doi.org/10.1787/9789264233775-en>

OECD (2018), *Equity in education: Breaking down barriers to social mobility*. PISA, OECD Publishing, Paris.

<https://doi.org/10.1787/9789264073234-en>

Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hróbjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., ... Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ*, 372:n71, 1-9.

<https://doi.org/10.1136/bmj.n71>

Prodip, M. A., & Roy, G. (2023). The role of 'Home School' in improving sustainability for Rohingya refugees in Bangladesh. *Sustainability* 2023, 15(15), 11860.

<https://doi.org/10.3390/su151511860>

Samsari, E., Palaiologou, N., & Nikolaou, G. (2024). The Impact of the COVID-19 Pandemic in the Inclusion of Refugee Students in Greek Schools: Pre-Service Teachers' Views about Distance Learning. *Societies*, 14(5), 1-14.

<https://doi.org/10.3390/soc14050060>

Selwyn, N. (2021). *Education and technology: Key issues and debates* (3rd ed.) [ηλεκτρονική έκδοση]. Bloomsbury Academic.

<https://doi.org/10.5040/9781350145573>

Tozadore, D. (2026). Technologies for the Integration of Children with Migration Background in Early Education: A Systematic Review. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 1–27.

<https://doi.org/10.1080/10447318.2025.2592778>

UNESCO. (2017). *A guide for ensuring inclusion and equity in education*. UNESCO Publishing.

<https://doi.org/10.54675/MHHZ2237>

UNESCO. (2020). *Distance learning strategies in response to COVID-19 school closures*. UNESCO.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373305>

UNESCO (2020). *Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education – All means all*. UNESCO Publishing.

<https://doi.org/10.54676/JJNK6989>

UNESCO (2023). *Technology in Education: A Tool on Whose Terms?* UNESCO.

<https://doi.org/10.54676/UZQV8501>

UNHCR (2022). *UNHCR Education Report 2022: All Inclusive The Campaign for Refugee Education*. United Nations High Commissioner for Refugees.

<https://www.unhcr.org/media/unhcr-education-report-2022-all-inclusive-campaign-refugee-education>

UNHCR. (2023). *Refugee education report*. United Nations High Commissioner for Refugees.

<https://www.unhcr.org/publications/education>

Van Dijk, J. A. G. M. (2005). *The deepening divide: Inequality in the information society*
[ηλεκτρονική έκδοση]. SAGE Publications, Inc.

<https://doi.org/10.4135/9781452229812>

Van Dijk, J. (2020). *The digital divide*. Polity Press.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological
processes*. Harvard University Press.

[https://books.google.gr/books?id=RxjjUefze_oC&printsec=frontcover&hl=el&source=gbs
_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false](https://books.google.gr/books?id=RxjjUefze_oC&printsec=frontcover&hl=el&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false)

Warschauer, M. (2003). *Technology and social inclusion: Rethinking the digital divide*
[ηλεκτρονική έκδοση]. The MIT Press.

<https://doi.org/10.7551/mitpress/6699.001.0001>

World Health Organization. (2022). *WHO guidance on research methods for health
emergency and disaster risk management* (2nd ed.). World Health Organization.

[https://wkc.who.int/our-work/health-emergencies/research-methods/sections-and-
chapters/section-3/chapter-3-2-disaster-risk-factors](https://wkc.who.int/our-work/health-emergencies/research-methods/sections-and-chapters/section-3/chapter-3-2-disaster-risk-factors)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: «Αναλυτική Στρατηγική Αναζήτησης (Search Strategy)»

Το παρόν παράρτημα παρουσιάζει αναλυτικά τα ερωτήματα αναζήτησης, τα φίλτρα και τα αποτελέσματα που προέκυψαν από κάθε βάση δεδομένων, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του πρωτοκόλλου PRISMA 2020. Η πλήρης καταγραφή διασφαλίζει τη διαφάνεια, την αναπαραγωγικότητα και τη μεθοδολογική αυστηρότητα της συστηματικής βιβλιογραφικής επισκόπησης.

Α.1 Αναζήτηση στη βάση δεδομένων ERIC

Ημερομηνία αναζήτησης: 23/03/2026

Τύπος αναζήτησης: Συνδυασμός Descriptors (DE) και λέξεων-κλειδιών

Χρονικό εύρος: Since 2017 (last 10 years)

Φίλτρα:

- Peer Reviewed Only
- Full Text Available on ERIC
- Publication Type: Journal Articles
- Language: English

Τελικό ερώτημα αναζήτησης (Query):

```
(DE "Refugees" OR "refugee students" OR "refugee children")  
AND  
(DE "Distance Education" OR "distance learning" OR "online learning" OR "remote  
learning")  
AND  
(DE "Inclusion" OR "educational inclusion" OR "school inclusion")  
AND  
("primary school" OR "elementary education")
```

Αποτελέσματα ανά στάδιο:

Στάδιο	Αριθμός αποτελεσμάτων
Αρχική αναζήτηση	4.745
Peer Reviewed Only	1.677
Full Text Available on ERIC	251
Publication Date: Since 2017	171
Publication Type: Journal Articles	136

A.2 Αναζήτηση στη βάση δεδομένων Scopus

Ημερομηνία αναζήτησης: 23/03/2026

Τύπος αναζήτησης: Advanced Search (TITLE-ABS-KEY)

Χρονικό εύρος: 2017–2026

Φίλτρα:

- Document Type: Article
- Source Type: Journal
- Language: English

Τελικό ερώτημα αναζήτησης (Query):

```
(TITLE-ABS-KEY(refugee*))  
AND  
(TITLE-ABS-KEY("distance learning" OR "online learning" OR "distance education"  
OR "e-learning"))  
AND  
(TITLE-ABS-KEY(inclusion OR integration))
```

Αποτελέσματα ανά στάδιο:

Στάδιο	Αριθμός αποτελεσμάτων
Αρχική αναζήτηση	34
Χρονικό εύρος 2017–2026	33
Document Type: Article	12
Source Type: Journal	12
Language: English	12

A.3 Αναζήτηση μέσω Google Scholar

Ημερομηνία αναζήτησης: 29/03/2026

Τύπος αναζήτησης: Keyword search

Χρονικό εύρος: 2017–2026

Τελικό ερώτημα αναζήτησης (Query):

```
"refugee students" "distance learning" "primary education" inclusion
```

Αποτελέσματα ανά στάδιο:

Στάδιο	Αριθμός αποτελεσμάτων
Αρχική αναζήτηση	~374
Χρονικό εύρος 2017–2026	~293
Εξέταση πρώτων 50 αποτελεσμάτων (relevance ranking)	50

Σημείωση: Η εξέταση των πρώτων 40–60 αποτελεσμάτων αποτελεί διεθνώς αποδεκτή πρακτική λόγω της αλγοριθμικής ταξινόμησης του Google Scholar και της απουσίας εξειδικευμένων φίλτρων.

A.4 Web of Science – Αδυναμία πρόσβασης

Η προσπάθεια αναζήτησης στη βάση δεδομένων Web of Science δεν κατέστη εφικτή λόγω έλλειψης πρόσβασης στο πλήρες περιεχόμενο της πλατφόρμας. Η αδυναμία αυτή καταγράφεται για λόγους διαφάνειας και αποτελεί αναγνωρισμένο περιορισμό της μελέτης.

A.5 Αφαίρεση διπλοεγγραφών και τελικός αριθμός μελετών

Μετά τη συγκέντρωση όλων των αποτελεσμάτων από ERIC, Scopus και Google Scholar, οι εγγραφές εισήχθησαν στο Zotero για τον εντοπισμό και την αφαίρεση διπλοεγγραφών. Η αυτόματη λειτουργία εντόπισε ορισμένες πιθανές αντιστοιχίες, ωστόσο λόγω διαφορών στα μεταδεδομένα απαιτήθηκε χειροκίνητη επιβεβαίωση. Μετά τη σύγκριση τίτλου, συγγραφέων, έτους, DOI και στοιχείων έκδοσης, εντοπίστηκαν και συγχωνεύθηκαν 2 διπλοεγγραφές, με αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ενός καθαρού συνόλου 196 μοναδικών μελετών, το οποίο προωθήθηκε στα στάδια ελέγχου τίτλου, περίληψης και πλήρους κειμένου σύμφωνα με το PRISMA 2020.

Αποτελέσματα ανά στάδιο:

Στάδιο	Αριθμός εγγραφών
Συνολικές εγγραφές από όλες τις πηγές	198
Εντοπισμένες διπλοεγγραφές	2
Διπλοεγγραφές που αφαιρέθηκαν	2
Τελικές μοναδικές εγγραφές για screening	196

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: «Πίνακας Ελέγχου Τίτλου, Περίληψης και Πλήρους Κειμένου»

Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει αναλυτικά τη διαδικασία screening για τις 196 μοναδικές εγγραφές που προέκυψαν μετά την αφαίρεση διπλοεγγραφών. Περιλαμβάνει την απόφαση βάσει τίτλου, περίληψης και πλήρους κειμένου, καθώς και ένα συνοπτικό σχόλιο που αποτυπώνει τον λόγο αποκλεισμού ή ένταξης κάθε μελέτης. Ο πίνακας είναι πλήρως συμβατός με τις απαιτήσεις του PRISMA 2020.

Πίνακας 2. Πλήρης πίνακας ελέγχου τίτλου, περίληψης και πλήρους κειμένου

ID	Title	Publication Type	Decision (Title Screening)	Reason for exclusion (Title Screening)	Notes (Title Screening)	Decision (Abstract Screening)	Reason for exclusion (Abstract Screening)	Notes (Abstract Screening)	Decision (Full-Text Screening)	Reason for exclusion (Full-Text Screening)	Reason for inclusion (Full-Text Screening)	Notes (Full-Text Screening)
1	Educating Refugee Children: Bridging the Gap for Teachers and Parents. A Case Study of an Icelandic New Arrival Programme.	PhD Thesis	maybe-title		refugee population present, inclusion focus, ICT unclear-needs abstract	exclude-abstract	no ICT/e-learning component					
2	Exploring Novice English Teachers' Professional Development: Insights from the Turkish Context	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers)								

3	Primary Students' Performance of STEM Domain-Specific Self-Efficacy Belief and Expectancy-Value Belief	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								
4	Didactic Strategy Mediated by Games in the Teaching of Mathematics in First-Year Engineering Students	Journal Article	exclude-title	wrong education level (university)								
5	Securing learning for children in conflict and crisis	Book Chapter	maybe-title		broad crisis/conflict focus; refugee population, education level and ICT component unclear-needs abstract	exclude-abstract	no ICT/e-learning component; general crisis/conflict education chapter					
6	Examining the Relationship of Teacher Perception of Accountability and Assessment Policies on Teacher Turnover during NCLB	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers)								

7	Knowledge of Greek and Latin Roots Is Related to Reading Comprehension among French-Speaking Sixth Graders	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								
8	Exploring the Effects of Near-Peer Teaching in Robotics Education: The Role of STEM Attitudes	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								
9	Relationships between the Dimensions of Resilience and Burnout in Primary School Teachers	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers)								
10	My Classroom: Turkey	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								
11	Brazilian Technology Policies in Education: History and Lessons Learned	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								

12	Technologies for the Integration of Children with Migration Background in Early Education: A Systematic Review	Journal Article	include-title		ICT component present; migrant population relevant, but refugee focus and primary education level unclear-needs abstract	include-abstract		systematic review on how technology supports school integration of migrant children; strong ICT/e-learning relevance and direct focus on educational inclusion	include-full text		Systematic review on ICT-based interventions supporting school integration of migrant/refugee children in early/primary education; strong digital learning component; directly relevant to educational inclusion	Population: migrant/refugee children, early/primary education_Intervention: language learning apps, social robots, online interventions, virtual tutors_Outcomes: school integration, language development, social inclusion_Study type: PRISMA systematic review (16 studies)
13	Why Has Japanese Educational Reform Come to a De Facto End?	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								
14	Approaches to Language Education and Schooling in Post-Conflict Phase in Georgian Context	Journal Article	include-title		post-conflict education context relevant, but refugee population, primary education level and ICT component	exclude-abstract	no refugee/asylum-seeker population; no ICT/digital learning component					

					unclear-needs abstract							
15	Development for Empowerment: Mobilising Online and Digital Micro-Credentials for Refugees	Journal Article	include-title		ICT component clearly present; refugee population relevant, but education level and child focus unclear-needs abstract	exclude-abstract	conceptual discussion of digital empowerment and micro-credentials for refugees; no focus on refugee children or ICT/e-learning in primary education					
16	Children with Migration Experience and ICT	Report Chapter	include-title		clear ICT focus and migrant/refugee population; highly relevant to digital inclusion-needs abstract to confirm education level and scope	include-abstract		no abstract available; decision based on full text. Explicit focus on migrant/refugee children and strong ICT/digital learning component directly relevant to educational inclusion	exclude-full text	Not a peer-reviewed primary empirical study; no research methodology, no sample, no data collection, no evaluation of a technological intervention; descriptive report with recommendations		Provides useful contextual insights on ICT and migrant/refugee children, but does not meet inclusion criteria for systematic review (no empirical study design, no intervention evaluation, no primary data)
17	Education for the Disabled in Accordance with the Quality of Inclusive Education in	Journal Article	exclude-title	wrong population (disability, not migrant/refugee)								

	the Distance Education Process.											
18	Mitigating Policy-to-Practice Disparities in Inclusive Education from a Bioecological Systems Perspective: The Case of Selected Secondary Schools in the Lower Shire, Malawi	Journal Article	exclude-title	wrong population (secondary+not migrant/refugee)								
19	How Can We Promote the Treatment of Philosophical Questions in Primary School? The Perspective of Experienced Teachers	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								
20	Refugees, Immigrants, and Language in Ivorian Education	Journal Article	include-title		refugee/migrant population relevant, but ICT component unclear-needs abstract	exclude-abstract	no ICT/digital learning component					
21	Content Analysis of Primary School	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								

	Mathematics Textbooks and Its Relationship with Pupils Achievement											
22	Environmental and Sustainability Education Pedagogical Approaches in Pre-Service Teacher Education	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers)								
23	Education Under Fire	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								
24	Implementing Invitational Education Theory to Address the Unique Needs of Children from Military Families	Journal Article	exclude-title	wrong population (military families, not migrant/refugee)								
25	Effective strategies for providing post-secondary education to refugees in crisis situations: A study of implementation and impact	PhD Thesis-University of Ottawa	include-title		refugee population clearly relevant; ICT component unclear from title-needs abstract/full-text check	exclude-abstract	no abstract available (thesis); decision based on introduction. Focus on refugee access to higher/post-secondary education, not		exclude-full text	No ICT/e-learning intervention; descriptive policy analysis of refugee education during COVID-19; not a primary empirical study; no focus on		The chapter discusses challenges faced by refugee children during COVID-19 (language barriers, socio-economic factors, psychological stress, policy

							ICT or digital learning for refugee children in primary education			digital learning for primary refugee students		gaps) across four EU countries. It does not examine online learning, digital tools, ICT-supported education, or e-learning interventions. It is a narrative/policy chapter, not peer-reviewed empirical research, and does not meet the inclusion criteria of the systematic review
26	Children's Responses to Divergent and Convergent Design Feedback	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								
27	Mapping Measurement Scales for the Assessment of Learning Environments	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								
28	The Methodology of Mathematics and the	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								

	Emergence of a Protodiscipline											
29	The Effects of COVID-19 in the Learning Process of Primary School Students: A Systematic Review	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								
30	Anecdotes, Experience, and 'Learning by Osmosis': The Role of Professional Cultures in Preparing Teachers for Parent-School Engagement	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers)								
31	Falling through the cracks: Challenges to the education of refugee children during COVID-19	Book Chapter	include-title		refugee children clearly relevant, but ICT/digital learning not explicit-needs abstract	include-abstract		explicit focus on refugee children; examines educational challenges during COVID-19; relevant to digital/remote learning and educational inclusion				
32	The Relationship between	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								

	Using Information and Communication Technology in Education and the Mathematics Achievement of Students											
33	U.S. Americanization in Puerto Rico's Public Schools: Proposing Children's Self-Organization for Decoloniality through Photovoice and Philosophy for/with Children	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								
34	The Grow Your Own Collective: A Critical Race Movement to Transform Education	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers)								
35	ADA for IBL: Lessons Learned in Aligning	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								

	Learning Design and Analytics for Inquiry-Based Learning Orchestration											
36	Social Justice Leadership for Co-Educating Refugee and Migrant Students in Greek Primary Schools Through Distance Education During COVID-19	Book Chapter	include-title		refugee/migrant students clearly relevant; ICT/distance education implied but not explicit-needs abstract	include-abstract		refugee/migrant students in Greece; explicit focus on distance learning during COVID-19; strong ICT/e-learning component; directly relevant to educational inclusion	exclude-full text not accessible	Full text not available through institutional access; unable to assess eligibility according to inclusion criteria		Book chapter behind paywall; no open-access version found. Title and abstract indicate relevance (refugee/migrant primary students + distance education), but full-text screening could not be conducted
37	The influence of refugee students' personal characteristics on study success in online education	Journal Article	maybe-title		needs abstract-likely higher education, not primary	include-abstract		refugee students in online education; explicit ICT/distance-learning context; relevant to digital learning factors affecting participation and retention; education level to be checked at full-text	exclude-full text	Wrong education level: study focuses on refugee students in higher education (MOOCs, Kiron platform), not primary-school refugee children; therefore not aligned with the population		The study examines personal, cognitive, motivational, and sociodemographic predictors of academic success and retention among refugee adults enrolled in higher education MOOCs.

										criteria of the review		Although it involves online learning, it does not concern primary-school refugee children and does not examine ICT-supported inclusion in primary education. Therefore, it does not meet the inclusion criteria of the systematic review
38	Kurdistan Region of Iraq Policy Evaluation and Recommendations	Journal Article	exclude-title	not about education/not about refugee students								
39	Let's Go Girls!: Evaluating the Effectiveness of Tutoring and Scholarships on Primary School Girls' Attendance and Academic Performance in the Democratic	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								

	Republic of the Congo (DRC)											
40	Examining Teacher Candidates' Pedagogical Practices and Stances towards Translanguaging and Multimodality in Writing	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers)								
41	The role of 'home school' in improving sustainability for Rohingya refugees in Bangladesh	Journal Article	maybe-title		needs abstract to confirm education level	include-abstract		refugee children (Rohingya); explicit focus on online education during COVID-19; strong ICT/distance-learning component directly relevant to digital inclusion and learning outcomes	include-full text		The study examines home-schooling and remote learning practices for Rohingya refugee children, including digital/online components, learning continuity during COVID-19, and factors influencing educational inclusion. It directly aligns with the review's focus on	The article analyzes how home-schooling models supported Rohingya refugee children's learning during COVID-19. It discusses remote learning practices, limited ICT access, parental involvement, learning barriers, and sustainability of education. Although technology use is constrained, the study clearly addresses

											distance/e-learning for refugee children	distance-learning conditions for refugee children and contributes to understanding educational inclusion in crisis contexts
42	Education in Emergency	Journal Article	maybe-title		title too broad; needs abstract to determine relevance	include-abstract		refugee children in Lebanon+remote/online learning during COVID-19; strong ICT relevance; includes primary education context	exclude-full text	Not a peer-reviewed empirical study; bachelor thesis based on secondary literature review; no primary data; not focused specifically on ICT/e-learning interventions for refugee primary students		The document is a bachelor's thesis that summarizes Lebanon's educational policy response to COVID-19 and discusses remote learning barriers for refugee and vulnerable children. Although it mentions online learning (TV, digital platforms, paper-based methods), it is not a peer-reviewed empirical study, does not evaluate specific ICT/e-learning interventions, and is not

												original research. It provides contextual background but does not meet the inclusion criteria for the systematic review
43	Transitional Bilingual Education and Two-Way Immersion Programs: Comparison of Reading Outcomes for English Learners in the United States	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								
44	Interventions to improve refugee children's access to education and quality learning: A scoping review of existing impact evaluations	Journal Article	maybe-title		needs abstract (check for e-learning/ICT)	exclude-abstract	no focus on digital/online learning for refugee primary students; scoping review of interventions broadly, not ICT-based nor specific to e-learning					
45	School Choice in Indigenous	Journal Article	exclude-title	wrong population (Indigenous, not refugee/migrant)								

	Families as a Conflicting Path between Territories and Cultures: The Case of Rural Mapuche Families in Chile											
46	A Shifting Landscape for State Testing	Journal Article	exclude- title	not about refugee/migrant students								
47	Digital Transformation towards Education 4.0	Journal Article	exclude- title	not about refugee/migrant students								
48	Academic achievement of refugee students at the end of primary school in Germany	Journal Article	maybe- title		needs abstract (check for e-learning/ICT)	exclude- abstract	no digital/online learning component; focus on academic achievement gaps of refugee children in Germany, not on e-learning or ICT-supported inclusion					
49	Relationship among Perceived Stress, Life Satisfaction and Academic Performance of Education Sciences Students of	Journal Article	exclude- title	wrong population (university students)								

	the University of Jaén after the COVID-19 Pandemic											
50	Improving Children's Wellbeing through Media Literacy Education: An Irish Study	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								
51	The impact of Emergency Remote Teaching on primary education teachers of migrant students in Attica during the COVID-19 pandemic.	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers)								
52	Guidelines on the Use of Teaching Materials for Teaching Fractions in the Brazilian Primary Course (1930-1970)	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students-historical study								
53	Conversational Style and Early Academic Language Skills in CLIL	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								

	and Non-CLIL Settings: A Multilingual Sociopragmatic Perspective											
54	Brazil's Social Justice Policies for Higher Education: What Can We Learn from Asia?	Journal Article	exclude-title	wrong education level (higher education)								
55	Comprehensiveness of Learning Outcomes Formulated in the Newly Designed Ethiopian Primary School Teacher Education Courses	Journal Article	exclude-title	wrong population (teacher education)								
56	Barriers to accessibility of learning among minority refugee children: A systematic literature review	Journal Article	maybe-title		needs abstract (check for e-learning/ICT)	exclude-abstract	no digital/online learning component; focuses on general barriers to education for refugee children, not on e-learning or ICT-supported inclusion					

57	Leaving No One Behind: Educating Refugees During the Pandemic	Book Chapter	include-title		refugee education+pandemic context → highly likely e-learning	exclude-abstract	no digital/online learning focus; discusses refugee education challenges during COVID-19 but not e-learning or ICT-supported inclusion					
58	A study of the challenges faced by students who identify as refugees who have experienced interrupted education and trauma	Journal Article	maybe-title		needs abstract (check for e-learning/ICT)	exclude-abstract	no digital/online learning component; focuses on refugee high school students' experiences, not e-learning or primary education					
59	"The teacher is not a magician": Teacher training in Greek reception facilities for refugee education	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers)								
60	Multilingual Students in Greek Schools:	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers; multilingual*refugee/migrant)								

	Teachers' Views and Teaching Practices											
61	Perceptions of Earth Science Using Assistive and Supportive Technologies by Students Who Are Blind or Visually Impaired	Journal Article	exclude-title	wrong population (disability, not refugee/migrant)								
62	Disorder of Attention, Motor Control and Perception in Grade 1 Boys and Girls	Journal Article	exclude-title	wrong population (not refugee/migrant students)								
63	Gross Motor Development, Physical Activity and Anthropometry of Grade 1's in a South African School	Journal Article	exclude-title	wrong population (not refugee/migrant students)								
64	Review about Online Educational Guidance during the COVID-19 Pandemic	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								

65	Error Analysis of Verb Tenses among Japanese ESL Learners	Journal Article	exclude-title	not about refugee/migrant students								
66	Collaborative Design of Audio-Visual Materials in Political Science and Administration	Journal Article	exclude-title	wrong topic (political science; not refugee/migrant education)								
67	Instructional Leadership Practices and School Leaders' Self-Efficacy	Journal Article	exclude-title	wrong population (school leaders; not refugee/migrant students)								
68	Teacher Creativity: When Professional Coherence Supports Beautiful Risks	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers; not refugee/migrant students)								
69	Using Metaphors to Know the Conceptions about the Teaching Profession in Initial Teacher Education	Journal Article	exclude-title	wrong population (teacher education)								
70	Fostering intercultural education and	Journal Article	exclude-title	wrong population (SEND; not								

	inclusion of SEND students through UDL in the general classrooms of Greek Secondary Education			refugee/migrant students)								
71	Information Pollution in an Age of Populist Politics	Journal Article	exclude-title	wrong topic (political communication; not refugee/migrant education)								
72	Identifying strategies, teaching activities and practices that support learning and social inclusion for refugees who arrived during the past years–The case of refugees in Athens	Journal Article	maybe-title		needs abstract (check for e-learning/ICT)	exclude-abstract	no refugee focus and no digital/online learning component; study examines teachers' views on migrant integration in primary schools, not e-learning or refugee students					
73	Open Higher Education for Refugees to Access: Virtual Learning in the Covid-19 Pandemic	Journal Article	exclude-title	wrong educational level (higher education; not primary)								

74	Refugee girls' education lost in transit: A qualitative case study on refugee adolescent girls' education in transit countries during covid-19.	Journal Article	maybe- title		needs abstract (check for e-learning/ICT+confirm educational level)	exclude-abstract	no digital/online learning component; focuses on refugee adolescent girls' education during COVID-19, not on e-learning or ICT-supported inclusion in primary education					
75	Una Noche de Música: Sustaining Our Students' Culture	Journal Article	exclude- title	wrong topic; no refugees; no e-learning								
76	Improving Cognition in School Children and Adolescents through Exergames. A Systematic Review and Practical Guide	Journal Article	exclude- title	wrong population+no refugee focus+no digital inclusion								
77	Fostering Critical Thinking across the Primary School's Curriculum in the European	Journal Article	exclude- title	no refugee population+no digital/e-learning component								

	Schools System											
78	Conceptions of Learning Science in Informal Environments among Primary School Students in Mainland China	Journal Article	exclude-title	no refugees; no e-learning/ICT; unrelated topic								
79	The Role of Transformational Leadership in Professional Learning Communities: Empirical Evidence from China	Journal Article	exclude-title	no refugees; no e-learning/ICT; unrelated topic								
80	Domestication of International Refugee Rights in Kenya: Assessment of Teacher Awareness of Refugee Rights	PhD Thesis-Kenyatta University	exclude-title	no e-learning/ICT; legal/rights focus; not primary refugee education								
81	Who Is Immersion For?: A Critical Analysis of	Journal Article	exclude-title	no refugees; no e-learning/ICT; unrelated topic								

	French Immersion Policies											
82	Social work perspective on distance learning in refugee education among Ukrainian child learners in Hungary	Journal Article	include-title		Ukrainian refugee child learners; online/distance learning	include-abstract		refugee children+explicit focus on distance/online learning + digital-age learning theory (connectivism); strong ICT relevance	exclude-full text	Not a peer-reviewed empirical study; Master's thesis based on qualitative interviews; not published in an academic journal; grey literature		The study examines distance learning for Ukrainian refugee children in Hungary through interviews with social workers. Although it focuses on refugee children and distance education, it is a Master's thesis, not a peer-reviewed empirical article. It provides contextual insights but does not meet the inclusion criteria of the systematic review
83	Research Trends in K-12 MOOCs: A Review of the Published Literature	Journal Article	exclude-title	no refugees + no inclusion focus (general MOOCs review)								
84	Developing student-	Journal Article	maybe-title		needs abstract (CARE	exclude-abstract	no digital/online					

	driven learning activities to promote refugee education through the CARE methodology				methodology; unclear if digital-check for e-learning/ICT component)		learning component; focuses on learning design methodology and refugee-responsive pedagogy, not ICT or e-learning for primary refugee students					
85	The War on Public Education: Agonist Democracy and the Fight for Schools as Public Things	Journal Article	exclude-title	no refugees; no e-learning/ICT; political/philosophical focus								
86	Towards the different: A case study of a Syrian asylum seeker in Croatian school context	Journal Article	maybe-title		needs abstract (check for e-learning/ICT)	exclude-abstract	no digital/online learning component; case study on refugee inclusion in primary school without ICT or e-learning focus					
87	Bridging the Distance in Distance E-Learning: Lessons from Dadaab and Kakuma Refugee	Journal Article	include-title		refugee camps+explicit distance e-learning (check abstract for primary)	exclude-abstract	focus on higher education e-learning for refugees; not relevant to primary school refugee students					

	Camps in Kenya											
88	Primary School Teacher Perspectives on Effective Dashboard Use in the Classroom: Skills, Knowledge, and Contextual Conditions	Journal Article	exclude-title	no refugee population; general primary ICT								
89	Teachers' Takes on Supporting Multilingual Learners in K-12 Classrooms in Ontario	Journal Article	exclude-title	no refugee population; general multilingual K-12; no ICT								
90	Education on the Move: How Migration Affects Learning Outcomes. In Learning, Marginalization, and Improving the Quality of Education in Low-income Countries	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; general migration								

91	2. Education on the Move: How Migration Affects	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; general migration								
92	Examining refugee children's experiences through the resettlement model	Journal Article	exclude-title	no ICT/e-learning; general refugee experiences								
93	A longitudinal research on the access to face-to-face education for refugee children during and post COVID-19 period	Journal Article	maybe-title		needs abstract (unclear if ICT/e-learning; focus on face-to-face access)	exclude-abstract	no abstract available; decision based on introduction and table of contents. Focus on face-to-face education and post-COVID challenges, not ICT or e-learning for refugee primary students					
94	Trend of De La Salle Lipa Education Graduates' Performance in the Licensure Examination for Teachers	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; not primary education								
95	Let's Talk Evidence--The Case for Combining	Reference	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; general pedagogy								

	Inquiry-Based and Direct Instruction											
96	An Analysis of School-Based Management on Learning Achievement in Senegal Primary Education	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; general primary education								
97	The Discursive Construction of Superintendence on Twitter	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; discourse analysis								
98	Spanish Teacher Education Students' Values and Satisfaction with Life	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; not primary education								
99	Educational crisis of Rohingya refugee children in Bangladesh: Access, obstacles, and prospects to formal and non-formal education	Journal Article	maybe-title		refugee children but unclear ICT/e-learning component	exclude-abstract	no ICT or online learning component; focuses on formal/non-formal education challenges for Rohingya children, not e-learning or digital inclusion in primary education					

100	Providing Social-Emotional and Academic Supports to SLIFE: What Every Teacher Needs to Know	Journal Article	exclude-title	no ICT/e-learning; no refugee focus; general SLIFE support								
101	Teaching Refugee Students in Arizona: Examining the Implementation of Structured English Immersion	Journal Article	exclude-title	no ICT/e-learning; language policy; unrelated to digital learning								
102	Designing Mathematics Standards in Agreement with Science	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; general curriculum design								
103	Factors Affecting Technology Integration in the Classroom	Journal Article	exclude-title	no refugee population; general technology integration; unrelated to refugee digital learning								
104	Primary Education Degree Programs in Alicante, Barcelona and Helsinki: Could the Differences in	Journal Article	exclude-title	no refugee population; not primary pupils; no ICT/e-learning								

	the Mathematical Knowledge of Incoming Students Be Explained by the Access Criteria?											
10 5	The Role and Efficacy of Creative Imagination in Concept Formation: A Study of Variables for Children in Primary School	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; general cognitive/educational psychology								
10 6	People, Not Profits: The Professional Organizations We Need	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; not education-focused								
10 7	Valences and Sense of Personal Autonomy with Regard to Professional Development in Dutch Primary Teachers: Do Decision Contexts and Age Make a Difference?	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; teacher professional development								

108	Emergency remote teaching (ERT) in multilingual contexts: A mixed methods case study	Journal Article	maybe-title		ICT/e-learning present; multilingual context (check abstract for refugee relevance & primary level)	include-abstract		refugee/migrant multilingual primary students; explicit focus on emergency remote teaching, online platforms, CALL features, and digital inclusion. Strong ICT/e-learning relevance	include-full text		Peer-reviewed empirical study examining emergency remote teaching (ERT) in a Greek primary school with migrant/refugee background students; includes ICT-supported distance learning (Webex, Padlet, Canva) and investigates participation, barriers, and inclusion during COVID-19	The study presents a mixed-methods case study in a multilingual Greek primary classroom during COVID-19. It analyzes migrant/refugee students' participation in synchronous and asynchronous online lessons, the role of CALL tools (Padlet, Canva), digital barriers, linguistic challenges, and social inclusion. It directly aligns with the review's focus on ICT-supported distance learning for refugee/migrant children in primary education
109	Teachers' Perspectives about Distance Education for	Journal Article	include-title		refugee students+distance education clearly stated	include-abstract		refugee students in Greece; explicit focus on distance teaching/learning	include-full text		Peer-reviewed empirical study focusing on distance	The study uses qualitative data from 27 teachers working with

Refugee Students Amid the COVID-19 Pandemic in Greece: Challenges and Implications								g during COVID-19; teachers’ perspectives on online education; strong ICT/e-learning relevance			education for refugee students in Greek primary education during COVID-19; examines barriers, participation, digital access, language challenges, and teachers’ practices using synchronous and asynchronou s ICT tools	refugee/migrant students in Greek primary education during the first COVID-19 lockdown. It analyzes teachers’ experiences with synchronous (Webex) and asynchronous (e-class, e-me, Edmodo) distance learning, highlighting challenges related to digital access, language barriers, parental support, and patterns of inclusion/exclus ion. It directly aligns with the review’s focus on ICT-supported distance learning for refugee children in primary education
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	---

110	Signature Pedagogy for Entrepreneurs hip Education: An Emerging Perspective	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; entrepreneurship education								
111	School Administrators' Perceptions of Democratic Coexistence in Catalan Schools: An Analytical Study	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; school climate focus								
112	University-INGO partnerships for refugee education: the case of Elimisha Kakuma	Journal Article	include-title		refugee education+likely ICT relevance; primary not required for inclusion	exclude-abstract	focus on refugee access to higher education; no relevance to primary refugee students or ICT/e-learning for primary education					
113	Implementation of Educational Policies for Migrants: A Case Study in the Swiss Canton of Geneva	Journal Article	exclude-title	migrant population (not refugees); no ICT/e-learning; policy focus								
114	I Feel Good at School! Reducing School	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; general school well-being								

	Discomfort Levels through Integrated Interventions											
11 5	Leading Like an Educator: How MBTI Profiles Vary from the Norm	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; leadership/MBTI focus								
11 6	Prevention of Children's Burnout at School through the Tutoring and Guidance Process. A Structural Equation Model Analysis	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; general burnout/tutoring study								
11 7	The eZoomBook Tool: A Blended and Eclectic Approach to Digital Pedagogy	Journal Article	exclude- title	no refugee population; general digital pedagogy; not primary education								
11 8	Migrant Learners in a COVID-19 Context: Exploring Strategies for School Leadership	Journal Article	exclude- title	migrant population (not refugees); no ICT/e-learning; leadership/management focus								

	and Management.											
119	Barriers to Primary Education in the IGAD Countries: Creating Inclusion, Quality, and Sustainable Access	PhD Thesis- Hamad Bin Khalifa University	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; general primary education barriers								
120	Higher Education and Syrian Refugee Students: The Case of Jordan	Journal Article	include-title		explicit refugee population; likely ICT relevance; primary not required for inclusion	exclude-abstract	focus on Syrian refugees' access to higher education; no relevance to primary refugee students or ICT/e-learning for primary education					
121	The Impact of the COVID-19 Pandemic in the Inclusion of Refugee Students in Greek Schools: Pre-Service Teachers' Views about Distance Learning	Journal Article	include-title		explicit refugee population+explicit distance learning	include-abstract		refugee children in Greece; explicit focus on distance education during COVID-19; examines access to devices, digital barriers, and teacher preparedness in online learning. Strong ICT/e-learning relevance	include-full text		Peer-reviewed empirical study examining distance learning for refugee students in Greece during COVID-19; identifies barriers (digital access, language, communication,	Qualitative study with 32 pre-service teachers who taught refugee students online during COVID-19. Highlights major obstacles to distance learning (lack of devices/internet, language barriers, limited communication,

											curriculum limitations), participation challenges, and inclusion/exclusion issues, directly relevant to ICT-supported education for refugee children in primary education	curriculum inadequacy) and discusses risks of exclusion, dropout, and reduced social interaction. Provides insights into how remote learning affected refugee students' inclusion in Greek primary schools
12 2	Mobile applications aiming to facilitate immigrants' societal integration and overall level of integration, health and mental health. Does artificial intelligence enhance outcomes?	Journal Article	exclude-title	immigrant population (not refugees); no education; no ICT/e-learning in schooling								
12 3	Mobile learning applications for refugees: A systematic	Journal Article	include-title		explicit refugee population+explicit mobile learning (ICT) (strong relevance to	include-abstr		systematic review of mobile learning apps for refugees; strong ICT/e-learning focus; directly	exclud e-full text	Systematic literature review; not an empirical primary study; does not		This is a systematic literature review analyzing mobile learning applications

	literature review				digital refugee education)			relevant to digital tools supporting refugee education		examine ICT-supported distance learning in primary education settings but catalogs mobile apps	designed for refugees (2015–2020). It identifies app characteristics, design features, and educational affordances, but it does not include primary data, participants, or evaluation of distance learning in school settings. It is secondary research and therefore does not meet inclusion criteria for empirical studies on ICT-supported distance education for refugee children in primary education
124	Challenges of blended learning in refugee camps: When internet connectivity fails, human	Journal Article	include-title		refugee camps+blended learning+connectivity barriers	exclude-abstract	blended MOOC in refugee camps; population is older youth/young adults; no primary-school children; not				

	connection succeeds						related to ICT-supported inclusion in primary education					
12 5	Cross- National Differences in Socioeconomic Achievement Inequality in Early Primary School: The Role of Parental Education and Income in Six Countries	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; socioeconomic inequality focus								
12 6	See You Tomorrow: A Case Study of the Understandin g Cinema Project at Granton Primary School in Edinburgh	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; arts/cinema education focus								
12 7	Pre-Service Elementary Teachers' Difficulties in Solving Realistic Division Problems	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; teacher training focus								

12 8	Giving Voice to Stakeholders on Fair and Valid Use of Accommodations and Universal Tools in Digital Standardized Tests	Journal Article	exclude- title	no refugee population; not about ICT/e-learning; assessment accommodations focus								
12 9	Professional Action Competences through Experiences with Augmented Reality	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning for refugees; teacher competence/AR focus								
13 0	Motivation and English Achievement in Mexican Teacher Students: A Correlation Study	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; teacher-student motivation study								
13 1	Seeking a Solution for Summer Reading Loss	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; literacy/summer reading focus								
13 2	Self-Efficacy and Music Teaching: Five Narratives	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; music teaching/self-efficacy focus								
13 3	Turning Teachers into	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning for								

	Designers: The Case of the Ark of Inquiry			refugees; teacher-training/design focus								
13 4	Cognitive Training in the Domain of Mathematics for Potentially Gifted Children in Primary School	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; gifted cognitive training focus								
13 5	Profiling Teachers Based on Their Professional Attitudes towards Teaching Responsible Research and Innovation	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; teacher attitudes/RRR focus								
13 6	Zimbabwean Teachers in South Africa: A Transient Greener Pasture	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; teacher migration focus								
13 7	Classroom Anxiety and Enjoyment in CLIL and Non- CLIL: Does the Target Language Matter?	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no ICT/e-learning; CLIL/anxiety focus								

13 8	Towards a Model to Improve English Language Standards in Schools: Impact of Socio-Economic Factors of Stakeholders	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; SES & language standards focus								
13 9	Gloria Ladson-Billings: Igniting Student Learning through Teacher Engagement in "Culturally Relevant Pedagogy"	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; culturally relevant pedagogy focus								
14 0	Development and Confirmatory Factor Analysis of the Organisational Communication in Primary Schools Questionnaire	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; organisational communication focus								
14 1	Music as a Tool for Promoting	Journal Article	exclude-title	no refugee population; higher-education focus; not about ICT/e-learning								

	Environmental Awareness. Experiences of Undergraduate Education Students on the Production of Video Tales in the COVID-19 Pandemic			for refugees; music+environmental awareness								
14 2	Educators' Perspectives on Factors Impacting STEM Achievement in Rural Indigenous Student-Serving Schools	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; Indigenous STEM focus								
14 3	The Effects of Using Cognitive Discourse Functions to Instruct 4th-Year Children on Report Writing in a CLIL Science Class	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; CLIL/report-writing focus								
14 4	There Is, Probably, No Need for a Design Framework	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; theoretical design-framework discussion								

14 5	Homeschooling: Between Croatian Aspirations and Slovenian Reality	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; homeschooling policy focus								
14 6	Promoting Multilingualism: Foundation Phase Teachers' Experiences in Teaching isiXhosa to Native Speakers of Afrikaans	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; multilingualism/language-teaching focus								
14 7	Education for Democratic Citizenship in Dutch Schools: A Bumpy Road	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; civic/democratic education focus								
14 8	Mock Elections in Civic Education: A Space for Critical Democratic Citizenship Development	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; civic/democratic education focus								
14 9	Testing a Unified Model of Task-Specific Motivation: How Teachers	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers); no refugee focus; no ICT/e-learning								

	Appraise Three Professional Development Activities											
15 0	Words for inclusion: research experience and perspectives on the creation of online L2 resources for migrants and refugees in Italy	Journal Article	include- title		refugees+migran ts; online L2 resources; strong ICT relevance	exclude-ab stract	focus on adult refugees; online language-learni ng resources for adults; no primary-school population; not related to ICT-supported inclusion of refugee children in primary education					
15 1	Building a Virtual Learning Environment to Foster Blended Learning Experiences in an Institute of Application in Brazil	Journal Article	exclude- title	no refugee population; wrong education context; general blended learning								
15 2	Towards the Revolution and Democratizati on of Education: A Framework to Overcome	Journal Article	exclude- title	no refugee population; no primary education; general Industry 4.0 framework								

	Challenges and Explore Opportunities through Industry 4.0											
153	Validation of a Scale to Assess Activities of Daily Living at Home in Children and Adolescents with Autism Spectrum Disorder	Journal Article	exclude-title	wrong population (ASD, not refugees); no ICT/e-learning; not education-related								
154	Bibliometrics of Scientific Productivity on Physical Activity in Children and Adolescents with Autism Spectrum Disorder and Down Syndrome	Journal Article	exclude-title	wrong population (ASD/Down Syndrome, not refugees); no ICT/e-learning; not education-related								
155	Analysis of Pre-Service Teachers' Personal Metaphors about Foreign Language Teaching	Journal Article	exclude-title	wrong population (pre-service teachers); no refugee focus; no ICT/e-learning								
156	MOOCs and Free Digital Learning for	Conference Paper	include-title		refugees+migrants; MOOCs; digital inclusion;	exclude-abstract	general migrant/refugee population;	migrants/refugees; explicit focus on MOOCs and				

	the Inclusion of Migrants and Refugees: A European Policy Study				strong ICT relevance		no focus on children or primary education; policy-level analysis of MOOCs/FDL; not related to ICT-supported inclusion of refugee children in primary schooling	free digital learning; strong ICT/e-learning component; directly relevant to digital inclusion and integration				
157	Journal on Education in Emergencies: Volume 10, Number 1 (Complete)	Journal Article	exclude-title	not an individual article (entire journal issue)	Zotero metadata incorrectly labels it as journal article; complete issue cannot be screened							
158	Education Populism? A Corpus-Driven Analysis of Betsy Devos's Education Policy Discourse	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; political discourse analysis								
159	Providing Counseling Services in High Schools: Partnerships in Higher Education	Journal Article	exclude-title	wrong education level (high school); no refugee population; no ICT/e-learning								
160	Passive Participation	Journal Article	exclude-title	no refugee population; general online learning;								

	in Collaborative Online Learning Activities: A Scoping Review of Research in Formal School Learning Settings			not refugee digital learning								
161	Agentive Apprenticeship of Observation and English Teacher Identity: A Pakistani Case of Learning to Teach English	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers); no refugee focus; no ICT/e-learning								
162	The Hard Teacher's Leadership Coping to the COVID-19 Pandemic	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers); no refugee focus; no ICT/e-learning								
163	Free digital learning for inclusion of migrants and refugees in Europe: A qualitative analysis of three types of	Journal Article	include-title		refugees+migrants; free digital learning; inclusion; strong ICT relevance	exclude-abstract	general migrant/refugee population; no focus on children or primary education; analysis of FDL initiatives across					

	learning purposes						language learning, civic integration, and higher education; not related to ICT-supported inclusion of refugee children in primary schooling					
164	Get 'em While They're Young: Complex Digitally-Mediated Tasks for EFL Learners in Primary Schools	Journal Article	exclude-title	no refugee population; general EFL digital tasks; not refugee digital learning								
165	Relationship among Merit Pay Policies, Teacher Mobility and Attrition: A Study in the Rio de Janeiro Public Schools	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers); no refugee focus; no ICT/e-learning								
166	Emotions of CLIL Preservice Teachers in Teaching Non-Linguistic	Journal Article	exclude-title	wrong population (preservice teachers); no refugee focus; no ICT/e-learning								

	Subjects in English											
167	Supervisory Teacher Coaching in K-12 Classrooms	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers); no refugee focus; no ICT/e-learning								
168	A Global Outlook to the Interruption of Education Due to COVID-19 Pandemic: Navigating in a Time of Uncertainty and Crisis	Journal Article	exclude-title	no refugee population; general COVID-19 education disruption; no ICT/e-learning								
169	The Effect of Problem Size on Children's Arithmetic Performance: Interference Control in Working Memory	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; cognitive psychology study								
170	A Made-in-Canada Second Language Framework for K-12 Education: Another Case Where No Prophet Is Accepted in	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; policy analysis								

	Their Own Land											
17 1	Picturebooks in New Caledonia: Challenging Cultural Hegemony for "Une École Calédonienne"	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; cultural/picturebook study								
17 2	The Impact of the Sentituz Programmes on Emotional Competence and Social Climate in the Classroom	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; SEL intervention								
17 3	Educating the displaced: inclusive education for Syrian Turkmens in Türkiye	Journal Article	maybe-title		refugee population but digital component unclear	exclude-abstract	focus on refugee students' cultural/identity challenges and discrimination; no ICT, no digital learning, no e-learning component; not related to technology-supported educational inclusion					
17 4	An Investigation of Factors Contributing	Journal Article	exclude-title	wrong population (school counselors); no refugee focus; no ICT/e-learning								

	to Secondary Traumatic Stress in School Counselors: A Pilot Study											
175	Use of Photo-Elicitation to Evoke and Solve Dilemmas That Prompt Changes Primary School Teachers' Visions	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers); no refugee focus; no ICT/e-learning								
176	Computer Science Courses as a Graduation Requirement at the State and National Level: A Policy Brief	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; policy brief								
177	The Role of Basic Number Processing in High Mathematics Achievement in Primary School	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; cognitive study								
178	Online Education: Benefits and Challenges	Journal Article	include-title		refugee students+clear online education focus; strong match with	exclude-abstract	systematic review of mobile learning apps for refugees in					

	for Refugee Students				refugee digital learning; level of education to be confirmed at abstract/full text		general; no focus on children or primary education; not related to ICT-supported inclusion of refugee pupils in primary schooling					
179	Let's talk and share! Refugees and migrants building social inclusion and wellbeing through digital stories and online learning resources	Journal Article	include-title		refugees/migrants+clear digital learning (digital stories, online resources); education level to be confirmed at abstract/full text	exclude-abstract	general migrant/refugee population; focus on digital stories and wellbeing; no primary-school children; no school-based inclusion; not related to ICT-supported inclusion of refugee pupils in primary education					
180	Access for Refugees Into Higher Education: A Review of Interventions in North America and Europe	Journal Article	exclude-title	wrong education level (higher education); no ICT/e-learning								
181	Refugees and online education:	Journal Article	exclude-title	wrong education level (higher education); not								

	student perspectives on need and support in the context of (online) higher education			relevant to primary refugee education								
18 2	Initial Training of Primary School Teachers: Development of Competencies for Inclusion and Attention to Diversity	Journal Article	exclude-title	wrong population (teachers); no refugee focus; no ICT/e-learning								
18 3	Exploring Trends in 21st Century Canadian K-12 French as a Second Language Research: A Research Synthesis	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; FSL research synthesis								
18 4	The Common European Framework of Reference (CEFR) in Canada: A Research Agenda	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; CEFR policy focus								
18 5	Adapting Mobile Technology to	Journal Article	include-title		refugee primary schools+clear mobile/digital	include-abstract		refugee primary-school learners; explicit	include-full text		Empirical mixed-methods study in	Mixed-methods research with 89 participants

Enhance Access to Quality, Equitable and Inclusive Education in Fragile Contexts: The Case of Kakuma Refugee Camp Primary Schools				technology focus; inclusive & equitable education; strong match			focus on mobile/digital technology in teaching and learning; strong ICT component directly linked to educational inclusion in primary refugee schools			primary schools within Kakuma Refugee Camp; examines mobile-base d digital tools, ICT-supporte d teaching/lear ning, digital access barriers, teacher/learn er competencie s, and inclusion in refugee primary education	(primary learners, teachers, head teachers, education officer) in 24 refugee primary schools in Kakuma Camp. Investigates how mobile digital devices (tablets, smartphones) support teaching, learning, access, engagement, and inclusion. Identifies barriers (connectivity, electricity, device shortages, digital skills) and proposes context-specific digital toolkits. Directly relevant to ICT-supported distance/mobile learning for refugee children in primary education
---	--	--	--	---	--	--	---	--	--	---	---

18 6	The research on educational leadership for refugees since 2009: An international systemic review of empirical evidence	Journal Article	exclude-title	wrong topic (educational leadership); no ICT/e-learning; not about primary refugee education								
18 7	Development of Learning Material for Grade 7 Struggling Readers	Journal Article	exclude-title	wrong education level (Grade 7); no refugee population; no ICT/e-learning								
18 8	School Recess in Primary School: Rescuing the Meaning of Play in Education	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; general pedagogy								
18 9	Preparation of an Observation Card to Measure the Developmental Learning Difficulties among Primary School Students in	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; assessment tool								

	Sana'a City, Yemen											
190	Professional Learning Communities in Private Schools in Bahrain and Oman: Reflection on Two Cases	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; PLCs in private schools								
191	School success for migrant and refugee children: A systematic literature review	Journal Article	exclude-title	no ICT/e-learning; general school success; not about digital learning								
192	Democratizing Taste on Classical Music for All	Journal Article	exclude-title	no refugee population; no ICT/e-learning; unrelated to education of refugees								
193	Athletes as Guest Speakers in Mathematics Education: A Descriptive Study of a "Pala" Player in Dialogue with Pre-Service Teachers	Journal Article	exclude-title	wrong population (pre-service teachers); no refugee focus; no ICT/e-learning								
194	Integration Through Education: Using ICT in	Journal Article	include-title		refugees+clear ICT in education+social inclusion;	exclude-abstract	adult Syrian refugees in Germany; focus on ICT for					

	Education to Promote the Social Inclusion of Refugees in Germany				education level to be confirmed at abstract stage		social inclusion and e-learning in general; no children; no primary education; not related to ICT-supported inclusion of refugee pupils in primary schooling					
195	The inclusion of the other in ourselves: reception and comprehension of refugees in Portugal	Journal Article	exclude-title	no ICT/e-learning; not about education; not about primary refugee learners								
196	The use of technology to assist second language learning and teaching in non-formal settings for refugee/migrant minors	Journal Article	include-title		refugee/migrant minors+clear technology-assisted language learning; education level to be confirmed at abstract stage	include-abstract		refugee/migrant minors; technology-assisted Greek language teaching; non-formal education but directly relevant to ICT-supported learning for refugee children	exclude-full text	Master's thesis (grey literature), not peer-reviewed; focuses on non-formal education settings rather than primary school distance/ICT-supported learning; does not examine structured digital learning interventions in formal primary education		Qualitative study with five teachers in NGO-based non-formal education centers (UNICEF ACE program). Explores teachers' attitudes toward technology use in teaching Greek as a second language to refugee/migrant minors. Although it

												discusses ICT tools and blended learning (e.g., Akelius), it is a non-formal education context, not a peer-reviewed empirical study, and does not evaluate ICT-supported distance learning in primary schools. Therefore, it does not meet inclusion criteria
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	---

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ: «Πλήρης Λίστα Τίτλων (1-196 μελετών)»

Το Παράρτημα Γ περιλαμβάνει το πλήρες σύνολο των 196 μελετών που εντοπίστηκαν κατά το στάδιο της αναζήτησης της συστηματικής επισκόπησης. Οι τίτλοι παρατίθενται αυτούσιοι, όπως καταγράφηκαν πριν από τον έλεγχο τίτλου, περίληψης και πλήρους κειμένου. Η λίστα αυτή αποτυπώνει το αρχικό σώμα της βιβλιογραφίας που αξιολογήθηκε σύμφωνα με τα κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού της μελέτης, πριν από τη διαμόρφωση του τελικού δείγματος των μελετών που συμπεριλήφθηκαν στην ανάλυση.

Πίνακας 3. Πλήρης Λίστα Εντοπισμένων Μελετών (N=196)

ID	Title
1	Educating Refugee Children: Bridging the Gap for Teachers and Parents. A Case Study of an Icelandic New Arrival Programme
2	Exploring Novice English Teachers' Professional Development: Insights from the Turkish Context
3	Primary Students' Performance of STEM Domain-Specific Self-Efficacy Belief and Expectancy-Value Belief
4	Didactic Strategy Mediated by Games in the Teaching of Mathematics in First-Year Engineering Students
5	Securing learning for children in conflict and crisis
6	Examining the Relationship of Teacher Perception of Accountability and Assessment Policies on Teacher Turnover during NCLB
7	Knowledge of Greek and Latin Roots Is Related to Reading Comprehension among French-Speaking Sixth Graders
8	Exploring the Effects of Near-Peer Teaching in Robotics Education: The Role of STEM Attitudes
9	Relationships between the Dimensions of Resilience and Burnout in Primary School Teachers
10	My Classroom: Turkey
11	Brazilian Technology Policies in Education: History and Lessons Learned
12	Technologies for the Integration of Children with Migration Background in Early Education: A Systematic Review
13	Why Has Japanese Educational Reform Come to a De Facto End?
14	Approaches to Language Education and Schooling in Post-Conflict Phase in Georgian Context
15	Development for Empowerment: Mobilising Online and Digital Micro-Credentials for Refugees
16	Children with Migration Experience and ICT
17	Education for the Disabled in Accordance with the Quality of Inclusive Education in the Distance Education Process.
18	Mitigating Policy-to-Practice Disparities in Inclusive Education from a Bioecological Systems Perspective: The Case of Selected Secondary Schools in the Lower Shire, Malawi
19	How Can We Promote the Treatment of Philosophical Questions in Primary School? The Perspective of Experienced Teachers
20	Refugees, Immigrants, and Language in Ivorian Education
21	Content Analysis of Primary School Mathematics Textbooks and Its Relationship with Pupils Achievement
22	Environmental and Sustainability Education Pedagogical Approaches in Pre-Service Teacher Education
23	Education Under Fire
24	Implementing Invitational Education Theory to Address the Unique Needs of Children from Military Families
25	Effective strategies for providing post-secondary education to refugees in crisis situations: A study of implementation and impact
26	Children's Responses to Divergent and Convergent Design Feedback
27	Mapping Measurement Scales for the Assessment of Learning Environments
28	The Methodology of Mathematics and the Emergence of a Protodiscipline

29	The Effects of COVID-19 in the Learning Process of Primary School Students: A Systematic Review
30	Anecdotes, Experience, and 'Learning by Osmosis': The Role of Professional Cultures in Preparing Teachers for Parent-School Engagement
31	Falling through the cracks: Challenges to the education of refugee children during COVID-19
32	The Relationship between Using Information and Communication Technology in Education and the Mathematics Achievement of Students
33	U.S. Americanization in Puerto Rico's Public Schools: Proposing Children's Self-Organization for Decoloniality through Photovoice and Philosophy for/with Children
34	The Grow Your Own Collective: A Critical Race Movement to Transform Education
35	ADA for IBL: Lessons Learned in Aligning Learning Design and Analytics for Inquiry-Based Learning Orchestration
36	Social Justice Leadership for Co-Educating Refugee and Migrant Students in Greek Primary Schools Through Distance Education During COVID-19
37	The influence of refugee students' personal characteristics on study success in online education
38	Kurdistan Region of Iraq Policy Evaluation and Recommendations
39	Let's Go Girls!: Evaluating the Effectiveness of Tutoring and Scholarships on Primary School Girls' Attendance and Academic Performance in the Democratic Republic of the Congo (DRC)
40	Examining Teacher Candidates' Pedagogical Practices and Stances towards Translanguaging and Multimodality in Writing
41	The role of 'home school' in improving sustainability for Rohingya refugees in Bangladesh
42	Education in Emergency
43	Transitional Bilingual Education and Two-Way Immersion Programs: Comparison of Reading Outcomes for English Learners in the United States
44	Interventions to improve refugee children's access to education and quality learning: A scoping review of existing impact evaluations
45	School Choice in Indigenous Families as a Conflicting Path between Territories and Cultures: The Case of Rural Mapuche Families in Chile
46	A Shifting Landscape for State Testing
47	Digital Transformation towards Education 4.0
48	Academic achievement of refugee students at the end of primary school in Germany
49	Relationship among Perceived Stress, Life Satisfaction and Academic Performance of Education Sciences Students of the University of Jaén after the COVID-19 Pandemic
50	Improving Children's Wellbeing through Media Literacy Education: An Irish Study
51	The impact of Emergency Remote Teaching on primary education teachers of migrant students in Attica during the COVID-19 pandemic.
52	Guidelines on the Use of Teaching Materials for Teaching Fractions in the Brazilian Primary Course (1930-1970)
53	Conversational Style and Early Academic Language Skills in CLIL and Non-CLIL Settings: A Multilingual Sociopragmatic Perspective
54	Brazil's Social Justice Policies for Higher Education: What Can We Learn from Asia?
55	Comprehensiveness of Learning Outcomes Formulated in the Newly Designed Ethiopian Primary School Teacher Education Courses
56	Barriers to accessibility of learning among minority refugee children: A systematic literature review
57	Leaving No One Behind: Educating Refugees During the Pandemic
58	A study of the challenges faced by students who identify as refugees who have experienced interrupted education and trauma
59	"The teacher is not a magician": Teacher training in Greek reception facilities for refugee education
60	Multilingual Students in Greek Schools: Teachers' Views and Teaching Practices
61	Perceptions of Earth Science Using Assistive and Supportive Technologies by Students Who Are Blind or Visually Impaired
62	Disorder of Attention, Motor Control and Perception in Grade 1 Boys and Girls
63	Gross Motor Development, Physical Activity and Anthropometry of Grade 1's in a South African School
64	Review about Online Educational Guidance during the COVID-19 Pandemic
65	Error Analysis of Verb Tenses among Japanese ESL Learners
66	Collaborative Design of Audio-Visual Materials in Political Science and Administration

67	Instructional Leadership Practices and School Leaders' Self-Efficacy
68	Teacher Creativity: When Professional Coherence Supports Beautiful Risks
69	Using Metaphors to Know the Conceptions about the Teaching Profession in Initial Teacher Education
70	Fostering intercultural education and inclusion of SEND students through UDL in the general classrooms of Greek Secondary Education
71	Information Pollution in an Age of Populist Politics
72	Identifying strategies, teaching activities and practices that support learning and social inclusion for refugees who arrived during the past years–The case of refugees in Athens
73	Open Higher Education for Refugees to Access: Virtual Learning in the Covid-19 Pandemic
74	Refugee girls' education lost in transit: A qualitative case study on refugee adolescent girls' education in transit countries during covid-19.
75	Una Noche de Música: Sustaining Our Students' Culture
76	Improving Cognition in School Children and Adolescents through Exergames. A Systematic Review and Practical Guide
77	Fostering Critical Thinking across the Primary School's Curriculum in the European Schools System
78	Conceptions of Learning Science in Informal Environments among Primary School Students in Mainland China
79	The Role of Transformational Leadership in Professional Learning Communities: Empirical Evidence from China
80	Domestication of International Refugee Rights in Kenya: Assessment of Teacher Awareness of Refugee Rights
81	Who Is Immersion For?: A Critical Analysis of French Immersion Policies
82	Social work perspective on distance learning in refugee education among Ukrainian child learners in Hungary
83	Research Trends in K-12 MOOCs: A Review of the Published Literature
84	Developing student-driven learning activities to promote refugee quality education through the CARE methodology
85	The War on Public Education: Agonist Democracy and the Fight for Schools as Public Things
86	Towards the different: A case study of a Syrian asylum seeker in Croatian school context
87	Bridging the Distance in Distance E-Learning: Lessons from Dadaab and Kakuma Refugee Camps in Kenya
88	Primary School Teacher Perspectives on Effective Dashboard Use in the Classroom: Skills, Knowledge, and Contextual Conditions
89	Teachers' Takes on Supporting Multilingual Learners in K-12 Classrooms in Ontario
90	Education on the Move: How Migration Affects Learning Outcomes. In Learning, Marginalization, and Improving the Quality of Education in Low-income Countries
91	2. Education on the Move: How Migration Affects
92	Examining refugee children's experiences through the resettlement model
93	A longitudinal research on the access to face-to-face education for refugee children during and post COVID-19 period
94	Trend of De La Salle Lipa Education Graduates' Performance in the Licensure Examination for Teachers
95	Let's Talk Evidence--The Case for Combining Inquiry-Based and Direct Instruction
96	An Analysis of School-Based Management on Learning Achievement in Senegal Primary Education
97	The Discursive Construction of Superintendent Statesmanship on Twitter
98	Spanish Teacher Education Students' Values and Satisfaction with Life
99	Educational crisis of Rohingya refugee children in Bangladesh: Access, obstacles, and prospects to formal and non-formal education
100	Providing Social-Emotional and Academic Supports to SLIFE: What Every Teacher Needs to Know
101	Teaching Refugee Students in Arizona: Examining the Implementation of Structured English Immersion
102	Designing Mathematics Standards in Agreement with Science
103	Factors Affecting Technology Integration in the Classroom
104	Primary Education Degree Programs in Alicante, Barcelona and Helsinki: Could the Differences in the Mathematical Knowledge of Incoming Students Be Explained by the Access Criteria?
105	The Role and Efficacy of Creative Imagination in Concept Formation: A Study of Variables for Children in Primary School
106	People, Not Profits: The Professional Organizations We Need

107	Valences and Sense of Personal Autonomy with Regard to Professional Development in Dutch Primary Teachers: Do Decision Contexts and Age Make a Difference?
108	Emergency remote teaching (ERT) in multilingual contexts: A mixed methods case study
109	Teachers' Perspectives about Distance Education for Refugee Students Amid the COVID-19 Pandemic in Greece: Challenges and Implications
110	Signature Pedagogy for Entrepreneurship Education: An Emerging Perspective
111	School Administrators' Perceptions of Democratic Coexistence in Catalan Schools: An Analytical Study
112	University-INGO partnerships for refugee education: the case of Elimisha Kakuma
113	Implementation of Educational Policies for Migrants: A Case Study in the Swiss Canton of Geneva
114	I Feel Good at School! Reducing School Discomfort Levels through Integrated Interventions
115	Leading Like an Educator: How MBTI Profiles Vary from the Norm
116	Prevention of Children's Burnout at School through the Tutoring and Guidance Process. A Structural Equation Model Analysis
117	The eZoomBook Tool: A Blended and Eclectic Approach to Digital Pedagogy
118	Migrant Learners in a COVID-19 Context: Exploring Strategies for School Leadership and Management.
119	Barriers to Primary Education in the IGAD Countries: Creating Inclusion, Quality, and Sustainable Access
120	Higher Education and Syrian Refugee Students: The Case of Jordan
121	The Impact of the COVID-19 Pandemic in the Inclusion of Refugee Students in Greek Schools: Pre-Service Teachers' Views about Distance Learning
122	Mobile applications aiming to facilitate immigrants' societal integration and overall level of integration, health and mental health. Does artificial intelligence enhance outcomes?
123	Mobile learning applications for refugees: A systematic literature review
124	Challenges of blended learning in refugee camps: When internet connectivity fails, human connection succeeds
125	Cross-National Differences in Socioeconomic Achievement Inequality in Early Primary School: The Role of Parental Education and Income in Six Countries
126	See You Tomorrow: A Case Study of the Understanding Cinema Project at Granton Primary School in Edinburgh
127	Pre-Service Elementary Teachers' Difficulties in Solving Realistic Division Problems
128	Giving Voice to Stakeholders on Fair and Valid Use of Accommodations and Universal Tools in Digital Standardized Tests
129	Professional Action Competences through Experiences with Augmented Reality
130	Motivation and English Achievement in Mexican Teacher Students: A Correlation Study
131	Seeking a Solution for Summer Reading Loss
132	Self-Efficacy and Music Teaching: Five Narratives
133	Turning Teachers into Designers: The Case of the Ark of Inquiry
134	Cognitive Training in the Domain of Mathematics for Potentially Gifted Children in Primary School
135	Profiling Teachers Based on Their Professional Attitudes towards Teaching Responsible Research and Innovation
136	Zimbabwean Teachers in South Africa: A Transient Greener Pasture
137	Classroom Anxiety and Enjoyment in CLIL and Non-CLIL: Does the Target Language Matter?
138	Towards a Model to Improve English Language Standards in Schools: Impact of Socio-Economic Factors of Stakeholders
139	Gloria Ladson-Billings: Igniting Student Learning through Teacher Engagement in "Culturally Relevant Pedagogy"
140	Development and Confirmatory Factor Analysis of the Organisational Communication in Primary Schools Questionnaire
141	Music as a Tool for Promoting Environmental Awareness. Experiences of Undergraduate Education Students on the Production of Video Tales in the COVID-19 Pandemic
142	Educators' Perspectives on Factors Impacting STEM Achievement in Rural Indigenous Student-Serving Schools
143	The Effects of Using Cognitive Discourse Functions to Instruct 4th-Year Children on Report Writing in a CLIL Science Class
144	There Is, Probably, No Need for a Design Framework
145	Homeschooling: Between Croatian Aspirations and Slovenian Reality
146	Promoting Multilingualism: Foundation Phase Teachers' Experiences in Teaching isiXhosa to Native Speakers of Afrikaans

147	Education for Democratic Citizenship in Dutch Schools: A Bumpy Road
148	Mock Elections in Civic Education: A Space for Critical Democratic Citizenship Development
149	Testing a Unified Model of Task-Specific Motivation: How Teachers Appraise Three Professional Development Activities
150	Words for inclusion: research experience and perspectives on the creation of online L2 resources for migrants and refugees in Italy
151	Building a Virtual Learning Environment to Foster Blended Learning Experiences in an Institute of Application in Brazil
152	Towards the Revolution and Democratization of Education: A Framework to Overcome Challenges and Explore Opportunities through Industry 4.0
153	Validation of a Scale to Assess Activities of Daily Living at Home in Children and Adolescents with Autism Spectrum Disorder
154	Bibliometrics of Scientific Productivity on Physical Activity in Children and Adolescents with Autism Spectrum Disorder and Down Syndrome
155	Analysis of Pre-Service Teachers' Personal Metaphors about Foreign Language Teaching
156	MOOCs and Free Digital Learning for the Inclusion of Migrants and Refugees: A European Policy Study
157	Journal on Education in Emergencies: Volume 10, Number 1 (Complete)
158	Education Populism? A Corpus-Driven Analysis of Betsy Devos's Education Policy Discourse
159	Providing Counseling Services in High Schools: Partnerships in Higher Education
160	Passive Participation in Collaborative Online Learning Activities: A Scoping Review of Research in Formal School Learning Settings
161	Agentive Apprenticeship of Observation and English Teacher Identity: A Pakistani Case of Learning to Teach English
162	The Hard Teacher's Leadership Coping to the COVID-19 Pandemic
163	Free digital learning for inclusion of migrants and refugees in Europe: A qualitative analysis of three types of learning purposes
164	Get 'em While They're Young: Complex Digitally-Mediated Tasks for EFL Learners in Primary Schools
165	Relationship among Merit Pay Policies, Teacher Mobility and Attrition: A Study in the Rio de Janeiro Public Schools
166	Emotions of CLIL Preservice Teachers in Teaching Non-Linguistic Subjects in English
167	Supervisory Teacher Coaching in K-12 Classrooms
168	A Global Outlook to the Interruption of Education Due to COVID-19 Pandemic: Navigating in a Time of Uncertainty and Crisis
169	The Effect of Problem Size on Children's Arithmetic Performance: Interference Control in Working Memory
170	A Made-in-Canada Second Language Framework for K-12 Education: Another Case Where No Prophet Is Accepted in Their Own Land
171	Picturebooks in New Caledonia: Challenging Cultural Hegemony for "Une École Calédonienne"
172	The Impact of the Sentituz Programmes on Emotional Competence and Social Climate in the Classroom
173	Educating the displaced: inclusive education for Syrian Turkmens in Türkiye
174	An Investigation of Factors Contributing to Secondary Traumatic Stress in School Counselors: A Pilot Study
175	Use of Photo-Elicitation to Evoke and Solve Dilemmas That Prompt Changes Primary School Teachers' Visions
176	Computer Science Courses as a Graduation Requirement at the State and National Level: A Policy Brief
177	The Role of Basic Number Processing in High Mathematics Achievement in Primary School
178	Online Education: Benefits and Challenges for Refugee Students
179	Let's talk and share! Refugees and migrants building social inclusion and wellbeing through digital stories and online learning resources
180	Access for Refugees Into Higher Education: A Review of Interventions in North America and Europe
181	Refugees and online education: student perspectives on need and support in the context of (online) higher education
182	Initial Training of Primary School Teachers: Development of Competencies for Inclusion and Attention to Diversity
183	Exploring Trends in 21st Century Canadian K-12 French as a Second Language Research: A Research Synthesis
184	The Common European Framework of Reference (CEFR) in Canada: A Research Agenda
185	Adapting Mobile Technology to Enhance Access to Quality, Equitable and Inclusive Education in Fragile Contexts: The Case of Kakuma Refugee Camp Primary Schools
186	The research on educational leadership for refugees since 2009: An international systemic review of empirical evidence

187	Development of Learning Material for Grade 7 Struggling Readers
188	School Recess in Primary School: Rescuing the Meaning of Play in Education
189	Preparation of an Observation Card to Measure the Developmental Learning Difficulties among Primary School Students in Sana'a City, Yemen
190	Professional Learning Communities in Private Schools in Bahrain and Oman: Reflection on Two Cases
191	School success for migrant and refugee children: A systematic literature review
192	Democratizing Taste on Classical Music for All
193	Athletes as Guest Speakers in Mathematics Education: A Descriptive Study of a "Pala" Player in Dialogue with Pre-Service Teachers
194	Integration Through Education: Using ICT in Education to Promote the Social Inclusion of Refugees in Germany
195	The inclusion of the other in ourselves: reception and comprehension of refugees in Portugal
196	The use of technology to assist second language learning and teaching in non-formal settings for refugee/migrant minors

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ: «Πίνακας Εξαγωγής Δεδομένων των Τελικών Μελετών»

Το Παράρτημα Δ παρουσιάζει τον αναλυτικό Πίνακα Εξαγωγής Δεδομένων των τελικών μελετών που συμπεριλήφθηκαν στη συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση. Ο πίνακας καταγράφει συστηματικά τα βασικά χαρακτηριστικά κάθε μελέτης, το ερευνητικό πλαίσιο, τον πληθυσμό-στόχο, τις τεχνολογικές παρεμβάσεις, τα εργαλεία συλλογής δεδομένων, τις μεθόδους ανάλυσης και τα κύρια ευρήματα. Επιπλέον, περιλαμβάνει στοιχεία σχετικά με τα εμπόδια και τους διευκολυντικούς παράγοντες που αναδείχθηκαν, τις προτάσεις των συγγραφέων, καθώς και την αξιολόγηση της ποιότητας των μελετών μέσω του Εργαλείου Αξιολόγησης Μικτών Μεθόδων (Mixed Methods Appraisal Tool–MMAT). Η παρουσίαση αυτή ενισχύει τη διαφάνεια της διαδικασίας σύνθεσης και επιτρέπει την τεκμηριωμένη κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι ψηφιακές τεχνολογίες συμβάλλουν στην εκπαιδευτική ένταξη προσφύγων μαθητών και μαθητριών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Πίνακας 4. Πίνακας Εξαγωγής Δεδομένων των Τελικών Μελετών

I D M ε λ έ τ η ς	Πλήρης Βιβλιογραφική Αναφορά	Χώ ρα/ Πε ριο ρή	Έ τ ο ς	Τύ πος Με λέ της	Σκο πός/ Ε ρευ νη τικό Ερώ τημα	Πληθ υσμός- Στόχος	Εκ παι δε υτι κό Πλ αίσ ιο	Μέ γε θος Δεί γμα τος	Χαρακ τηρισ τικά Δείγ ματος	Ερε υνη τικό Σχε δια σμό ς	Εργ αλεί α Συλ λογ ής Δε δο μέ νων	Μέ θο δος Ανά λυ σης	Δι άρ κεια Συ λλ ογ ής Δε δο μέ νων	Τεχνολ ογία/Π αρέμ βα ση	Παι δαγ ωγ ικό Πλαί σιο/ Θεω ρία	Ευ ρή μα τα για τη Μά θη ση	Ευ ρή μα τα για τη Δι δα σκα λία	Εμπ ό δια /Προ κλή σεις	Διευ κολυν τικοί Παρά γοντε ς	Προ τά σεις Συγ γρα φέ ων	Ερ γα λεί ο Αξι ολ όγ η ς Πο ιό τη τας	Βα θμ ολ ογί α Πο ιό τη τας	Σχό λια Ποι ότη τας	Σχ ετι κό τη τα με Ερ ευ νη τικ ά Ερ ω τ ή μα τα	Λόγ ος Έν τα ξης	Σημ εία για Σύν θε ση Ευ ρη μάτων
1 2	Tozadore, D (2026) Technologi es for the	Δεν εφ αρ μόζ	2 0 2 6	Συσ τημ ατικ ή	Συσ τημ ατικ ή διερ	Παιδιά με μετανα στευτικ	Πρ ώι μη και	Δεν εφα ρμό ζετ	Παιδιά με μετανα στευτικ	Συσ τημ ατικ ή	Ανά λυση δημ	Ποι οτικ ή σύν	Δε ν αν αφ	Η ανασκό πηση περιλα	Δεν αναφ έρετ αι	Ενίσ χυση γλω σσικ εκπα	Υπο στήρ ιξη εκπα	Γλω σσικ ά και πολι	Διαθε σιμότη τα ψηφι	Σχε δια σμό ς	Δε ν εφ αρ	Δε ν εφ αρ	Υψ ηλή μεθ οδο	Κα λύ πτ ει	Συσ τημ ατικ ή	Πολ υδι άστ ατη

Αγγελική Χουλιάρα, Η Συμβολή της Ηλεκτρονικής Μάθησης στην
Εκπαιδευτική Ένταξη Προσφύγων Μαθητών/Μαθητριών
Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Συστηματική Βιβλιογραφική
Επισκόπηση

Integration of Children with Migration Background in Early Education: A Systematic Review International Journal of Human-Computer Interaction , 1-27 https://doi.org/10.1080/01044731820252592778	ετα ι (sy ste ma tic rev iew)		ανα σκό πη ση (sys tem atic rev iew)	εύνη ση του τρόπ ου με τον οποί ο οι τεχν ολογί ες υποσ τηρίζ ουν την έντα ξη παιδι ών με μετα ναστ ευτικ ό υπόβ αθρο (CM B) στην πρώι μη εκπα ίδευ ση, χαρτ ογρα φών τας τύπο υς μελε	ό υπόβα θρο (Childr en with Migrati on Backgr ound – CMB) (έμμεσ ος πληθυσ μός: εκπαιδ ευτικοί, γονείς, εμπλεκ όμενοι φορείς- stakeh olders)	πρ ωτ οβ άθ μια εκ παί δε υσ η	αι (sys tem atic rev iew- 16 μελ έτε ς)	ό/προσ φυγικό υπόβα θρο, ηλικίες προσχο λικής και πρωτο σχολικ ής εκπαιδ ευσης, με γλωσσι κές, πολιτισ μικές και κοινωνι κές προκλή σεις	ανα σκό πη ση η με PRI SM A	οσι ευμ ένω v μελ ετώ v	θεσ η Θεμ ατικ ή κατ ηγο ριο ποί ηση	έρ ετ αι	μβάνει: εφαρμο γές γλωσσι κής μάθηση ς, κοινωνι κά ρομπότ , διαδικτ υακές πλατφό ρμες, εικονικ ούς εκπαιδ ευτές (virtual tutors), περιβά λλοντα εικονικ ής πραγμα τικότητ ας (VR)/εμ βυθιστι κά περιβά λλοντα, τεχνητή νοημοσ ύνη	συγκ εκφρι μένο θεω ρητικ ό μοντ έλο- η ανάλ υση βασίζ εται σε διαστ άσεις ένταξ ης: οποιο γλωσσ ική ένταξ η (ling uistic) κοιν ωνικ ή ένταξ η (soci al), πολιτ ισμικ ή ένταξ η (cult ural), συνα ισθη ματικ	ής μάθ ησης και λέξι ογίο υ, βελτί ωση κατα λίσθη ς περι εχομ ένου επικ οινω νίας με παιδ ιά με μετα ναστ ευτι κό υπό βαθ ρο (CM B), δημι ουργ ία συμ περι ληπτ ικών μαθ ήσια κών περι βαλλ	ιδευ τικώ v μέσ ω ψηφ ιακώ v εργα λείω v, διευ κόλυ vση της επικ οινω νίας και βραχ υχρό vιες παρε μβά σεις, ετερ ογέν εια τεχν ολογ ιών και μεθο δολο γίων , ψυχ ολογ ική ευαλ ωτότ ητα	τισμι κά εμπό δια, περι ορισ μένη γενικ ευσι κών μότη τα ευρη μάτ ων, μικρ ά δείγ ματα και βραχ υχρό vιες παρε μβά σεις, ετερ ογέν εια τεχν ολογ ιών και μεθο δολο γίων , ψυχ ολογ ική ευαλ ωτότ ητα	ακών εργα λείων , υποσ τήριξ η εκπαι δευτι κών και οικογ ενει ών, συνε ργατι κές δρασ τηριό τητες , ασφα λή ψηφι ακά περιβ άλλο vτα για έκφρ αση και συμμ ετοχ ή	πολ υδι άστ ατω v παρ εμβ άσε ων έντ αξη ς, συμ μετ οχικ ός σχε δια σμό ς (co- desi gn) με εκπ αιδ ευτι κού ς και παι διά, ενσ ωμ άτω ση τεχν ολο γίας στο ανα λυτι	μό ζετ αι	μό ζετ αι	λογ ική δια φά νει α, χρή ση PRI SM A, διπ λή ανε ξάρ τητ η αξι ολό γησ η, σα φής περ ιγρ αφ ή κρι τήρ ίωv	EE 1 (τύ πο ι με λε τώ v), EE 2 (τε χν ολ ογί ες & δε ξιό τη ς έν τε φ ξ η και EE 3 (ε ρε υν ητι κέ ς πρ οκ λή σει ς)	ανα σκό πη ση η τεχν ολο γικ ών παρ εμβ άσε ων για την έντα ξη & διώ v με μετ ανα στε υτικ ό υπό βαθ ρο στη v πρ ώιμ η εκπ αίδε υση	έντ αξη (γλ ωσσ ικ ή, κοιν ωνι κή, πολ ιτισ μικ ή, συν αισ θημ ατικ ή, ακα δημ αϊκ ή), ποι κιλί α τεχ νολ ογικ ών εργ αλεί ων, σημ αντι κόσ ρόλ ος εκπ αιδ ευτι κών και
---	--	--	--	---	--	---	--	--	--	---	---	----------------	--	---	--	---	--	--	--	-----------------	-----------------	---	--	--	--

					τών, τεχν ολογι κά εργα λεία, δεξιό τητε ς έντα ξης και μεθό δους αξιολ όγησ ης									ή ένταξ η (emo tiona l), ακαδ ημαϊ κή ένταξ η (aca demi c)		όντ ων, ανάγ κη επιμ όρφ ωση ς εκπα ιδευ τικώ ν για αποτ ελεσ ματι κή χρήσ η τεχν ολογ ίας	παιδ ιών, ανισ ότητ ες πρό σβα σης σε τεχν ολογ ικό εξοπ λισμ ό		κό πρό γρα μμα , ανά πτυ ξη εργ αλεί ων για κοιν ωνι κή, πολι τισμ ική και συν αισ θημ ατικ ή έντ αξη, μελ λον τική έρε υνα με ισχυ ρότ ερα μεθ οδο λογι κά σχέ δια						οικ ογε νεί ών, μεθ οδο λογι κοί περ ιορι σμο ί στη βιβ λιογ ρα φία, ανά γκη για μακ ροχ ρόν ιες και συμ μετ οχικ ές παρ εμβ άσε ις
--	--	--	--	--	---	--	--	--	--	--	--	--	--	---	--	--	---	--	---	--	--	--	--	--	---

Αγγελική Χουλιάρα, Η Συμβολή της Ηλεκτρονικής Μάθησης στην
Εκπαιδευτική Ένταξη Προσφύγων Μαθητών/Μαθητριών
Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Συστηματική Βιβλιογραφική
Επισκόπηση

4 1	Prodip, M A, & Roy, G (2023) The role of 'Home School' in improving sustainabil ity for Rohingya refugees in Banglades h Sustaina bility 2023, 15(1 5), 11860 https://doi org/10339 0/su15151 1860	Μπ αγκ λαν τές (κα ταυ λίσ μοί Co x's Ba zar)	2 0 2 3	Ποι οτικ ή μελ έτη (qu alit ativ e stu dy)	Διερ εύνη ση του τρόπ ου και βαθμ ού στον οποί ο η κατ' οίκον εξ αποσ τάσε ως εκπα ίδευ ση (Ho me Scho ol) συνέ βαλε στη βιωσ ιμότη των Rohi ngya προσ φύγ ων κατά την πανδ ημία	Παιδιά Rohing ya του προσφ ύγων (ηλικίας 10-14 ετών, εκπαιδ η και πάροχο ι εκπαιδ ευσης (Rohin gya: Μη αναγνω ρισμέν η μουσο υλμανι κή εθνοτικ ή μειονότη τα από τη Μιανμά ρ, εκτοπι σμένη λόγω συστημ ατικών διώξεω ν και εγκατε στημέν η σε προσφ υγικούς	Μη του πικ ή εκ παί δε η σε πρ οσ φυ γικ οός κατ αυ λίσ μο ύς (ho me - base d lea rni ng)	26 συμ μετ έχο ντε ς	10 αγόρια και 10 κορίτσι α Rohing ya, 4 εκπαιδ ευτικοί (2 Βεγγαλ έζοι, 2 Rohing ya), 2 στελέχ η BRAC (διεθνή ς μη κυβερν ητικός οργανι σμός με δράση στην εκπαιδ ευση Rohing ya προσφ ύγων)	Ποι οτικ ή μελ έτη με ημι- δομ ημέ νες συν εντε ύξει ς και συν εντε ύξει ς βασ ικώ ν πλη ροφ ορη τών (key info rma nt inte rvie ws)	Ημι - δομ ημέ νες συν εντ εύξ εις βασ ικώ ν πλη ροφ ορη τών (key info rma nt inte rvie ws)	Θεμ ατικ ή ανά λυσ η έξι στα δίω ν και ανά λυσ η συν ομιλ ίας (co nver sati on anal ysis)	Αύ γο υσ το ς- Σε πτ έμ βρ ιος 20 21	Τηλε- μάθηση μέσω κινητώ ν τηλεφώ νων, κατ' οίκον μάθηση , μικρές ομάδες μαθητ ών, υποστή ριξη από κοινοτι κούς διαμεσ ολαβητ ές (comm unity mobilis ers)	Πλαί σιο SDG 4 (Inch eon Decl arati on, Educ ation Fram ewor k for Actio n), αρχέ ς ασφα λούς και υποσ τηρικ τικής μάθη σης (SDG 4- Ποιο τική και ισότι μη εκπα ίδευ ση)	Βελτ ίωση πρό σβα στη μάθ ηση κατά την πανδ ημία , ενίσ χυση αβητ ών, προ σαρ μογή δίδα κτικ ών πρα κτικ ών σε συνθ ήκες αβητ ών, δημι ουργ ία ασφ αλού ς και υπο στηρ ικτικ ού περι βάλλ	Ενίσ χυσ η ρόλο υ εκπα ίδευ τικώ ν και κοιν οτικ ών διαμ εσολ αβητ ών, προ σαρ μογή δίδα κτικ ών πρα κτικ ών σε συνθ ήκες αβητ ών, δημι ουργ ία ασφ αλού ς και υπο στηρ ικτικ ού περι βάλλ	Απο υσία επίσ ημης εκπα ίδευ σης, περι ορισ μένα μαθ ήματ α, κοινο τικών διαμε σολα βητώ ν, ασφα λές μαθη σιακό περιβ άλλο ν, ψυχο κοιν ωνικ ή υποσ τήριξ η	Υποσ τήριξ η BRA C, συνε ργασί α εκπαι δευτι ης, αύξ ηση μαθ ημά των ωρ ών, πρό σλη ψη περ ισσ ότε ρων κοιν ων δια μεσ ολα βητ ών, βελ τίω ση τεχν ολο γική ς υπο δομ	Ενίσ χυσ η επί σημ ης εκπ αίδ ευσ ης, αύξ ηση μαθ ημά των ωρ ών, πρό σλη ψη περ ισσ ότε ρων κοιν ων δια μεσ ολα βητ ών, βελ τίω ση τεχν ολο γική ς υπο δομ	M M AT (M ixe d Me th od s Ap pr ais al To ol)	Υψ ηλ ή	Σα φής μεθ οδολο γία, πολ λαπ λές πηγ ές δεδο μέ νω ν, δια φά νει α δικ ασι ών, επα ρκή ς περ ιγρ αφ ή δεί γμα τος και ανά λυσ ης	Κα λύ πτ ει EE 1 (ρ όλ ος ψη φι ακ ών ερ γα λ ει ων) και EE 2 (ψ ηφ ιακ ές δε ξιό τη τες)	Εμπ ειρι κή μελ έτη τεχν ολο γική ς παρ έμβ αση ς σε προ σφυ οικό νικ ή πλάι σιο με άμε ση συν άφε ια με τη βιω σιμ ότη τα και την ψηφ ιακή μάθ ηση	Το Ho me Sch ool ενί σχυ σε την ασ φάλ εια, την ψυχ οκο ινω νική ανθ εκτι κότ ητα και την ισό τητ α φύλ ων, αλλ ά περ ιορί στη κε από την απο υσί α επί σημ ης
--------	---	--	------------------	--	---	--	--	-------------------------------------	---	---	--	---	---	--	---	---	---	---	---	---	---	---------------	---	---	--	---

Αγγελική Χουλιάρα, Η Συμβολή της Ηλεκτρονικής Μάθησης στην
Εκπαιδευτική Ένταξη Προσφύγων Μαθητών/Μαθητριών
Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Συστηματική Βιβλιογραφική
Επισκόπηση

					COVI D-19 και ενίσχ υσε τη μάθη ση, την ασφ άλει α και την ψυχο κοιν ωνικ ή ανθε κτικό τητα των παιδι ών (Rohi ngya: Μη αναγ νωρι σμέν η μους ουλμ ανικ ή εθνο τική μειο νότη τα από τη Μιαν	καταυλι σμούς στο Μπαγκλ αντές)									οντο ς			ής, μακ ροπ ρόθ εσμ ος σχε δια σμό ς βιώ σιμ ης εκπ αίδ ευσ ης						εκπ αίδ ευσ ης, την περ ιορι σμέ νη ύλη και τις τεχ νικές δυσ κολί ες· απα ιτεί ται ενί σχυ ση για μακ ροπ ρόθ εσμ η βιω σιμ ότη τα
--	--	--	--	--	---	---	--	--	--	--	--	--	--	--	-----------	--	--	--	--	--	--	--	--	---

Διπλωματική Εργασία

Αγγελική Χουλιάρα, Η Συμβολή της Ηλεκτρονικής Μάθησης στην
Εκπαιδευτική Ένταξη Προσφύγων Μαθητών/Μαθητριών
Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Συστηματική Βιβλιογραφική
Επισκόπηση

of Modern Education Studies, 6 (1), 1-20 http://dxdoi.org/10.51383/ijonmes 2022115			ωτη ματ ολό γιο)	Teac hing (TBL T) – διδα σκαλ ία γλώσ σας μέσ ω εργα σιών , υποσ τηριζ όμεν ες από Com puter - Assis ted Lang uage Lear ning (CAL L) – υποβ οηθο ύμεν η από υπολ ογιστ ή εκμά θηση γλώσ σας,	(ER T) σε πο λυγ λω σσι κή τάξ η δη μοτ ικο ύ	στο ερ ωτ ημα τολ όγι ο	συνολ ικά, εκπαιδ ευτικοί από σχολεί α με υψηλή συγκέν τρωση μαθητ ών μετανα στευτικ ού/προ σφυγικ ού υπόβα θρου	chin g (TBL T)/C om put er- Assi sted Lan guage Lear ning (CAL L) και ηλε κτρ ονικ ό ερω τημ άτο λόγι ο για διερ εύν ηση παρ αγό ντω ν συμ μετ οχή ς	αυτ οαξι ολό γησ η, παρ αδο τέα δρα στη ριοτ ήτω v, αξιο λόγ ηση μαθ ητώ v, ηλε κτρ ονικ ό ερ ωτη λόγι ο για εκπ αιδ ευτι κών	έμβ αση ς και ποσ οτικ ή περι γρα φικ ή ανά λυσ η απα ντή σεw v του ερω τημ άτο λογί ου	ού πε ρι ορ ισ μο ύ λό γω C OV ID- 19)	ριζόμεν ες από CALL	σιών, Com puter - Assis ted Lang uage Lear ning (CAL L) – υποβ οηθο ύμεν η από υπολ ογιστ ή εκμά θηση γλώσ σας, αρχέ ς διαφ οροπ οιημ ένης διδα σκαλί ας και κοιν ωνικ οπολ ιτισμι κής προσ έγγισ ης	αυτο νομί α και τη δημι ουργ ικότ ητα των μαθ ητώ v, αλλά η συμ μετο χή επηρε άστ ηκε από τεχνι κά προ βλήμ ατα, γλω σσικ ά εμπό δια και κόπ ωση από πολλ απλέ ς πλατ φόρ μες της συμ	διαφ ορο ποίη ση για να υπο στηρ ίζου v ενδι αφέ ρων, άρνη ση συμ μετο χής, αλλά αντι μετ ώπι σαν δυσ κολί ες στην επικ οινων ία, στην τεχνι κή υπο στήρ ιξη και στη διαχ είρι ση της συμ	κακή σύνδ εση στο διαδί κτυο , χαμη λό ενδι αφέ ρων, άρνη ση συμ μετο χής, ψυχ ολογ ική επιβ άρυν ση, μειω μένη συμ μετο χή στη σύγχ ρονη διδα σκαλί α	έγγισ η, εξατο μικευ μένες εργα σίες, υποσ τηριζ η από εκπαι δευτι κούς και διευθ υντές	σε TBL T/C ALL, ανά πτυ ξη συμ περ ιληπ τικ ών πρα κτικ ών εξ απο στά σε ως εκπ αίδ ευσ ης έκτ ακτ ης ανά γκη ς, πολι τικέ ς ισότ ητα ς ευκ αιρι ών για μαθ ητέ	ικώ v δεδ ομέ νω v, επα ρκή ς περ ιγρ αφ ή δεί γμα τος , ισχ υρή σύν δεσ η θε ωρί ας και πρ ακτ ική ς, δια φά νει α ηθι κώ v δια δικ ασι ών	) και EE 2 (ψ ηφ ιακ ές δε ξιό τη τες)	ανά γκης με τεχν ολο γική παρ έμβ αση σε πολ υγλ ωσ σικ ό περι βάλ λον, άμε σα σχε τική με τη μάθ ηση και την έντα ξη μαθ ητώ v με μετ ανα στε υτικ ό υπό βαθ ρο	T) ενί σχυ σε τη γλω σσι κή μάθ ηση μέσ ω TBL T/C ALL , αλλ ά οι μαθ ητέ ς με μετ ανα στε υτικ ό υπό βαθ ρο σας
---	--	--	---------------------------	---	--	---	--	--	--	--	--	---------------------------	---	---	---	---	--	--	---	---	--	--

Διπλωματική Εργασία

Διπλωματική Εργασία

Αγγελική Χουλιάρα, Η Συμβολή της Ηλεκτρονικής Μάθησης στην
Εκπαιδευτική Ένταξη Προσφύγων Μαθητών/Μαθητριών
Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Συστηματική Βιβλιογραφική
Επισκόπηση

					πρώ το καθο λικό περι ορισ μός λόγω COVI D-19 , με έμφα ση στις προκ λήσε ις, τα εμπό δια, τις πρακ τικές και τις δυνα τότη τες έντα ξης		CO VID -19		υπόλοι ποι σε μη τυπική εκπαίδ ευση (ΜΚΟ, δομές φιλοξεν ίας) Διδασκ αν κυρίως παιδιά προσχο λικής και πρωτο βάθμια ς εκπαίδ ευσης και εφήβο υς					PowerP oint, Quizlet, Wordw all, H5P)	σικά περι βάλλ οντα	σης επηρε άσε την κατα νόησ η και τη γλω σσικ ή ανάπ τυξη . Πολλ οί μαθ ητές δεν κατα νοού σαν τις οδηγ ίες, δεν είχα ν πρό σβα ση σε πλατ φόρ μες και χρει άζον ταν περι σσότε ρο	αυτε νέργ εια. Ωστ όσο, αντι μετ ώπι σαν δυσ κολί ες στην επικ οινω νία, στην εξατ ομίκ ευσ η και στην υπο στήρ ιξη μαθ ητώ ν με χαμη λή γλω σσικ ή επά ρκει α	αλλη λεπί δρα σης, αδυν αμία εξατ ομίκ ευσ ης Προσ φύγ ων	συνα δέλφ ους και Συντ ονιστ ές Εκπαί δευσ ης Προσ φύγ ων	υγλ ωσ σικ ή διδ ασκ αλία , πολι τικέ ς που λαμβάν ουν υπό ψη τις συν θήκ ες ζωή ς σε δομ ές φιλο ξε νίας προ σφύ γων , ενίσ χυσ η της επικ οιν ωνί ας σχο λείο			επα ρκή ς περ ιγρ αφ ή δεί γμα τος και θεμ ατι κή ανά λυσ ης	μάθ ηση και την έντα ξη ευά λωτ ων μαθ ητώ ν	κών και κοιν ωνι κών εμπ οδί ων· οι εκπ αιδ ευτι κοί ανέ πτυ ξαν δημ ιου ργικ ές πρα κτικ ές αλλ ά δεν μπο ρεσ αν να καλ ύψ ουν πλή ρω ς τις ανά γκε ς των μαθ ητώ
--	--	--	--	--	--	--	------------------	--	--	--	--	--	--	--	------------------------------	--	---	---	---	---	--	--	--	---	---

															την κοιν ωνικ ή διάσ ταση της μάθ ησης					υ- οικο γέν ειας , σχε δια σμό ς συμ περ ληπ τικ ών πρα κτικ ών εξ απο στά σε ως εκπ αίδ ευσ ης							ν- απα ιτο ύντ αι στο χει μέν ες πολ ιτικ ές, υπο δομ ές και συμ περ ληπ τικ ές παι δαγ ωγι κές προ σεγ γίσι εις
1 2 1	Samsari, E, Palaiologou, N, & Nikolaou, G (2024) The Impact of the COVID-19 Pandemic in the Inclusion of Refugee Students in	Ελλάδα	2024	Ποιοτική ή μελετημένη δομική έρευνα	Διερεύνηση των αντιλήψεων των φοιτητών/φοιτητριών παιδιών	Φοιτητές/φοιτήτριες παιδαγωγικών τμημάτων με εμπειρία διαδικτυακής διδασκαλίας	Εξ αποστάσεως εκπαίδευση (27 γυναικες, 5 άνδρες)	32 συμμετέχοντες (27 γυναικες, 5 άνδρες)	Φοιτητές/φοιτήτριες τρίτου έτους Παιδαγωγικών Τμημάτων στη Δυτική Μακεδονία, μέση	Ποιοτική ή έρευνα με δομημένες συνεντεύξεις	Ημιδομημένες συνεντεύξεις	Ποιοτική ανάλυση περιεχομένου ανά πτυ	Μάρτιος – Ιουνιος 2021	Εξ αποστάσεως διδασκαλία μέσω διαδικτυακών μαθημάτων, χρήση συσκευών με	Διαπολιτισμική εκπαίδευση, ένταξη προσφυγών, Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση, δυσαρεστημένοι υπάλληλοι	Οι φοιτητές/φοιτητριες θεώρησαν ότι υπάρχουν	Έλληνα σβασης συσκευές και σταθερό διαδίκτυο	Δυνατότητα χρήσης της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης	Ανάγκη για ενίσχυση υποδομών, πρόσβαση σε	ΜΜΑΤ (Mixed Methods Apprais	Υψηλή	Σαφής μεθοδολογία, επαρκής περιγραφή	Καλύπτει 1 (ρ) όλο το φάσμα των	Εμπειρική μελέτη για την εξαστάσεις εκπαιδευτικών	Η εξαποστάσεως εκπαιδευτική διαδικασία		

*Αγγελική Χουλιάρα, Η Συμβολή της Ηλεκτρονικής Μάθησης στην
Εκπαιδευτική Ένταξη Προσφύγων Μαθητών/Μαθητριών
Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Συστηματική Βιβλιογραφική
Επισκόπηση*

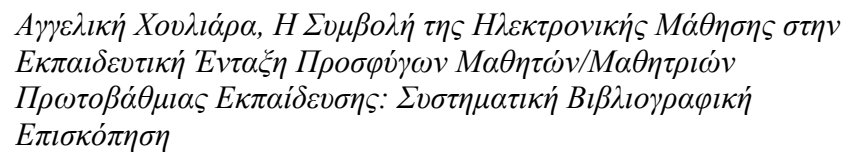
Greek Schools: Pre-Service Teachers' Views about Distance Learning Societies, 1 4 (5), 1-14 https://doi.org/103390/soc14050060			εύξ εις	αγωγ ικών τημη μάτων σχετι κά με την εκπα ίδευ ση προσ φυγό πουλ ων κατά την πανδ ημία COVI D-19 , με έμφα ση στις δυσκ ολίες της εξ αποσ τάσε ως εκπα ίδευ σης. την ποιό τητα της μαθη σιακ ής	προσφ υγόπου λων	την πα νδ ημία CO VID -19 σε πλ αίσ ιο πρ οσ φυ γικ ής εκ παί δε υσ ης	ρες)	ηλικία 20 ετών, γεννε ίς ομιλη τές ελλην ικής, με εμπει ρία παρο χής διαδι κτυα κών μαθη μάτων ατών σε προσ φυγό πουλ ων κατά την πανδ ημία COVI D-19 , με έμφα ση στις δυσκ ολίες της εξ αποσ τάσε ως εκπα ίδευ σης. την ποιό τητα της μαθη σιακ ής	ς και ποι οι κ ή ανά λυσ η περ ι έχ ο μέν ου	ης με ανο ι κ τές ερ ωτή σεις	ξη κω δο πο ι οι κ ή σχ ή μα τ ος (clu ster s)		πρόσβα ση στο διαδίκ τυο, ψηφια κ ές πλατ φό ρμες και εργα λεί α επικ οι ν ών ιας	εξ αποσ τάσε ως εκπα ίδευ ση, ψηφ ιακ ές αν ισ ότι η κοι ν ικ ή και γλω σσ ικ ή έν τα ξη	των προ σφυ γώ πο υλ ω ν λόγ ω έλλ ει ψ ης συσ κευ ών και σύν δ εσης , πε ρι ορι σ μέ νη ς ψη φ ια κ ή ς εμ πε ι ρίας και έν το νων γλω σσ ικ ών εμ πο δ ίων . Η εκ μά θη ση της ελλ η νικ ής γλώ σσας	αναλ υτικ ό πρό γ ραμ μα δεν αν τα πο κ ρί ν ε ται στι ς ανά γκ ες των προ σφυ γώ πο υλ ω ν και εξ α πο σ τά σε ως εκ πα ίδ ευ ση ς εμ πε ι ρίας και έν το νων γλω σσ ικ ών εμ πο δ ίων . Η εκ μά θη ση της ελλ η νικ ής γλώ σσας	, πε ρι ορι σ μέ νη ς ψη φ ια κ ή ς εμ πε ι ρίας και έν το νων γλω σσ ικ ή ς εμ πε ι ρίας και έν το νων γλω σσ ικ ών εμ πο δ ίων . Η εκ μά θη ση της ελλ η νικ ής γλώ σσας	συμπ ληρω ματικ ού εργα λεί ου για ενισ χυτικ ή διδ ασκ αλ ία κα λ ύ τε ρη προ ε τοι μα σία υπο δ ι δα σκ αλ ία κ ών και σχ ολ εί ων σε με λλ ον τικ ές κρί σε ις	συσ κευ ές δια δίκ τυο, επι μό ρφ ω ση εκ π αι δ ευ τι κ ών σε δια πο λι τισ μ ική και ψη φ ια κ ή διδ ασκ αλ ία κα λ ύ τε ρη προ ε τοι μα σία υπο δ ι δα σκ αλ ία κ ών και σχ ολ εί ων σε με λλ ον τικ ές κρί σε ις	al To ol)		δεί γμα τος , ισ χυ ρή ανά λυσ η περ ι έχ ο μέ νου , πλο ύσι α απ ο σ μ α τα συν εν τ εύ ξ ε ώ ν, υψ ηλή συν ά φ ε ια με το ερε υν η τικ ό θέ μα	ερ γα λεί ων , EE 2 (ψ η φ ια κ ή ς δε ξ ιό τη τες) και EE 3 (ε ρε υν η τι κέ ς π ρ ο κ λή σει ς)	αί δε υ ση προ σφυ γώ πο υλ ω ν στη ν Ελλ ά δα , με ά με ση συν ά φε ια με την τεχν ολο γία, την έν τα ξη και τις ψη φ ια κ ή ς αν ισ ό τι τες	τις ψη φ ια κ ή ς και γλω σσ ικ ή ς αν ισ ό τι τες
---	--	--	------------	--	------------------------	--	----------	---	--	---	---	--	---	---	--	---	--	--	--	-----------------	--	---	--	---	---

Αγγελική Χουλιάρα, Η Συμβολή της Ηλεκτρονικής Μάθησης στην
Εκπαιδευτική Ένταξη Προσφύγων Μαθητών/Μαθητριών
Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Συστηματική Βιβλιογραφική
Επισκόπηση

					διαδι κασί ας, την έντα ξη στα σχολ εία και τις προο πτικέ ς του μετα -παν δημι κού εκπα ιδευτ ικού συστ ήματ ος										επηρε άστ ηκε αρνη τικά, καθ ώς η απο υσία φυσι κής παρ ουσί ας και αλλη λεπί δρα σης μείω σε την αποτ ελεσ ματι κότη τα της διδασ καλ ίας	ευσ η. Η έλλε ιψη φυσι κής επα φής εμπ όδισ ε την ανά πτυσ η σχέσ ης εμπι στοσ ύνης και υπο στήρ ιξης			κοιν ωνι κής έντ αξη ς και αλλ ηλε πίδ ρασ ης							δυν ατό τητ ες βελ τίω σης , αλλ ά τονί ζου ν ότι απα ιτο ύντ αι βαθ ιές δομ ικές αλλ αγέ ς στο εκπ αιδ ευτι κό σύσ τημ α
1 8 5	Areba, G N, Pacho, T, Trotta, A, Yambo, J, Lumayo, M, & Nyaiyo, N (2025) Adapting mobile	Κέν υα- Πρ οσ φυ γικ ός Κατ αυ	2 0 2 5	Μει κτική μέθ οδο (mi xed -me	Διερε ύνη ση του ρόλο υ της κινητ ής τεχν	Μαθητ ές, εκπαιδ ευτικοί , διευθυ ντές σχολεί ων,	Πρωτ οβ άθ εκ παί δε υσ	89 συμ μετ έχο ντε ς (46 μαθ ητέ	Πολυγλ ωσσικό , πολυπο λιτισμικ ό, χαμηλή ψηφιακ ή	Μει κτική μέθ οδο ς με συν δυα σμό ποσ	Ερωτ ημα τ ολό για, συν εντ εύξ εις,	Περι γρ αφικ ή στα τιστ ική, θεμ ατικ	Μη δι αθ έσι μο	Χρήση κινητώ ν συσκευ ών για πρόσβα ση σε σημειώ σεις,	Δεν δηλώ νεται συγκ εκκριμ ένο θεω ρητικ ό	Βελτ ίωση πρό σβα σης, μεγα λύτε ρη ευελ	Οι εκπα ιδευ τικοί αξιο ποιο ύν κινη τές	Ανεπ αρκή ς ηλεκ τροδ ότησ η, χαμη λή	Διαθε σιμότη τα κινητ ών συσκ ευών (tabl ets/s	Ανά πτυσ ξη εκπ αιδ ευτι κής εργ αλει	M M AT (M ixe d Me th od	Υψη λή	Σα φής μεθ οδολο γία, επα ρκέ ς	Κα λύ πτ ει EE 1 (ρ όλ ος	Εμπ ειρι κή μελ έτη έντα ξης κινη τής	Ρόλ ος κινη τών συσ κευ ών, εμπ όδι

Αγγελική Χουλιάρα, Η Συμβολή της Ηλεκτρονικής Μάθησης στην
Εκπαιδευτική Ένταξη Προσφύγων Μαθητών/Μαθητριών
Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Συστηματική Βιβλιογραφική
Επισκόπηση

technology to enhance access to quality, equitable and inclusive education in fragile contexts: the case of Kakuma Refugee Camp primary schools Journal of the Kenya National Commission for UNESCO, Vol 6 (1), 1-20 https://doi.org/10.62049/jkncuv5i1402	λίστος	thods)	ολογίας στην βελτίωση της πρόσβασης, ποιότητας και ισότητας εκπαίδευσης στα δημοτικά σχολεία του Kakuma	εκπαιδευτικός αξιωματούχος	η σε προσφυγικό καταυλισμό	ς, 30 εκπαιδευτικοί, 12 διευθυντές, 1 αξιωματικό (χρόνος)	επάρκεια, περιορισμένη πρόσβαση σε συσκευές και ηλεκτρονικό	οτικών και ποιοτικών δεδομένων	ομαδικές συζητήσεις (focus groups)	ή ανάλογη		αναλυτικό πρόγραμμα (syllabus), εκπαιδευτικά βίντεο και υλικό αναθεώρησης	μοντέλο μελέτης βασίζεται σε παιδαγωγικές αρχές ένταξης και ψηφιακής πρόσβασης	ιξία, ενίσχυση συμμετοχής, υποστήριξη γλωσσικών ής μάθησης, δυναμική αλληλεπίδραση, αυτορυθμιζόμενη μάθηση	συσχετισμός για πρόσβαση σε σημειώσεις, αναλυτικό πρόγραμμα (syllabus) και εκπαιδευτικά βίντεο. Η χρήση τους ενισχύει τη διαδικασία γλωσσώσεως, ενώ αναδεικνύεται	συνδεδασμένη, έλλειψη συσκευών, χαμηλή ψηφιακή επάρκεια, υπερυσμένως τάξεων	martphones), ενδιαφέρον εκπαιδευτικών, υποστήριξη από ΜΚΟ, χρήση υλικού χωρίς σύνδεση (offline)	οθήκη (toolkit), επιμέλεια, εκπαίδευση αξιολογητών, υπεύθυνος (offline)	s Appraisals Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει 2 (ψηφιακό) EE (ψηφιακό) δεδομένα	δείγμα, καλή τριγωνοποίηση και περιγραφή 2 (ψηφιακό) δεδομένα	ψηφιακές εφαρμογές (EE) (ψηφιακό) δεδομένα	μάθησης στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, μια εκπαιδευτική προσφύγικη υποδομή, συμπεριλαμβανομένης	απόσπασμα, ανάλογη επιμέλεια, μια φωτογραφία, σημειώσεις, υποδομή, συμπεριλαμβανομένης
---	--------	--------	---	----------------------------	----------------------------	---	---	--------------------------------	------------------------------------	-----------	--	---	--	--	---	---	---	---	---	---	--	---	--

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε: «Αξιολόγηση Κινδύνου Μεροληψίας των Τελικών Μελετών (MMAT)»

Το Παράρτημα Ε παρουσιάζει την αξιολόγηση του κινδύνου μεροληψίας των μελετών που συμπεριλήφθηκαν τελικά στη συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση, χρησιμοποιώντας το Εργαλείο Αξιολόγησης Μικτών Μεθόδων (Mixed Methods Appraisal Tool–MMAT). Η αξιολόγηση πραγματοποιήθηκε με βάση τα πέντε κριτήρια ποιότητας που προβλέπει το MMAT για κάθε τύπο μελέτης (ποιοτικές, ποσοτικές και μικτές μέθοδοι). Για κάθε μελέτη καταγράφεται η επίδοση ανά κριτήριο, καθώς και η συνολική εκτίμηση ποιότητας. Η παρουσίαση αυτή ενισχύει τη μεθοδολογική διαφάνεια της επισκόπησης και επιτρέπει την τεκμηριωμένη εκτίμηση της αξιοπιστίας των ευρημάτων που συνθέτουν το τελικό σώμα της βιβλιογραφίας.

Πίνακας 5. Αξιολόγηση Ποιότητας των Τελικών Μελετών με το MMAT

ID Μελέτης	Τύπος Μελέτης	Κριτήριο 1	Κριτήριο 2	Κριτήριο 3	Κριτήριο 4	Κριτήριο 5	Συνολική Εκτίμηση	Σύντομη Τεκμηρίωση
12	Συστηματική Ανασκόπηση	✓	✓	✓	✓	✓	Υψηλή	Σαφής μεθοδολογία, χρήση PRISMA, διπλή αξιολόγηση, θεματική σύνθεση.
41	Ποιοτική Μελέτη	✓	✓	✓	✓	✓	Υψηλή	Πολλαπλές πηγές δεδομένων, θεματική ανάλυση, επαρκής περιγραφή δείγματος.

108	Μικτή Μέθοδος	✓	✓	✓	✓	✓	Υψηλή	Συνδυασμός ποιοτικών/ποσοτικών δεδομένων, ισχυρή περιγραφή μεθοδολογίας.
109	Ποιοτική Μελέτη	✓	✓	✓	✓	✓	Υψηλή	Πλούσια ποιοτικά δεδομένα, θεματική ανάλυση, διαφάνεια διαδικασιών.
121	Ποιοτική Μελέτη	✓	✓	✓	✓	✓	Υψηλή	Επαρκής περιγραφή δείγματος, ανάλυση περιεχομένου με σαφή κωδικοποίηση.
122	Ποιοτική Μελέτη	✓	✓	✓	✓	✓	Υψηλή	Συνεπής μεθοδολογία, σαφή εργαλεία συλλογής δεδομένων, καθαρή ανάλυση.

Σημείωση.

Τα σύμβολα ✓ αντιστοιχούν στα πέντε κριτήρια του Εργαλείου Αξιολόγησης Μικτών Μεθόδων (Mixed Methods Appraisal Tool – MMAT): (1) καταλληλότητα του ερευνητικού ερωτήματος, (2) επαρκής περιγραφή των δεδομένων και των πηγών, (3) καταλληλότητα των μεθόδων συλλογής δεδομένων, (4) καταλληλότητα των μεθόδων ανάλυσης και (5) επαρκής ερμηνεία των αποτελεσμάτων και συνοχή των συμπερασμάτων. Όλες οι μελέτες αξιολογήθηκαν ως υψηλής ποιότητας, εύρημα που επιβεβαιώνεται και από τον Πίνακα Εξαγωγής Δεδομένων (Παράρτημα Δ).

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.